

ИНТЕРВЈУИ • INTERVJUA • INTERVIEWS

РОМСКЕ ДУШЕ
RROMANE ILE
ROMANY SOULS

КРИВУДАВИ ДРУМОВИ ДО РОМСКИХ ДУША
PNAÐARDE DROMA DŹI KAJ RROMANE ILE
THE WINDING ROADS TO ROMANY SOULS

РАЗГОВАРАЛИ • SVATO KERDE • INTERVIEWS CONDUCTED BY
Ј. Живковић, Д. Тодоровић, В. Јовановић, Д. Б. Ђорђевић

Књига часописа ТЕМЕ
бр. 1/2001

РОМСКЕ ДУШЕ

КРИВУДАВИ ДРУМОВИ ДО РОМСКИХ ДУША

Прво издање
2001.

Издавач
Универзитет у Нишу

Аутори
Ј. Живковић, Д. Тодоровић,
В. Јовановић, Д. Б. Ђорђевић

Уводна белешка
Д. Б. Ђорђевић

Уредник
Д. Б. Ђорђевић

Лектор
Љ. Марковић

Компјутерска обрада
М. Ж. Ранђеловић

Корице
М. Ж. Ранђеловић, Д. Б. Ђорђевић

Тираж
400 примерака

Штампа
"СВЕН" Ниш

САДРЖАЈ / RIGALO / CONTENTS

УВОДНА БЕЛЕШКА
ANGLUNO SVATO
INTRODUCTORY NOTE

- 1 -

ВЕРСКИ ВЕЛИКОДОСТОЈНИЦИ ГОВОРЕ
RELIGIJSKI BARE MANUŠA VAKAREN
RELIGIOUS DIGNITARIES TALKING

- 5 -

РОМИ ГОВОРЕ
RROMA VAKEREN
ROMANIES TALKING

- 35 -

ПИСМО ВЛАДИКЕ ФИЛАРЕТА
LIL KATAR O VLADIKA FILARET
BISHOP FILARET'S LETTER

- 75 -

РОМСКО-СРПСКО-ЕНГЛЕСКИ РЕЧНИК РЕЛИГИЈСКИХ РЕЧИ И ИЗРАЗА
RROMANO- GADŽIKANO-ANGLIKANO ALIVARI KATAR E RELIGIJSKI SVATURA
ROMANY-SERBIAN-ENGLISH DICTIONARY OF RELIGIOUS WORDS AND PHRASES

- 77 -

ШТАМПАЊЕ КЊИГЕ ЧАСОПИСА ТЕМЕ
РОМСКЕ ДУШЕ
ОМОГУЋИО ЈЕ YUROM CENTAR ИЗ НИША
ПОСЕБНО СЕ ЗАХВАЉУЈЕМО ГОСПОДИНУ ОСМАНУ БАЛИЋУ

УВОДНА БЕЛЕШКА

Радећи на пројекту "Religious Life of Orthodox and Muslim Romanies in Western-Southeast Serbia?" који подржава "Research Support Scheme of the Open Society Foundation, grant No.: 2085/855/2000", неминовно нам је пало у задатак да спроведемо низ тзв. научних, односно вођених интервјуа са трима врстама саговорника, са верским великодостојницима, владиним министрима и Ромима. Вишеструки су разлози лежали у основи овог подухвата, од којих овде потцртавамо два-три. Најпре смо се суочили са поразном чињеницом да о верском животу домаћих Рома уопште нема савремене литературе нити актуелних искуствених истраживања. Нешто већ застарела етнографска књижевност ни у ком случају не може заменити информације о садашњем стању, кретањима и променама ромског религијског/религиозног бића, поглавито ако се мисли на његово конвенционално, класично, тј. црквено манифестовање.

Логично је онда било да се, портретишући позадинску слику верског живота Рома православаца и муслимана и конструишући питања интервјуа, помоћу којег треба проверити бројне хипотезе, обратимо високим представницима верских заједница у нас. Они би морали знати, и имати кључне податке, о квантитативним и квалитативним странама религијског испољавања Рома: имали их и колико међу њиховом паством, како су примљени од своје вероисповедне браће, јесу ли и могу ли бити добри верници, шта је нужно да би им се помогло на том путу, каква је њихова религијска перспектива, итд? Одабрано је десет одличника распоређених према снази наших верских тела. Три су угледника Српске православне цркве – два епископа, одбила интервју, један од њих са рационалним образложењем – два Исламске заједнице, један Римокатоличке цркве, остали долазе из протестантских организација.

Морали би нешто знати о Ромима уопште, па тако и о њиховом религијском животу и високи државни службеници, они министри који ресорно покривају поља вере, просвете и националних и етничких односа. Са њима, да ли само због њихове "заузетости", било је најтеже успоставити контакт и одобривољити их на интервју у научне сврхе. Работу још нисмо привели крају.

Зборити о Ромима, народу "који лети у небо", а не консултовати његову елиту – политичке предводнике, интелектуалце и публицисте – што је честа пракса, у најмању би руку било некоректно, а сигурно би се радило о недопустивом методолошком пропусту. Без слике "изнутра", делом, албум верског живота "гаравих момака" био би празњикав, сав у црно-белом тону, ако не и потпуно црн или бео. Са ромским вођама, писцима и високошколарцима беше најлакше и најједноставније: без икаквог су устезања - сем једног занемарљивог одустајања – радо и стрпљиво, исцрпно и надахнуто одговарали на компликована питања. Захваљујући, пре свега, њима, већ смо се у старту уверили у исправност наших хипотеза, кориговали неке брзоплето постављене и поставили сет нових.

Сви одличници – верски, владини, ромски – као на длану износе своје ставове у интервјуима; за њих и одговарају пред судом јавности. Она ће и пресудити. Наша је улога била скромна: да их подстакнемо на говор, забележимо га и изнесемо на видело. Заправо, у правом смислу, наше истраживање и може да почне након ових интервјуа.

Драгољуб Б. Ђорђевић

ANGLUNO SVATO

Sar kerdam o projekto "Religious Life of Orthodox and Muslim Romanies in Western-Southeast Serbia?" savo indarel o "Research Support Scheme of the Open Society Foundation, grant No. 2085/855/2000", amaro reslipe sasa te keras but sar vakarepe sikavne, šaj vakaras kerdine intervjuja ande save sasa trin vrste manuša savenca kerdam svato: religijski bare manuša, e ministra katar e Vlada thaj e Rroman. Sose kerdam gaja si but razloga, numaj akate ka vakaras duj-trin. Majanglal sasa amen e činjenica kaj anadr o religijsko trajo e Rromengo naj nisarsavi literatura vol nesave aktuelni rodipa. Godolese kaj si purani e etnografsko lilaripe našti arlisarel e informacije andar o adivestuno stanje, andar o džaipe thaj andar e arlisaripa ande rromano religijsko/religiozno manuš, kana dkhelpe pe leso konvencionalno, klasično šaj vakaras khangirako manifestujipe.

Godolese sasa logično te, kana kerdam sar savo si o religijsko trajo e Rromanego save si muslimaja vol ortodoxni thaj kana kerdam e pučipa save si ande intervjuja, thaj trubus te dikhas but hipoteze, kaj lijam te keres svato e bare manušeca andar e religijski zajednice amende. Von trubun te džanen, thaj trubula bi te aven len e podatka, andar o kvantitativni thaj kvalitativni riga katar e rromani religija: si li e Rroma, thaj gadići maškar lende, sar pe lende dikhen e aver, da li pačaven vol na, so sa trubul te ločharel pe lenge pe lengo drom, sar savi sei lengi religijsko perspektiva tgm. Trin bare manuša andar e Srpsko ortodoxno kangiri- duj episkopa ni kamle te vakaren, jekh lendar sasa racionalno, -dij andar o Islamsko kidipe, jekh, andar e Rimokatoločko khangiri, ave aven andar e protestanski organizacije.

Trubusa bi te džanas khanči andar e Rroma, thaj gaja vi andar lengo religijsko trajo, a e bare phuvjake manuša, godola ministra save resorno si ande religija, sikavipe thaj nacionalni thaj etnički odnosa. Lenca, godolese kaj "naj sasa len vakti" sasa phare te keras kontakto thaj te lenca keras intervju pala o sikavipe. Amari buti vadži ni aresli po agor.

Kana vakaras andar e Rroma, andar o them "savo džal dži kaj kham", a te na vakas svato e rromane eleitasa, sar si e političara, intelektualca thaj publiciste, so si e praksa, bi avel bikorektno, thaj goda ni bi avela lače. Bi godoleso, o albumo bi avel čučo, ni parno ni kalo, vol kalo vol parno. E Rromenca, lilarneca thaj baresikavneca sasa majloče thaj majlače: von mangle te vakaren, samo jekh lendar ni kamla, vakarde pe sa godola pučipa save sasa phare . Von dije amen vi aver pučipa, save thodam ande intervju, kerdam korekcija katar nesave pučipa.

Savore- vi religijski manuša, vi e manuša andar e Vlada, vi e rroma, - vakaren pire stavura ande intervju; ačhen lenca vi kana e manuša goda dikhena. Amari uloga sasa tikni: te keras lenca svato, te ramosaras goda thaj te inkalas le te savore dikhen le. Godolese, šaj phenas, amaro rodipe šaj kerelpe palal akala intervju.

Dragoljub B. Đorđević

INTRODUCTORY NOTE

Working on the project "Religious Life of Orthodox and Muslim Romanies in Western-Southeast Serbia", supported by "*Research Support Scheme of the Open Society Foundation, grant No.: 2085/855/2000*", it was an inevitable part of our assignment to conduct a series of so-called scientific, i.e. guided interviews with three sorts of interviewees, with: religious dignitaries, government ministers and Romanies/Roma. In the fundament of this endeavour there were manifold underlying reason two or three of which we emphase here. First, we faced the disasterous fact that there were no contemporary literature references to the religious life of domestic Romanies, nor was there any relevant empirical research. The somewhat outdated ethnographic literature can by no means replace the information on the current state of affairs, the condition and alterations in the Romany religious entity, particularly if we have in mind its conventional, classic, i.e. ecclesiastic manifestation.

Therefore, it was all logical that we should, while rendering the background image of the religious life of Orthodox and Muslim Romanies and contriving the questions for the interviews which were meant to authenticate the numerous hypotheses, turn to the high representatives of religious communities in our country. They were supposed to know or have decisive data on the quantitative and qualitative aspects of Romany religious determination: if there were any and how many of them in their congregations, how were they accepted by their brothers in creed, if they were or could they be good believers, what was necessary to help them on the way, what was their religious perspective?, etc. Ten prominent personages were selected with respect to the power of the religious communities in the country. Three of them are dignitaries of the Serbian Orthodox Church – two bishops refused to give an interview, one of them with a rational explanation – two of them from the Islamic community, one from the Roman Catholic Church, whereas the others are from Protestant organizations.

High state officials, the ministers responsible for the fields of religion, education and national and ethnic relations were also expected to have certain knowledge about Romanies in general and their religious life. It was with them that we had difficulty in making contact at the most, and the question stays - was that only because of their "busyness" that we were not able to interview them in the interest of science? The matter has not been finished still.

To talk about Romanies, a people which "flies to the skies", without consulting its elite – political leaders, intellectuals and publicists – which is a common practice, would be at least unfair, but surely it would make an inadmissible methodological omission. Without a picture "from within", the album of the religious life of the "dark-faced lads" would be incomplete, all in black and white hues, if not totally black or white. The procedure was the simplest and easiest with Romany leaders, writers and college persons: no reserve - except for one refusal – gladly and patiently, exhaustively and with inspiration they answered complex questions. Owing to them, we confirmed the aptness of our hypotheses at the very beginning, corrected certain ill-formulated ones and proposed a new set.

All of the dignitaries – religious, governmental, Romany – as if offering them - bring out their opinions in the interviews; they are responsible for them in the eyes of the public. It is going to be the only judge. Our part was a modest one: to incite them to talking, record their talks and make the talks known. Actually, it is only after these interviews that our research can start in the true sense.

Dragoljub B. Đorđević

БЕРСКИ ВЕЛИКОДОСТОЈНИЦИ ГОВОРЕ

RELIGIJSKI BARE MANUŠA VAKAREN

RELIGIOUS DIGNITARIES TALKING *

РАЗГОВОР СА ХАМДИЈОМ ЈУСУФСПАХИЋЕМ*

1. Као што је познато, ислам је откривена религија, религија "Књиге", једна од великих светских, универзалних вера. Реците нам, господине муфтија, која је њена срж, суштина, тј. основна порука?

Суштина, срж и основна порука ислама јесу да је Бог један, апсолутни творац свега, да нема више богова, већ да је Он један једини створитељ свега и свих, који је учинио човјека да буде његов намјесник на овој планети, дакле, човјек је божји намјесник на Земљи и циљ му је, по исламу, да оствари праведан мир на Земљи, без насиља и без агресије. Циљ је, у сваком случају, мир на Земљи, добри међуљудски односи, спознаја створитеља, једног јединог Бога и преданост њему.

2. Условно казано, ко је "добар" верник у исламу: шта треба да уради муслиман од свитања до заласка сунца, од рођења до смрти, да би био исправан верник, члан исламске заједнице?

Сваки муслиман у сваком тренутку треба да буде Богу одан, да слуша његове заповједи, да се чува од забрана и да не чини другом оно што не би желио да се њему чини, него да се понаша према другима, онако како жели и како би желио да се други према њему понашају. Сваки муслиман мора бити и вриједан радник, мора бити раноранилац, јер се мора зором устати и Богу поклонити, претходно се умивши ако треба, окупати се, очистити и Богу се поклонити. Клањати сабах намаз, то је молитва у зору. Потом треба радити, лијен нема места у рају; рај је мјесто за вриједне људе и ислам, у сваком случају када говори о рају, каже да је то мјесто за оне који вјерујући добра дјела раде. Активни, добри вјерници заслужују рај, а љенчинама нема другог мјеста него изван раја, као трutowима што није мјесто у кошницама медним.

Да не бисмо стално радили и оштетили организам, ислам препоручује да се у средини дана освежимо, оперемо се, узмемо абдет и поклонимо се милостивом Богу. Када се сунце макне са зенита, клањамо подневски намаз или сарату зугур, потом једемо и окријепимо се. Затим клањамо киндијски намаз, опет радимо до заласка сунца, али не и потом. Кад сунце зађе, онда се опет освјежимо, абдестимо и клањамо акшамски намаз. Долази послије тога вечера, вечерамо, и да не бисмо одмах са пуним стомаком онако легли, Бог је прописао да извршимо молитву, ијаксијску молитву, која је пуна ритмике и пуна покрета неопходних за добро здравље човјеку. Не иде се са пуним стомаком у кревет на спавање, него се помоли, а то је једна мало дужа молитва него ова јутарња или, рецимо, вечерња по заласку сунца. То је, тзв. јација или јацијски намаз. Кад то завршимо, онда идемо да учимо или спавамо и није препоручено много спавања, али се мора организам чувати, јер здравље је велики дар Божији који морамо цијенити и који морамо добро чувати. Зато су сви прописи, па и прописи поста који ми имамо сада уз Рамазан, ево кроз који дан нам почиње, у понедељак, ако Бог да. Циљ је поста да нам сачува здравље, да нас освјежи духовно, да нас припреми за добра дјела. Да разумијемо и оне који немају, они који имају да разумију и оне који немају и да помогну онима којима су помоћи потребне. Рамазан је велика снага сваког честитог Муслимана и пост је оно за шта Бог најбоље награђује.

3. Какав је положај Исламске заједнице у СРЈ и како је она овде организована?

Морам да кажем да је Исламска заједница у претходној Југославији била јединствена заједница која је имала главни центар у Сарајеву, у Босни и Херцеговини, а да је Србија имала главни центар у Приштини, не у Београду, него у Приштини. Ми морамо рећи да ми Београђани нисмо били задовољни статусом својим ни по питању босанско-херцеговачког, ни по питању става приштинског и косовског према муслиманима који живе у Србији. Тврдим да у Србији нема већег мјеста и града у коме нема и муслимана. Међутим, на жалост, морам да кажем да немамо уопште ријешено питање молитвеног простора, па ни питање сахране, поготову немамо ни своје гробље, немамо ни своје школе, немамо ни џамије, осим џамије у Београду, Нишу и Малом Зворнику. Мерсиде имамо тамо гдје смо купили ове куће за вјернике у Новом Саду, Зрењанину, Шапцу, Банатском Брестовцу и углавном се молимо у приватним кућама. Данас, кад дође Рамазан, ми ћемо имати у сваком кварту града Београда понеког имама, гдје смо изнајмили понеки апартамент или стан да се за тај месец Рамаза служимо, да се молимо Богу, да учимо и поучавамо своје вјернике својој вјери.

Када је дошло до распада Југославије, распала се и Исламска заједница, па се створила Исламска заједница у Словенији за Словенце, у Хрватској за Хрвате, у Босни и Херцеговини за Босанце, али је реј-сулема, врховни поглавар Босне и Херцеговине у исто вријеме и врховни поглавар Исламске заједнице Хрватске. Што се тиче става нашег, што се тиче мјеста, ми немамо никаквих проблема, политичких проблема, што би се рекло, али морам да кажем да немамо ријешено питање молитвеног простора, административно-управног простора,

* Процедуру за разговор сачинио Д. Б. Ђорђевић

* Господин Јусуфспахић није доставио био-библиографске податке

вјерско-просветног простора, немамо ниједну медресу у цијелој Србији, изузев у Санџаку, гдје су муслимани не мањина него већина, и на Косову. Али у ужој Србији и у Војводини немамо ниједну медресу, ни довољан број џамија, немамо ријешена питања сахране и гробаља, итд. Многа су питања која треба да се ријеше и надамо се да ће се у овом, новом демократском друштву наћи и више права и више могућности да се ријеше проблеми исламске верске заједнице Србије, односно Исламске заједнице СРЈ, јер верујемо у демократске односе овога друштва, овог народа.

4. По бројности и националности међу вашим верништвом, колико је нама знано, преовладавају Муслимани и Албанци. Које су националности још присутне?

Нема националности у Југославији која у Исламској заједници није на неки начин присутна. Највећи број на овом је простору, мислим, Муслимана-Рома. Албанци су били у једној великој већини, један број се повукао на Косово и у Македонију, али ми морамо да кажемо да је још већи број сада него што је био, јер су се многи не-Албанци и Албанци који су лојални Југославији досјелили у Београд као протерани, као избјеглице, као расељена лица, итд. Имамо велики број Муслимана из Босне који су досјелили као избјеглице и имамо, прво Албанце, Босанце, има и Турака, има и Македонаца, има и Срба, има и Хрвата, нарочито има Рома.

5. Вама је познато да по бројности одмах иза Рома православца долазе Роми муслимани. Да ли их Ви срећете у Вашој заједници, колико су бројни и која су искуства?

Ми не само да их срећемо, него су они већина у нашој заједници. Ја када сам дошао, одмах сам тражио да се у Одбор Исламске заједнице изабере представници Роми, па је изабран извјесни чистач обуће, па извјесни Арслан који је имао своју радњу негдје на Теразијама, односно пред хотелом "Москва", имао је хемијску чистионицу. Ја сам одмах увео Рома у управу Исламске заједнице.

6. Има мишљења да Роми муслимани не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују пропиране обреде... Ваш став?

Мој став је сасвим другачији. Ја учим своје вјернике Рома да су они доселили овдје као Муслимани; они су углавном сви дошли као муслимани. Ми овдашњи Муслимани и Муслимани Босне и Херцеговине, и Босанци и Албанци, ми смо примили вјеру од Турака и од Рома. Према томе, нису они лоши, они су били најбољи вјерници, по мом мишљењу. Ако су поријеклом са индијског потконтинента, треба знати да су углавном Пакистанци најчврћи муслимани у свијету. Роми су били веома чврсти вјерни на овим подручјима. Међутим, и на жалост, у једном временском периоду, они су били третирано као нижа раса, што ислам ни у ком случају не дозвољава. Нема разлике између црног и бијелог по исламском учењу. Каже Мухамед Алији: "Селам, нема предност Арап над не-Арапом, нити не-Арап над Арапом, нити бјелац над црнцием, нити црнац над бјелцем – сви сте ви од Адама, од Адам алахи селам, а он је од Симбрије."

7. Како су Роми, као верници, примљени од осталих припадника ислама у нас? Радо ли са њима врше религијске обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у џамији?

Ми у исламској вјерској заједници Србије и Београда немамо муслимана по националним подјелама, нема уопште рубрике националност ни етничка припадност. Не постоје ни Албанци, ни Босанци, ни Турци, ни Роми, него су сви муслимани у вјери, а како се ко осјећа нека буде тако.

Ми се веома радујемо кад дође један Ром муслиман у своју џамију да нешто научи. Ми правимо овде школу највише ради дјете тих наших Рома који нису имали стотинама година равноправан третман и који нису имали имама на свом језику. Ми правимо сада вјерску школу, медресу, код Бајракли џамије и увјерени смо да ће у њој бити највише ђака ромске етничке припадности.

8. Јесу ли приметни и бројни мешовити бракови других муслимана са Ромом и Ромкињама исламске вере?

Ми инсистирамо на томе да проблем етничке и националне припадности не постоји код нас и сигурно нема никаквог проблема у томе ако се неко удаје или жени од ове или оне нације.

9. Где се сахрањују Роми муслимани: да ли на градском и сеоском муслиманском гробљу или је у игри нека друга варијанта? На пример, засебно циганско муслиманско гробље.

Морам да кажем, на жалост, а то је трагедија и срамота овог друштва: Муслимани Београда немају ни парцелу у заједничком друштвеном гробљу. Немамо у градском гробљу никакве могућности да се сахрањујемо по прописима наше вјере. То је срамота и овог друштва и оног које је 50 година владало. Ми смо, како сам ја дошао, а ево већ је 30 година, сваке године понављали захтев да се задовољи наша потреба... Ми се сада сахрањујемо у градском гробљу или се људи враћају или носе у своја матична гробља, у своја родна места, што је веома трагично и веома скупо.

10. Да ли Вам је познато и како тумачите податак да код нас постоји извесна нетрпељивост између Рома муслимана и Рома православца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната?

Могуће је да постоји, кад има и између нас Словена, Југословена разлике некакве и нетрпељивости на неким просторима. Овдје у Београду ја нисам примјетио то. Нисам примјетио то, иако ја имам доста Рома који су православни, је ли, који живе у заједници са муслиманским породицама. Морам да кажем да постоје и заједничка

удружења и ја им препоручујем да они створе своја културна друштва, своје организације, али не на некој етничкој и националној, већ на чисто социјалној и друштвеној основи. Ја нисам примјетио нигдје тај антагонизам, али ако га има, није неприродан и он се дешава свуда у свијету између оних који разумију вјеру и који не разумију.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православаца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци, Јеховини сведоци...). То није дозвољено у исламу!

У сваком случају, на овим просторима веома нападно, може се рећи и агресивно, дјелују Јеховини свједоци и те друге мале вјерске заједнице. Они свој мањак у броју настоје да покрију преобраћењем оних који немају могућности да науче своју вјеру, на начин који ми не бисмо могли подржати. Сматрамо да ти људи који се формирају као нове вјере и као нове вјерске заједнице, да су сви они нешто што не припада оригиналној, правој вјери. Фракција је фракција, секта је секта, свеједно колика је, она је секта. Ми тврдимо да су овде долазиле одређене групације људи, да би поцијепале и учиниле слабијом и Православну цркву и Исламску заједницу и Католичку цркву, да би створиле одређене услове за свој утицај из економски јачих центара. Ми нисмо за то да се људима забрањује вјера, али нисмо ни за то да се агресивно понашају они који би желели свој мањак у људству да повећају на наш рачун.

12. Имате ли неки посебан одбор, комисију или шта друго за бригу о Ромима муслиманске вероисповести? Да ли на њих усмераваате специјалну пажњу?

Ми у одбору Исламске заједнице имамо чланове Роме, према томе нема неке посебне потребе да ми формирамо неке посебне одборе за Горанце, Босанце итд.

(Д. Б. Ђорђевић: "Питамо ово зато што, нпр. Католичка црква има посебну комисију за односе са Ромима." Муфтија: "Њихов проблем је други, ја мислим да у католицизму има мало Рома. Нису тамо тако отворена врата. Њихово понашање почесто је у супротности са основним учењем наше вјере.")

13. Да ли би Роми муслимани били бољи верници ако би се део богослужења вршио на ромском језику или ако би се на њега превеле верске књиге и публикације?

Нема никакве сумње да треба људима омогућити да разумију вјеру на свом језику. Морам да вам кажем да је велика грешка била у једном периоду турске владавине у овим крајевима што није преведен Куран на наш језик. Били смо пет стотина година вјерници, а нисмо имали своју свету књигу преведену на наш језик. Ја сам наредио да се уради први превод Курана на албански језик, да би се знало његово значење, односно да би наше комисије Албанци имали своју свету књигу преведену на свој језик. И сада радим на томе да уследи његов превод на ромски језик. То је учинио један од познатих умјетника, певач Сербезовски, и мени су из Саудијске амбасаде из Немачке послали да ја потпишем да је тај превод адекватан. То не могу, јер не знам ромски, па сам замолио ове своје вјернике да неко од њих образованијих, ко добро зна ромски и српски језик, то преведе на српски језик, па ћу ја то упоредити са оригиналом и тек онда то потписати.

(Д. Б. Ђорђевић: "Знате ли да је добар део или све превео Трифун Димић, ако сте чули за тог познатог ромског публицисту из Новог Сада?" Муфтија: "Нисам то чуо, али сматрам да треба да се преведу све верске књиге, што се тиче богослужења сви ми муслимани света клањамо на арапском језику и сматрамо да то треба да се задржи тако и у циљу јединства и јединственог погледа.")

14. Истраживачи извештавају да у Рома муслимана и њиховој практичној религиозности – при неком чину, обичају или празнику – има примеса из хришћанства. И обрнуто, код Рома православаца. Да ли се то осуђује или се прима као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву?

Ни у ком случају ми никада нисмо тврдили нити смо били против тога кад се каже да у исламу има примјеса и јеврејског и хришћанског, старозавјетног и новозавјетног учења. Ми признајемо и Тору и Јеванђеље, и Поврат и Инђир као Божије књиге, па и Зенбур односно Псалме признајемо за Божије књиге. Ми вам морамо рећи један изванредан примјер историјске солидарности и толеранције у том погледу. У Дамаску, у Сирији, постоји џамија, по исламском теолошком учењу четврта по вриједности у свијету и зове се Емевиха џамија. У њој постоји маузолеј, који ми зовемо Турбе Јахја апеј Гамбеја. А знате ко је он? Он је пророк јеврејски, он је свети Јован Крститељ у хришћанској вјери, Јахија алејзи Селам. Његов гроб се налази фактички у самој џамији Емевихи, па га посјећују Јевреји, ходочасте га и хришћани и муслимани.

(Д. Б. Ђорђевић: "Нашим питањем смо мислили и на конкретне празнике, нпр. Ђурђевдан и Василицу." Муфтија: "Ми се одређених обичаја никада нисмо одрицали и нисмо их забрањивали. Морам рећи и то да је лакше борити се против вјере, него против обичаја.")

15. На крају, шта бисте поручили Ромима верницима Исламске заједнице?

Да буду добри муслимани, да уче своју вјеру, да чувају свој идентитет и да их Бог помогне у добрим дјелима и у добрим намјерама.

Разговарали
Драгољуб Б. Ђорђевић и Јован Живковић

1. Као што је познато, хришћанство је откривена религија, религија "Књиге", једна од великих светских, универзалних вера. Реците нам, господине Стојшићу, која је њена срж, суштина, тј. основна порука?

Основна порука хришћанства је записана у Јеванђељу по Јовану у трећем поглављу: "Јер је Бог тако љубио свет да је дао свог јединородног Сина, да ниједан који у Њега верује не буде изгубљен, него да има живот вечни." Срж хришћанске поруке јесте, да Бог љуби свет и ту љубав је пружио сваком човеку у јединородном Сину Исусу Христу, Богочовеку, који је као чисто невино јагње узео на себе грехе целог човечанства и умро на крсту, нас ради грешника. Својом смрћу и славним васкрсењем даје сигурност спасења свакоме који верује. Можемо рећи да је основна порука хришћанства и у беседи Исуса Христа на гори, записана у Јеванђељу по Матеју, петом, шестом и седмом поглављу.

2. Условно казано, ко је "добар" верник у протестантизму: шта треба да уради протестант од свитања до заласка сунца, од рођења до смрти, да би био исправан верник, члан Ваше протестантске заједнице?

Основно мерило за сваког хришћанина, да буде "добар" верник, јесте да живи у складу са начелима Светога писма. Тако учимо наше чланове протестантских цркава. Вером у Христа Спаситеља, покајањем и новим животом – духовним препорођењем, сваки верник, благодаћу и снагом Светога Духа, настоји да свакодневно усмерава свој живот сходно Божијим заповестима.

На ово питање ја не могу да дам одговор и да кажем да постоје одређени закони и мерила по којима сваки верник, који прихвата Христово учење, мора да учини у једном дану. Хришћанство је прихватање Христовог учења, јесте један нови живот, као што пише Апостол Павле у Посланици Коринћанима да ко је примио Христа постаје ново створење. Кроз ново рођење, тј. духовно препорођење, постаје нов човек, има нове погледе на свет, сазнање о Богу, сазнање о једном новом животу; онај ко прима тај живот води један потпуно нормалан живот на овом свету, али под упливима Христовог учења. Тако да не могу рећи од ујутру до увече или од рођења до смрти мора да се чини то и то да би се заслужио спасење, него је то један нормалан свакодневни живот, наравно управљајући се према божјим принципима.

Према томе, такав прилаз хришћанству и такво примање хришћанства није терет, него је један нормалан живот и сазнање о Богу, који је Бог љубави, а не старац са прутом који једва чека да неко погреши и да му онда даје пацке. Како ја разумем и како ми тумачимо, значи, наши верници живе у једној потпуној слободи као што Апостол Павле рече: "Све ми је слободно"; наравно није све на корист, односно, умереност у свему је потребна.

3. Какав је положај протестантских верских заједница у СРЈ, посебно Ваших, и како су оне овде организоване?

Наше еванђеоске заједнице су организоване на систему аутономности локалних заједница. Те заједнице имају своје посебно руководство, али исто тако ми имамо и један Савез или једну заједницу свих тих еванђеоских заједница. Више је то једно духовно јединство или чување интегритета заједништва. Наш положај у садашњој Југославији, а можемо рећи и у прошлом режиму, био је увек коректан, нисмо никада имали посебних проблема, јер смо лојални грађани и испуњавамо све оно што закон тражи (значи не одбацујемо, као неке заједнице, одлазак у војску, узимање оружја, трансфузију крви итд.) и што је у складу са Божијом речу. Нисмо имали посебних проблема, било је ту и тамо, али наравно то је увек било решено и не могу рећи да смо имали неких посебних проблема.

На жалост, протестантске, еванђеоске заједнице чешиће имају непријатних искустава са разноразним писцима по штампи и појединцима из СПЦ који, без обзира на вишевековно постојање протестантизма у свету, неће то да признају, већ их радије поистовећују са сатанистима и осталим, заиста сектама које своје учење не базирају на Светом писму.

4. По бројности и националности међу Вашим верницима, колико је нама знано, преовладавају Срби. Које су националности још присутне?

У нашим заједницама у Војводини су присутни не само Срби већ су ту и друге националности, као што су то Мађари, Словаци, Румуни, Немци, Хрвати, Роми; затим на Косову имамо неколико заједница, чисто Албанских. У нашим заједницама ми не постављамо то национално питање, него, управљајући се према Божијој речу, ми сматрамо да је сваки човек пред Богом једнак прихватајући Христово учење. Као што је рекао Апостол Павле: "Нема ту више Јевреја и Грка, него смо сви у једно у Христу."

5. Ви знате да по бројности одмах иза Рома православца и муслимана долазе Роми католици и протестанти. Да ли их Ви срећете у Вашој заједници, колико су бројни и која су искуства?

Да, постоје верници Роми, а у мање броју и Синти (треба разликовати Роме, Синте и друга племена). У нашим црквама има Рома, не баш у толико великом броју и то на северу Бачке, око Суботице, затим Сенте,

* Господин Стојшић није доставио био-библиографске податке

Новог Сада, у Руми, Београду, Крагујевцу, Нишу, Врању... У Лесковцу имамо једну посебну ромску заједницу, где је и старешина Ром; то је једна од највећих еванђеоских заједница, броји скоро 800 чланова. Такође, на Косову је, пре бомбардовања, било верника, припадника наше заједнице, у Приштини и Баковици. Интересантно је да се могу наћи појединци Роми и у заједницама у словачком говорном подручју у Војводини. Понекад су то само појединци, али чешиће породице и веће групе верника, као на пример на југу Србије.

6. Има мишљења да Роми протестанти не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Ваш став?

Када приме хришћанство, видно се мења начин живота Рома. Ако се ради о онима који су већ више година обраћени, та разлика је виднија. Наилазимо, свакако, на извесне проблеме око практиковања верских обреда, који су код нас, као еванђеоских верника, једноставни. Али Роми и даље упражњавају неке своје раније религиозне обреде, што ми не забрањујемо. Они се тешко одричу традиционалних обичаја и обреда, за шта имамо разумевања. Такође је важно запазити: у Лесковцу, где је број Рома хришћана веома велик, у ромској махали је криминал знатно смањен, што су регистровале и градске структуре.

7. Како су Роми, као верници, примљени од осталих протестаната у нас? Радо ли са њима врше религиозне обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у храму, молитвеном дому?

Роме хришћане њихови сународници нехришћани гледају са дозом скептицизма, а и остали чланови цркве новообраћене Роме гледају са неповерењем. Ово траје све до тренутка док новообраћени Роми својим новим начином живота не потврде да су постали искрени и верни следбеници Божји. Временом се ипак примети ко је стварно обраћеник, а ко не. Ситуација се мења када наши верници дођу у ромске махале и у куће њихове и када виде стварно те промене. Тада изграђују један сасвим другачији однос према њима и онда су радо прихваћени у нашим заједницама. Истине ради, Роми увек више воле, као и не-Роми, да се друже са својима јер имају заједничке теме за разговор и свој начин дружења.

8. Јесу ли приметни и бројни мешовити бракови других протестаната са Ромом и Ромкињама протестантске вере?

Не постоји закон или наредба за младе људе који желе да ступе у брачну заједницу. Има мешовитих бракова не само између Рома и Срба већ и између других народности (Срби са Мађарима, Словаци и Мађари, Немци и Срби, Швеђани и Грци, Грци и Срби...), да не набрајам више. Има случајева да је у брачној заједници један верник, припадник наше цркве, а други брачни друг не припада нити једној цркви, али толерише супружнику што иде у цркву

9. Где се сахрањују Роми протестанти: да ли на градском и сеоском општем гробљу или постоји нека друга варијанта – примера ради, засебно циганско гробље?

Роми протестанти се обично сахрањују на општим заједничким гробљима, а у мањим срединама на сеоским гробљима која су обично при цркви, православној или католичкој. Постоје у неким срединама, тзв. засебна циганска гробља, односно остаци муслиманских гробаља на којима се Роми и даље сахрањују без обзира на то да ли су муслимани, православци или протестанти. Забележена је, међутим, забрињавајућа појава да се ромски живаљ приморавана на покривавање у православље да би им се омогућио приступ и сахрана на гробљима. Пример таквог једног става ми имамо у понашању православног епископа Пахомија (Врање) у сарадњи са месним комуналним предузећем. Слична је ситуација и у неким сеоским срединама у ужој Србији.

10. Да ли Вам је познато и како тумачите податак да код нас постоји извесна нетрпељивост између Рома муслимана и Рома православца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната, Рома православца и Рома протестаната...?

Роми који су одржали свој језик и културу сматрају себе супериорнијим и да су у бољем положају од осталих. Али, на основу искустава у центрима, као што су Београд и Земун, примећује се да не постоји нетрпељивост у великим градским срединама. Међутим, у сеоским срединама постоје понекад таква подозрења више од стране православних верника - мање од католика. Више је то заступљено од муслиманске стране када Роми муслимани, примајући еванђеоску веру, прелазе у хришћанство.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци...). Које је Ваше сазнање о томе?

Прво да напоменем да је велика грешка што, како и сами кажете, мале верске заједнице технички називате сектама. Било би корисно неупућенима објаснити шта уопште значи реч "секта", а потом све оне који нису православци, католици или муслимани именовати исправним именом.

Познато нам је, како сам већ рекао, да у Лесковцу и у неким другим градовима на југу Србије, а и у Војводини, Роми долазе у нашу заједницу и обраћају се. Највећи проблеми настају када су у питању Роми муслимани. Ми, међутим, то не чинимо присилно, већ Роми добровољно прелазе у нашу заједницу, управо због самог учења и за њих прихватљивијег и разумљивијег хришћанства.

12. Имате ли неки посебан одбор, комисију или шта друго за бригу о Ромима протестантске вероисповести? Да ли на њих усмеравате специјалну пажњу?

На нивоу нашег Савеза не постоји неки посебан одбор специјално за бригу о Ромима, али у месним локалним црквама, наравно, постоје одбори, односно свештеници и старешине који су задужени за старање и бригу о Ромима. Они сарађују са братским хришћанским црквама у земљи и иностранству, одржавају семинаре и бивају поучени како и на који начин да Роме који долазе уче хришћанском учењу.

13. Да ли би Роми протестанти били бољи верници ако би се део богослужења вршио на ромском језику или би се на њега превеле верске књиге и публикације?

Верском животу Рома би сигурно пуно значило ако би се читава богослужења вршила на ромском језику, бар за оне Рома који су школовани. У нашим црквама Роми највише користе српски језик, и на богослужењу и у раду са омладином и децом, јер не постоје богослужбене књиге на ромском језику. Проблем постоји и међу самим Ромима, тако да се често Роми из Војводине не разумеју са својим сународницима из јужног дела Србије због непостојања једног јединственог ромског језика. Али, видно је да они воле свој језик и да би желели да имају религиозно образовање на свом језику. Ми имамо Нови завет на ромском језику, а у припреми је и превод Старог завета. Све се то ради негде у иностранству, па ће се опет наметнути проблем јединственог ромског језика.

14. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана, значи и протестаната, и њиховој практичној религиозности – при неком чину, обичају или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, код Рома муслимана. Да ли се то осуђује или се прима као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву?

Постоје исламске културолошке карактеристике које су евидентне у животу Рома, међутим, нису ни то чисто муслиманске карактеристике. Приликом обраћања у хришћанство, прецизније у еванђеоско хришћанство, Роми сами теже да прихвате и примењују верске обреде који нису толико бројни у нашим заједницама, али ми не осуђујемо тај даљи начин испољавања неких њихових религиозних осећања.

15. На крају, шта бисте поручили Ромима верницима протестантских заједница у СРЈ?

Наравно да бих имао много тога им поручити, да остану добри верници, да буду они који ће осветлати хришћанску науку и учење, али казао бих можда оно што је евидентно у једном Исусовом говору: "Не бој се, мало стадо, јер би воља вашег Оца да вам да царство небеско."

Разговарали

Драгољуб Б. Ђорђевић и Драган Тодоровић

РАЗГОВОР СА АНДРИЈОМ КОПИЛОВИЋЕМ*

1. Као што је познато, хришћанство је откривена религија, религија "Књиге", једна од великих светских, универзалних вера. Реците нам, господине Копиловићу, која је њена срж, суштина, тј. основна порука?

Основна порука хришћанства је да је Исус Христ једини Спаситељ човјека. Дакле, догађај Исусовог утјеловљења, његовог чина откупљења смрћу и ускрснућем и то откупљења човјека од грјеха, смрти и старог Закона. Коначо, да је Исус Христ онај који утемељује Цркву да настави даље дјело навјештања и по сакраментима дјело откупљења човјека. Срж поруке хришћанства је нада човјека који није изгубљен, него да има спаса у свакој ситуацији, а тај је спас Исус Христ. Дакле, хришћанство је вјера утемељена на Објави са милосним плодом спасења, која се у човјечанству утјеловљује по Исусу Христу и навјешћује љубав и наду.

2. Условно казано, ко је "добар" верник у римокатолицизму: шта треба да уради католик од свитања до заласка сунца, од рођења до смрти, да би био исправан верник, члан римокатоличке заједнице?

Питање је Ваше слојевито, па бих рекао овако: прво, вјерник се постаје вјером, а вјера је прихваћање Објаве и опредељења за особу објавитеља – Исуса Христа. Дакле, вјера је одазив особе на понуду божанске особе и комуникација између Бога и човјека, и човјека и Бога. Добар вјерник, не само римокатолик него сваки хришћанин, је онај који вјерује Христу и покушава својим животом наслједовати, "обући се" у Христа. Дакле, како то пише апостол Павао. Дакле, оно што Исус навјешћује, утјеловити својим живљењем.

Јасно, да је човјеково послање рад, а то значи, то што ради, ваља радити квалитетно, а да би то могао, а да би то могао као вјерник, треба бити човјек молитве, која је сабраност, дијалог, а прибран и сабран човјек има над својим радом контролу. Молитва је разговор и сусрет. Молити помоћ и бити у дијалогу са Богом. Од рођења до смрти значи зрети, јер човјек хришћанин никад није умро млад или стар, него је умро онда када је зрео да започне живјети вјечно. Зато Бог човјека не кажњава смрћу, по људској процјени, него позива на вјечни живот као награду. Стога је коначни циљ хришћанина до смрти расти у вјери, и сазријевати у љубави

* Мр Андрија Копиловић (Бајмок /Србија, Југославија/, 1941), професор на Класичној верској гимназији "Paulinum" у Суботици (1969-1989), Бискупски викар за пасторал (од 1997) и од оснивања проректор Теолошко-катехетског института Суботичке бискупије (предаје догматику и литургику), члан Бискупске конференције Југославије у Теолошком већу и Бискупске конференције Хрватске у Катехетском већу, после класичне гимназије, завршио Католички теолошки факултет у Загребу (1966), магистрирао из догматике на Духовној академији у Кракову (Пољска, 1988), писац осам веронаучних уџбеника и коаутор неколико књига из подручја психологије религије.

према Богу и ближњему. Ради тога, ниједна доб крићанина, па ни Цркве, није млада или стара, него зрела и незрела вјера. Најзрелији у вјери су вјерски хероји – мученици и свеци.

Да би нетко био члан Цркве значи да припада тој Цркви одређено, да судјелује у обредима Цркве, а не тек номинално. Крићанство није театрална вјера, него вјера активних судионика. У том живљењу своје Цркве вјерник одговорно живи свој вијек послања и дио своје мисије, а тај је да вјеру живи и што Исус каже: "Мени је живјети, вршити вољу Оца мојега." Дакле, вршити вољу значи бити добар члан заједнице, а заједница се петероструко очитује: навјештајем вјере, живљењем заједничтва, активним помагањем сиромасима - ближњима, слављењем богоштовља и свједочењем. То послање Цркве се у теологији назива: служба Ријечи – катехеза, служба Божја – литургија, служба ближњему – диакониа, изградња заједничтва – коинониа и свједочење вјере животом - *martyrium*.

3. Какав је положај Римокатоличке цркве у СРЈ и како је она овде организована?

Најновије је, прије годину дана, успостављена Бискупска конференција Југославије. Њен Статут и постојање у нашој Цркви одобрава Света Столица. Бискупску конференцију Југославије чине слиједеће бискупије: Београдска и Барска надбискупија, Суботичка, Зрењанинска и Которска бискупија, затим, постоји за албански дио католичких вјерника апостолски управитељ у Призрену са овластима резиденцијалног бискупа (некадашња призренска бискупија), затим дио Сријема који црквено припада Баковачкој бискупији, а има бискупа-викара који столује у Петроварадину. Свака бискупија је подељена по жупама - парохијама. Постоји дакле, црквена покрајина Београдска митрополија коју сачињавају: Београд, Суботица и Зрењанин.

Рекао бих да је тренутачни положај Католичке цркве у Југославији на узлазној путањи, зато што Црква сваку тешкоћу или сваку повјесну кризу доживљава као властити начин чишћења. Ја мислим да Католичка црква сада након свих ових оруштено-политичких промјена излази зрелија и спремнија за навјештај и вршење своје службе. Црква у Југославији свакако је у бољем положају сада него у вријеме комунизма, но ни ово се не може назвати посве нормалним стањем.

4. По бројности и националности међу вашим верницима, колико је нама знано, преовлађују Мађари и Хрвати. Које су националности још присутне?

Ограђујем се само на Суботичку бискупију, гдје су Мађари најбројнији, а затим су заступљени Хрвати, те Словаци, Нијемци, Русини, Украјинци и Роми.

5. Ви знате да по бројности одмах иза Рома православаца и муслимана долазе Роми католици. Да ли их Ви срећете у Вашој заједници, колико су бројни и која су искуства?

Не знам како ситуација генерално стоји у Суботичкој бискупији. Знам да је највећа католичка заједница Рома у Апатину и Сенти. Затим, знам да их у појединим мјестима има у већем броју. У мојој жупи, у Александрову у Суботици, има једна улица у којој они станују и отприлике половина припада Православној цркви, а половина Католичкој цркви. Ја с њима као вјерницима имам релативно добра искуства, у смислу да траже вјерску услугу, као што је крштење, погон, или који црквени обред. Како припадају сиромашним слојевима наших грађана, они су једни од оних које помажемо издашно са материјалним добрима.

6. Има мишљења да Роми католици не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Ваш став?

Истина је да је то мишљење донекле оправдано, јер номадски народ у својој нарави нема стабилност мјеста, тако и у својим обичајима нема стабилност неког одређења, него се то мијења, мада су својој традицији врло вјерни. У мојој досадашњој свећеничкој пракси сусрео сам збиља неколико вјерника Рома који су били баш онако дубоко одани вјерници, достигли су максимум крићанске праксе. А иначе су "повремени вјерници", долазе у цркву онда када је неки велики благодан, када им требају услуге, као што споменух, крштење, спровод или вјенчање, и неки други обреди. Према томе, мислим да су у вјери они чврсти унутар себе, али нису чврсти у вјерској пракси, како то ми гледамо - редовити. Прилагођавају се вјерским обредима као таквима да би их учинили својим. Ако смијем рећи један свој доживљај: био сам на ходочашићу Рома у Лурду, гдје је било више од 200.000 Рома. Тада сам први пут доживео Роме католике као организирану Цркву, а били су из земаља Еуропе. Дакле, ходочашиће које је било изванредно организирано и ту сам видео људе практичне вјере. Из Суботичке бискупије је сада у сјеменишту један дјечак, који је кренуо у свећенике. Хоће ли успјети? - Дај Боже! То би био први Ром-свећеник наше бискупије.

7. Како су Роми, као верници, примљени од осталих католика у нас? Радо ли са њима врше религијске обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у цркви?

Вјернички став према Ромима овиси о пастиру (свећенику). Ако Роме свећеник прихваћа, онда их прихваћају и његова заједница и зове их радо на велике благодане. Што се тиче начина слављења Рома славе на свој начин, буду дјелом на обредима, редовито не до краја, али су они заједно са другим верницима и нисам доживио никакво омаловажавање, презир, избјегавање, поготово у црквама. Но, када се ради о помоћи, а помажемо их, збиља су, може се рећи, врло пристojни и уљудни. Доживио сам с њима и врло радосне тренутке у тој њиховој једноставности живљења, у том готово "кланском" начину размишљања. У мојој жупи се не прави никаква разлика. Роми нису маргинализовани. Присутни су на миси, ако се понеко ромско дијете појави на вјеронауку није маргинализовано или искључено, дапаче, подједнаки су са осталима.

8. Јесу ли приметни и бројни мешовити бракови других католика са Ромом и Ромкињама католичке вере?

Врло мало, макар ми разлог није довољно познат. Не бих знао рећи у којој је страни разлог не склапања мјешовитих бракова. Они се нерадо жене изван својих заједница. У свом досадашњем животу имао сам четири-пет вјенчања Ромкиња и католика не-Рома или обратно. То су биле, у почетку "занешене" љубави, но,

показало се да су те жене успјевале постати врло добре вјернице и брижне мајке као и остале. Тако сам имао врло позитивна искуства с тиме. Али не бих рекао да су мјешовити бракови чести. Као и остали мјешовити бракови, и ови су, по нарави изложени напастима нестабилности.

9. Где се сахрањују Роми католици: да ли на градском и сеоском католичком гробљу или постоји нека друга варијанта – примера ради, засебно циганско католичко гробље?

Не, у нашој Бискупији не постоји ни једно циганско гробље. Постоји једна њихова жупа у Апатину. Тамо су двије католичке цркве, а након Нијемаца који су одселили из Апатина, једна од цркава је остала празна, па ју је бискуп препоручио као центар за Роме. То је црква Срца Исусова у Апатину. Та црква има и своје гробље, гдје су се некад покарпали Нијемци, сад се у том дијелу католичког гробља највише Роми сахрањују, али и остали. У многим католичким жупама нигдје нема ни гроба који би био издвојен на посебном мјесту, зато што је ромски, него се они поклапају и по обреду и на мјесту упоредо са свима осталима.

10. Да ли Вам је познато и како тумачите податак да код нас постоји извесна нетрпељивост између Рома муслимана и Рома православца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната?

Знамо да Роми као народ немају, барем у Еуропи, своју вјеру, него да се редовито прилагођавају менталитету, односно вјери оног краја у коме су дуље настањени. Дакле, ако су у католичком окружењу – католици су, а ако су у православном – православци су. Мислим да социолошком анализом а не религијским категоријама треба одговорити на питање зашто постоји нетрпељивост. То је сада опет нешто што задире у ромску душу, менталитет. По мом суду, ако нетко није, рецимо, православца или нетко није муслиман или није католик, а Ром је, онда његов Ром колега из друге вјере га сматра издајником ромског бића, јер он живи ромско православље, католичанство или муслиманство и у свом кругу доживљава себе као јединог правог Рома муслимана, па онај Ром који није муслиман - није ни прави Ром. Тако се заправо са вјерскога прелази на национално, и она групација која је нетрпељива, искључује онога другог, мислећи да је он заправо напустио ромску вјеру, која, истини за вољу, као посебна ромска вјера у Еуропи не постоји.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци...). Има ли тога у Рома католика?

Код католика мање него код других. Секташење је чеиће код Рома муслимана. Разлог томе је заправо велико вјерско незнање. То је и код наших вјерника и код православца. Прави вјерник, који своју вјеру практикује и познаје није прикладан сектама. Тако је то код свих па и код Рома. Чак Роми својој традицији остају вјернији.

Код Рома, који не практикују до краја ни једну од кришћанских вјера, јасно је да не постоји вјерско знање. Секте имају један други начин приступа човјеку, можда мало, рекао бих, наметљиво, боље речено, код тих секти постоји начин наговарања и обећавања. Будимо отворени, важан је материјални дио обећања, а тај је издашина, јер мале вјерске заједнице - секте живе заједничким животом у којем се велика средства (10% од примања) одвајају у заједничку касу. Запад помаже те секте, помаже и Роме, али је једнако тако познато и из литературе и из неког искуства да Роми, када на њих падне терет давања те десетине, напусте секту.

12. Имате ли неки посебан одбор, комисију или шта друго за бригу о Ромима римокатоличке вероисповести? Да ли на њих усмерава те специјалну пажњу?

Да. На врху Цркве у Риму постоји посебан Одјел за пасторал селилаца, Рома номада. А наша бискупија има Одбор за Роме католике; на челу је msgr. Марко Форгић, као бискупов делегат за пасторал и бригу о Ромима. У пријашњем југославенском саставу Конференције, бискуп Ђаковачки био је задужен за бригу око Рома на територији цијеле ондашње Југославије. Католичка црква, дакле, има посебне одјеле и посебан пасторал и посебну скрб за Роме при бискупији. Једна часна сестра у Богојево врло лијепо ради са Ромима. Има и других примјера са територија наше бискупије о бризи за пасторал Рома. Ради њихове нестабилности темељитији и трајнији пасторал није могућ.

13. Да ли би Роми католици били бољи верници ако би се део богослужења вршио на ромском језику или на њему превеле верске књиге и публикације?

Без двојбе. Моја је теза да би Роми били вјерници кад бисмо се ми прилагодили њиховом менталитету: језиком, обредима, културом, ношњом, пјесмом. Мислим да би Роми били добри вјерници, јер су људи који воле литургију, мистику, церемоније и манифестације. То подразумева и постојање преведених књига за њих, преведену Библију и литургијске облике прилагођене менталитету Рома. То је наш мањак, мањак нашег пасторала, што га нису прилагодили менталитету Рома, не само језик него и обред сам. Кад би то било, Роми би били вјерници.

14. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана и њиховој практичној религиозности – при неком чину или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, код Рома муслимана. Да ли се то осуђује или се прима као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву?

Више се прихвата као чињеница и не прави се, барем код католика, од тога питање – проблем. На концу, рекох да је разина вјерског знања врло ниска. Зашто замјерити оно што је примјеса паганскога и муслиманскога у тим обичајима, на пример код спровода. Спровода треба пустити да они обаве по својим обичајима који су везани уз металитет, а који немају везе са хришћанством, него су погански, јер их и тако не можемо искоријенити без темељите вјерске поуке. Једноставно, чињеница је, да друго не преостаје, него прихватити и мислим да је то разборито.

(Д. Б. Ђорђевић: "Извините, да ли Ваши Роми славе Ђурђевдан, евентуално Василицу?"; А. Копиловић: "Да, славе, православни Роми. Имам сазнања о неким обитељским слављима и на територији своје жупе.")

15. На крају, шта бисте поручили Ромима, верницима Римокатоличке цркве у СРЈ?

Нека остану Роми, нека очувају оно што чини њихову душу особито примамљивом. Ја волим Роме ради тога што су врло вјерни као пријатељи, врло добри као људи, волим њихову традицију и волио бих да буду захтевнији према нама свећеницима, па и хијерархији, да добију литургију и пасторал на ромском језику. Волио бих, дакле, кад би Роми били Роми, и то у пуном смислу те ријечи, да не морају ништа своје остављати, а, ипак, бити у крилу Цркве равноправни са другима.

Разговарали
Јован Живковић и Драгољуб Б. Ђорђевић

РАЗГОВОР СА РАДИШОМ АНТИЋЕМ*

1. Као што је познато, хришћанство је откривена религија, религија "Књиге", једна од великих светских, универзалних вера. Реците нам, господине Антићу, која је њена срж, суштина, тј. основна порука?

Питање је прилично широко и о њему би могло дуго да се говори. Сваки дијалог има своју полазну тачку; погледамо ли кроз историју, видећемо да је код Св. Августина појам греха био та полазна тачка, код Мартина Лутера то је била Вечера Господња или причест, итд. Моје виђење је нешто другачије: верујем да је суштина и централна порука читавог хришћанства смрт и васкрсење Исуса Христа. Мислим да је суштински егзистенцијални проблем сваког човека на овој Земљи смрт, као што су то још стари Грци схватили, а у овом послератном периоду песимизам је кључна ствар у делима Сартра, Ничеа и других. Сматра се да је живот апсурд, да је мучнина, контрадикторност, да живот није вредан да га човек живи, као што је то још Кант говорио.

У таквом једном гледању чини се да хришћанство више нема никакву вредност за људе, а ја верујем да је вредније више него икада раније. Рецимо, сада у Аустралији сам сазнао да је то земља с највећим бројем самоубистава младих. Ако се у времену Декарта и осталих рационалиста веровало да је разум решење, или да ће људско знање и технологија бити решење, у постмодернизму (сматра се да је Ниче зачетник тог правца) верује се да нема апсолутних вредности, да нема система, да нема центра, да је све релативно, али да зато влада и људско безнађе и људска дезоријентација, да нема апсолутних стаза и путева до истине или знања; свако има свој пут, виђење и индивидуални поглед на свет. Верујем да у овом времену потпуне разуђености апсолутне истине хришћанство има систем, да има апсолутне вредности и да је суштинска порука хришћанства да је Бог одлучио да проблему човечанства приступи на тај начин, што је у лику Исуса Христа дошао на овај свет, живео одређеним животом, да је умро и да је васкрсао. Проблем човечанства је решен тако што хришћанство верује да је смрт побеђени непријатељ.

2. Условно казано, ко је "добар" верник у протестантизму: шта треба да уради протестант од свитања до заласка сунца, од рођења до смрти, да би био исправан верник, члан Ваше протестантске заједнице, тј. Хришћанске адвентистичке цркве?

Хришћанска адвентистичка црква је протестантска црква и питање које сте Ви поставили се суштински односи на сотериологију или спасење човека, како се човек спасава и оправдава пред Богом. За разлику од других религија - као што су хиндуизам или будизам, где се верује да људским напорима или људском силом може да дође до спознаје и до препорода, до стања мира или хармоније – ми у протестантизму видимо могућност спасења једино у прихватању жртве Божјег Сина Исуса Христа. Занимљиво да је Бог изабрао један чудан и сраман начин да победи смрт жртвом на крсту. Кад данас видимо да даме и мушкарци носе крст, то је просто скандалозно, јер је крст справа за мучење, а није ствар за кићење. Како би било да људи носе око врата модел гиљотине или неке сличне ствари. Бог је изабрао да реши проблем побуне или греха у свемиру тако што се жртвовао. Крст је централна тема и Старога и Новог завета, другим речима, крст Голготе је демонстрација божанске љубави.

Ако с једне стране крста стоји распети Богочовек, који показује најјачу и најважнију силу свемира, а то је

* Др Радиша Антић (Шаркамен /Србија, Југославија/, 1955), председник Главног одбора Хришћанске адвентистичке цркве (од 1994) и декан Теолошког факултета ХАЦ (Београд), после гимназије, завршио Теолошки факултет у Француској, магистрирао у Великој Британији, докторирао у Сједињеним Америчким Државама, писац студија: "Хуманистичка реконцептуализација Њимићевог догматског марксистичког погледа"; "Пут, истина и живот".

љубав, а с друге стоје људи који су, како је казао Франсоа Года, велики швајцарски теолог, пљували у лице Исуса Христа, у том пљубању се види сва мржња и сав отров човека према човеку и човека према Богу. Тек када човек стане у подножје крста, он види себе ко је, спознаје да мрзи своје ближње, схвата да пљује свом ближњем у лице и да га разпиње. Али, када погледа крст, он види љубав божанску и, видевши је, пожели да се промени.

На Ваше питање шта један протестант треба да ради, одговор је да прихвати божанску љубав и да просто дозволи Богу да га мења. Ми не знамо како се тачно одвија процес новорођења, оно што ми називамо вером. Исус Христос је то поредио с ветром, говорећи у једној ноћи једном од јеврејских доктора Закона, Никодиму: "Ветар не знамо откуда долази, не знамо куда иде, али видимо његове резултате." Достојевски је то обрадио у, по мени, најбољем икада написаном роману "Браћа Карамазови". Један лик је рационалиста, то је Иван, који зна решење за све проблеме и, с друге стране Аљоша, који не зна решење проблема, али је његово срце пуно љубави. Другим речима, када човек, који убија и разпиње свог ближњег, пљује свом му у лице, јер га мрзи, сагледа божанску љубав, он једноставно бива привучен том љубављу и жели да се мења.

Протестантски верник, под утицајем божанске љубави, може, ако жели, да постане апостол љубави, иако је мрзео, и може да постане алтруиста, мада је био себичан. Како? Ја верујем да је то директно божанско дело, које чини да се суштински принципи у човеку мењају. Оно што долази "од јутра до мрака", то је само резултат; ако је верник истински новорођен, како ми то кажемо теолошким термином, онда је пракса само последица. Због тога постоји велики јаз између протестантизма и православне и католичке теологије, у којима се много више наглашавају дела, дела којима се просто зарађује спасење. У протестантизму, тј. Адвентистичкој цркви, верујемо да су наша дела последица божанске љубави, коју је Бог посејао у срце човека. Ја ћу чинити добро не зато да бих се спасао, него зато што сам спасен, што волим Бога и што схватам да је чинити добро једина природна ствар за човека. Увек када човек чини добро враћа се самоме себи; када се човек враћа Богу, враћа се и својој суштини, есенцији - битку. Када се отуђи од Бога, човек се отуђује од сопственог битка. Чинећи добро, свакодневно од јутра до мрака, човек се налази у свом природном стању; свако друго стање је стање отуђења.

3. Какав је положај протестантских заједница у СРЈ, посебно Ваше Хришћанске адвентистичке цркве и како је она овде организована?

Хришћанска адвентистичка црква је у неким крајевима на овим просторима прославила 120-годишњицу постојања. Занимљиво је да постоје два места где је доктрина адвентизма почела да се проповеда још у турско време. У Македонији је дошао и проповедао неки лекар, а касније су и Војводини почели да говоре о томе. Наша Црква је веома добро организована. Сећам се да је код мене пријем тражио господин Зоран Ђинђић, изјавивши да је на основу сопствених истраживања схватио како је Хришћанска адвентистичка црква једна од најорганизованијих на овим просторима.

Како је стање? Наша Црква се прилично добро развила у послератном периоду. У Војводини она постоји у скоро сваком селу; ствар је мало лошија овде, у јужном делу земље, али у свим већим местима постоје добро организоване цркве које функционишу већ годинама. Највећа хајка на оне који нису размишљали у складу са ставовима званичне Цркве је спровођена у последњих седам-осам година. Готово је свакодневно Хришћанска адвентистичка црква била изложена некој врсти притиска од стране различитих кругова, с чиме су нарочито добро упознати наши верници. У новинама сте могли виђати наслове "Сатанисти-адвентисти", где је све сврставано у исти кош, а писали су их људи који о томе врло мало знају или скоро ништа. Кад сам имао прилике да се сретнем с тим новинарима, они би ми говорили да немају никакве везе с религијом, али да их је уредник задужио да о томе нешто напишу и слично.

(Д. Тодоровић: "Како генерално оцењујете положај осталих протестантских заједница у СРЈ?"; Р. Антић: "Мислим да је ситуација иста. Рецимо, најновији пример, у току бомбардовања је, мислим у "Блицу", изашао чланак да је Весли Кларк верник Хришћанске адвентистичке цркве. То изгледа наивно, међутим, већ тог истог дана, група младих је камењем полупала сва стакла на нашој згради, иста ствар се догодила у Новом Саду и у Крагујевцу. Та вест не само да је била нетачна, то је била срачуната лаж, која је, додуше, демантована другом вешћу, али друга вест никада није толико моћна као прва. Неколико дана касније појавио се поново чланак у коме се говорило да је власник Мск Donald's-a, највећег ланца ресторана, такође припадник Адвентистичке цркве. Поново је у питању била лажна вест, без икакве везе са истином. Последњих година, дакле, ми не можемо бити задовољни третманом који постоји према протестантској цркви. Надамо се да ће људи нове власти имати више слуха за верску слободу и толеранцију, али то остаје да видимо.")

4. По бројности и националности међу Вашим верницима, колико је нама знано, преовладавају Срби. Које су националности још присутне?

Хришћанска адвентистичка црква је мултинационална и ми смо поносни што је она Црква свих народа. Ја сам, рецимо, у више сусрета говорио председнику Милошевићу да је једино место на Косову где су Срби и

Албанци седели заједно, била наша црква у Приштини. Према присутности у различитим земљама света, Хришћанска адвентистичка црква је најраспрострањенија од свих протестантских цркава. У Југославији су заступљене све националности: Мађари, Роми, Словаци, Срби, Хрвати; то чини богатство наше Цркве. Мислим да свако онај ко би желео да било коју хришћанску цркву дефинише на националним основама, суштински промашнује Христово учење. Дубоко сам убеђен да је хришћанство за све људе, и да оно не прави никакову разлику међу народима.

5. Ви знате да по бројности одмах иза Рома православца и муслимана долазе Роми католици и протестанти. Да ли их Ви срећете у Вашој заједници, колико су бројни и која су искуства?

Ми имамо Рома у већини наших цркава, али они не чине неки знатнији део Цркве. Има их нешто више у јужној Србији, у Нишу и околини Ниша. Затим, постоји једно село, Бријање, у којем је чиста ромска Адвентистичка црква. У Македонији, која припада нашој Југоисточној европској унији с центром у Београду, имамо неколико ромских цркава. Имао сам недавно прилику да посетим нову ромску цркву у највећем ромском насељу у свету – Шуто Оризаре. То је велика зграда на прелепом месту у Скопљу, где може стати преко 400 верника. Тога дана дошли су у посету и верници Роми из Бугарске, целе Македоније, Врања и, верујте, да никада нисам присуствовао таквом скупу, али сам уживао. Један прелепи народ, с пуно песама, с пуно жара и оног њиховог ентузијазма.

6. Има мишљења да Роми протестанти (адвентисти) не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Ваш став?

Не делим такав став. Роми су као и сви други људи. Постоје добри и лоши верници међу Србима, Мађарима, Словацима и свима другима, тако и међу Ромима. Ми смо имали једног студента Рома на нашем Теолошком факултету из Скопља. То је вероватно био један од најбољих студената које смо имали и он сада ради као проповедник наше Цркве у Скопљу. Постоје и међу Србима верници који дођу и брзо напусте Цркву, али постоје и међу Ромима људи који су одувек ту и који су добри верници.

7. Како су Роми, као верници, примљени од осталих протестаната (адвентиста) у нас? Радо ли са њима врше религиозне обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у храму, молитвеном дому?

Присећајући се још једном младих Рома и Ромкиња из Скопља, могу да кажем да су они један прелеп народ. Они можда тамо живе у некаквим баракама, али када дођу у цркву, сви су врло лепо обучени, дотерани, с краватама и чистим кошуљама. У Адвентистичкој цркви никада нисам приметио никакву разлику. Они су добро примљени и постоји добра сарадња између верника. Ево, ја сам прошле суботе на проповедаоници у Саборној цркви, овде у Београду, био са Ромом; они уживају потпуно исти статус као и сви остали верници.

8. Јесу ли приметни и бројни мешовити бракови других адвентиста са Ромом и Ромкињом из Хришћанске адвентистичке цркве?

Не знам тачно, али знам за неколико случајева постојања мешовитих бракова између Рома и других нација. Вероватно томе доприноси чињеница да адвентисти никада не праве разлику између људи. Постоји један студент Теолошког факултета из Прокупља који се сада забавља и планира женидбу с једном лепом Ромкињом из Ниша. Постоје, дакле, примери, али не знам тачно бројно стање.

9. Где се сахрањују Роми адвентисти: да ли на градском и сеоском општем гробљу или постоји нека друга варијанта – примера ради, засебно циганско гробље?

Колико сам ја упознат, а много сам пута учествовао на сахранама, они се сахрањују на градским и сеоским гробљима. Још никада нисам сахрањивао једног Рома на неком посебном, издвојеном гробљу.

10. Да ли Вам је познато и како тумачите податак да код нас постоји извесна нетрпеливост између Рома муслимана и Рома православца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната, Рома православца и Рома протестаната и тако редом?

Нисам стручњак за ово подручје, али је очигледно да, као и свуда, постоје те расне разлике између црнаца, белаца, Азијаца и других. Вероватно да постоје предрасуде у главама неких људи према одређеним групацијама, али, стварно, ништа детаљније о томе не могу да кажем.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци...). Које је Ваше сазнање о томе?

Ја немам податке да је реч о неком масовном покрштавању, не верујем у то, можда су то само тенденциозне изјаве појединих људи. Када је реч о "сектама", можда је добро да кажем да је тај концепт - који се развио последњих година на нашим просторима, по коме сви који не припадају већинској Цркви јесу "секта" - скроз погрешан. О "сектама" пишу људи који о томе никада нису ни читали ни истраживали. Секта значи "одвојити се" и ја прихватам могућност да неко буде верник секте, али за мене секта је првенствено одвојеност од учења и дела Исуса Христа. Ако неко себе назива хришћанином, онда би једноставно морао да следи Исуса Христа. Свако ко одступа од изворног учења Исуса Христа, он је заиста припадник секте.

Традиционално гледано, неке велике хришћанске цркве су сматрале да између Бога и Цркве постоји тзв. статичан однос. Шта то значи? То значи: "Једном спасен - заувек спасен." Ти можеш да идеш у рат у име крста и да носиш заставу с крстом, можеш да убијаш, можеш да организујеш инквизицију, можеш да радиш шта год хоћеш и да још увек за себе сматраш да седиш на Петровој или некој другој столици, и да постоји апостолска сукцесија чији си ти наследник. Као што је за старе Јевреје било важно да буду деца Аврамова, тако је и овде једино било битно да је реч о деци Петровој, и да се налазе у некој директној сукцесији. Оно што раде и мисле није било најважније у животу - то је тзв. статички однос између Бога и Цркве.

Први пут су Мартин Лутер и Жан Калвин схватили да је такав концепт сасвим погрешан за Цркву. Наиме, између Бога и Цркве не постоји статични, већ динамични однос, однос вере и послушности. Шта то значи? Значи да сам ја верник и хришћанин у оној мери у којој сам веран и послушан учењу Исуса Христа. Било која Црква је Црква Исусова у оној мери у којој је верна и послушна учењу Исуса Христа. Сви они који се једноставно одвајају од тог учења, они су секта. Дефинисати секту на основу неких других параметара је толико погрешно, да заиста ту нема озбиљног говора.

12. Имате ли неки посебан одбор, комисију или шта друго за бригу о Ромима протестантске вероисповести, припадницима Ваше заједнице? Да ли на њих усмераваате специјалну пажњу?

Немамо никакав посебан одбор. Роми су у нашој Цркви третирани на исти начин као и сви други верници. Просто уживам у томе што су и Роми део Хришћанске адвентистичке цркве. Пренео сам Вам своја искуства из Штута Оризари, мада нисам био у Бријању, где постоји засебна Ромска адвентистичка црква. Можда проф. Д. Б. Ђорђевић боље познаје тај крај. Дакле, Роми немају никакав посебан третман и драго ми је што су ту. Они су један прекрасан народ.

13. Да ли би Роми адвентисти, протестанти уопште, били бољи верници ако би се део богослужења вршио на ромском језику или би се на њега превеле верске књиге и публикације?

Да, били би бољи, и циљ је да се што више верских обреда врши на ромском језику. Ми имамо нешто литературе, али је то врло мало превода на ромски. На последњем скупу Хришћанске адвентистичке цркве у Центру "Сава", који је био посебно организован за дијаспору, прошле године - јер је реч о раширености по целом свету - група певача из Југославије, певајући на ромском језику, "запалила" је велики број верника. У нашим црквама које су изразито ромске, богослужења су на њиховом језику. Још је, ипак, мало литературе и требало би радити много више на томе.

14. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана, значи и протестаната, и њиховој практичној религиозности – при неком чину, обичају или празнику – има примеса из ислама. И обрнуто, код Рома муслимана. Је ли се то осуђује или се прима као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву?

Постоји једна грана у теологији која се зове мисиологија и у оквиру ње један израз - контекстуализација. Најгоре што су икада радили хришћански мисионари приликом одласка у неку земљу, рецимо Африке, било је, што би у потпуности изменили културу тих људи. Дакле, научили би их да ставе кравате, да се облаче као Европљани и слично. Модеран приступ мисиологије је сасвим супротан од овога. Ако су Роми дошли из ислама, православља или католичанства, сасвим је нормално да са собом носе одређене особине културе и део обичаја из тих средина. Ишчупати човека из тог његовог природног миљеа и натураити му нешто сасвим ново, мислим да је потпуно неприродно. У многим адвентистичким црквама у муслиманским земљама Африке верници не седе на клупама, него на поду. Они су научили да тако слушају Реч Божју, то је део њихове средине или културе. Када је у питању наша средина, мислим да би било сасвим погрешно искорењивати те обичаје.

Ја сам, рецимо, из сто посто православне средине, а протестант сам. Носим део православља у себи; има много лепог у православљу, што ја ценим и данас поштујем, имам многе пријатеље међу православним свештеницима и теолозима на Богословском факултету. Међутим, ја не сматрам да сам променио своју веру, већ да сам је само допунио и комплетирао нечим што је ближе изворном хришћанству. Такође, у већини светских религија постоје заједнички елементи, тако да од Рома који долазе из других конфесија не треба тражити да се одрекну свих својих елемената, које су културолошки практиковали. Они остају део једне средине, али ја верујем да има једно потпуније сазнање о Богу, које је засновано на Светоме писму, основној књизи и темељу вере у Хришћанској адвентистичкој цркви.

15. На крају, шта бисте поручили Ромима адвентистима и осталим верницима протестантских заједница у СРЈ?

Ромима адвентистима бих поручио да их пуно волим, да су ми јако драги и блиски. Волим њихову љубав према Богу, коју тако живо изражавају, волим њихову музику и њихове молитве, и желим им да се труде да на још бољи начин увек служе Богу, како то могу, знају и умеју. Што се тиче осталих верника адвентиста, поручујем им нешто јако важно. У једној мултинационалној држави, као што је наша земља, ми морамо поштовати разлике међу нама и оног другог који је различит од нас, без обзира да ли је реч о Православној, Католичкој или Протестантској цркви. Ако заиста сматрамо себе хришћанима, онда апсолутно не смемо бити искључиви; дух толеранције и разумевања мора да постоји међу свима нама - ако смо Христови следбеници.

Разговарали

Драган Тодоровић и Драгољуб Б. Ђорђевић

РАЗГОВОР СА АЛЕКСАНДРОМ БИРВИШЕМ*

1. Као што је познато, хришћанство је откривена религија, религија "Књиге", једна од великих светских, универзалних вера. Реците нам, господине Бирвишу, која је њена срж, суштина, тј. основна порука?

Тешко је данас одговорити на питање: шта је хришћанство. Током историје је било много подела. Византија и Ватикан су себе наметнули као једино исправне. Сви спорови о правоверју водили су се између њих, а њихова опозиција је била сасвим маргинализована све до реформације. За мене је суштина и основна порука хришћанства садржана у еванђелском саопштењу: "Јер Бог тако заволе свет да је Сина свога Јединорођенога дао, да свако ко верује у њега не погине, него да има живот вечни" (Јвн 3: 16).

2. Условно казано, ко је "добар" верник у протестантизму: шта треба да уради протестант од свитања до заласка сунца, од рођења до смрти, да би био исправан верник, члан Ваше протестантске заједнице, тј. Хришћанске баптистичке цркве?

Протестант је ваљан ако (1) своје веровање и понашање заснива на протоканонском Светом писму, (2) ако с Богом саобраћа без небеских и/или земаљских посредника, (3) ако тежи једноставности и (4) ако негује хришћанске врлине и језик и писменост, где се редовно читање Светог писма сматра потребом по себи. Баптисти све то прихватају одговорно, свесно (дакле, не као одојчад и деца), лично и одушевљено, а уз то се боре за раздвајање цркве (религије уопште) и државе.

3. Какав је положај протестантских заједница у СРЈ, посебно Ваше Хришћанске баптистичке цркве и како је она овде организована?

Положај баптиста у СРЈ зависи од расположења месних власти и локалних политичара: негде нас поштују, негде само трпе не би ли одржали привид уставности и законитости, а негде се морамо борити и трпети. Уколико се поштују Устав, закони и међународне конвенције, баптистима је добро.

4. По бројности и националности међу Вашим верницима, колико је нама знано, преовлађују Срби. Које су националности још присутне?

Код југословенских баптиста најбројнији су Словаци, а за њима долазе Срби, Румуни, Мађари, Буњевци, Хрвати и други. Наше цркве су организоване према богослужбеним језицима, а не према нацијама.

5. Ви знате да по бројности одмах иза Рома православца и муслимана долазе Роми католици и протестанти. Да ли их Ви срећете у Вашој заједници, колико су бројни и која су искуства?

Међу југословенским баптистима има свега неколико Рома. Они су чланови својих најближих месних цркава и уклопили су се у њих без проблема.

6. Има мишљења да Роми протестанти (баптисти) не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Ваш став?

Међу југословенским баптистима тих неколико Рома су као и остало чланство. Њихов ступањ побожности о оданости цркви не разликује се од других.

7. Како су Роми, као верници, примљени од осталих протестаната (баптиста) у нас? Радо ли са њима врше религиозне обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у цркви?

Баптисти све људе примају подједнако. За њих човек није ни број, ни случај, ни проблем, него је свако једноставно човек.

8. Јесу ли приметни и бројни мешовити бракови других баптиста са Ромом и Ромкињом из Хришћанске баптистичке цркве?

Међу баптистима мешовити бракови нису ништа особито. Проблем би настао ако би неко инсистирао на етнички чистим браковима. Такав члан, или чланица, одмах бива укорен, па и искључен у случају непокајаности.

9. Где се сахрањују Роми баптисти: да ли на градском и сеоском католичком гробљу или постоји нека друга варијанта – примера ради, засебно циганско католичко гробље?

Гробља су у надлежности секуларних власти и решења зависе од месних (не)прилика.

10. Да ли Вам је познато и како тумачите податак да код нас постоји извесна нетрпељивост између Рома муслимана и Рома православца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната?

Нетрпељивости свуда има. Она није ромски специјалитет. Међу југословенским баптистима оно неколико Рома немају услова за нетрпељивост.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци...). Које је Ваше сазнање о томе?

Знам да су поменути обраћења у већем броју присутна код пентекосталаца у Лесковцу. Тамо постоји бројна и жива заједница где су богослужења на ромском језику. У Нишу се нешто дешава у (дисидентској) заједници еванђеоских хришћана – баптиста (Рајићева 21).

12. Имате ли неки посебан одбор, комисију или шта друго за бригу о Ромима протестантске вероисповести,

* Др Александар Бирвиш (Ниш /Србија, Југославија/, 1928), академски декан Теолошког факултета Савеза баптистичких цркава у Србији (Нови Сад), после гимназије, дипломирао теологију на Богословском факултету Српске православне цркве (Београд) и оријенталну филологију на Филолошком факултету (Београд), почасни доктор Теолошког факултета "Гордон-Конвел" (Јужни Хамилтон, САД, 1991), сачинио савремени превод четири "Еванђеља", ритмички превод «Псалама» и књигу проповеди и пригодних речи "Сагледавања".

припадницима Ваше заједнице? Да ли на њих усмераваате специјалну пажњу?

Посебна комисија у југословенских баптиста нема. Нека да Бог да се Роми почну обраћати у већем броју, баптисти ће врло брзо оформити одговарајуће комисије.

13. Да ли би Роми баптисти, протестанти уопште, били бољи верници ако би се део богослужења вршио на ромском језику или на њему превеле верске књиге и публикације?

Свакако, иако ваљаност нечијег духовног живота не мора зависити од богослужбеног језика. Ипак, лично сам учествовао као саветник њиховог преводиоца у Новом Саду (мисли се на Трифуна Димића – прим. Д. Б. Ђорђевића).

14. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана, значи и протестаната, и њиховој практичној религиозности – при неком чину, обичају или празнику – има премиса и из ислама. И обрнуто, код Рома муслимана. Је ли се то осуђује или се прима као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву?

Овако нешто није примећено код неколицине Рома међу југословенским баптистима. Нисам то приметио ни међу Ромима пентекосталцима у Лесковцу.

15. На крају, шта бисте поручили Ромима баптистима и осталим верницима протестантских заједница у СРЈ?

Моју Божићну и новогодишњу поруку можете добити од нашег секретара (Аврам Дега, Жарка Зрењанина 59, 26300 Вршац).

("Свим верницима и верницима Христовим у Баптистичкој цркви и свима који љубе Господа – благодат, милост и мир нека вам се умножи.

Испраћамо једну годину. Испраћамо цело столеће. Испраћамо читаво једно хиљадугодиште. Поздрављамо нову 2001-ву годину. С њом поздрављамо ново столеће и ново хиљадугодиште (трећи миленијум).

Прошла је година била чудна и бурна. Минуло столеће је имало два светска рата, низ мањих ратова, две шиновске револуције (руско-монголску и кинеску) и низ преврата мањег обима.

А какво је било хиљадугодиште? Да ли се ишта догодило у њему? Једини прави догађај у њему је био Спаситељев долазак међу људе, по чему се рачунају и године и миленијуми. Остало су биле поделе. Толико их је било много да је данас тешко рећи шта је хришћанство. Миленијумски догађаји су били узбудљиви за непосредне учеснике уколико су их они били свесни. Нама данас изгледају далеки, прилично нестварни много пута као у некој магли и измаглици. Све то не звучи много весело, јер је било мало праве радости у прохујалим вековима.

Еванђеоски ставови нису тако невесели. То је уочљиво чим овлаш прочитамо Блаженства и Молитву Господњу (Оченаш): с ведрином гледамо у време које наилази. Нико од нас не очекује погодности, уживање и раскош, али с нама је живи Бог. Он зна шта треба да се догоди и како ће се шта збити.

Божић нам омогућује да се укључимо у Господњу вердину. У познатој анђеоској песми (Лука 2: 14) читамо:

*Слава на висину Богу
и на земљи мир,
међу људима добра воља.*

Поступимо тако и ми.

Славићемо Бога. Нисмо безосећајни нити равнодушни, али се нећемо обзирати на клевете, поруге и претње. Некоме смета старо и једноставно Еванђеље. Зар је то разлог да не објављујемо Добру вест о Спаситељу и спасењу? Не објављујемо славу људску. Не величамо славу, дражесну и привлачну прошлост ни предања проистекла из ње. Божић је слављење новорођеног живог Бога. Он одређује наше године, столећа, хиљадугодишта и саму вечност.

Градимо и одржавамо мир. Прионули смо за оно што је боље. Мир је јамачно бољи од немира, преврата и рата. Само у миру се може постићи праведност. Тамо где је мир, истина је делотворнија и развија се с мање сметњи. Наравно, најтеже је постићи мир са собом, али нам је далеко најважнији мир с Богом и – у истој мери – мир с људима.

Свевишњи је са своје стране све учинио да дође до мира. Он очекује нашу добру вољу. Ње има где има искрених верника, а наша је дужност да то будемо. Не очекујемо да ће добру вољу имати људи и жене који су себе изградили на вредностима и поступцима противним вољи Божијој. Добра воља полази од нас: од наше цркве, од породице, од добросуседских односа, од опхођења на послу, у свакодневном саобраћају с људима.

Господ с нама негује такав Божић и такву Нову годину. У томе је наша радост: поздравимо нову, 2001-ву годину, ново столеће и нови миленијум, поздравимо надасве нашег новорођеног Спаситеља.

*Срећна Нова година!
Благословен Божић!
Мир Божији и Христос се роди!*

Београд / Вршац

Ваша браћа и Божије слуге

РАЗГОВОР СА ВЛАДИКОМ ИРИНЕЈЕМ*

1. Као што је познато, хришћанство је откривена религија, религија "Књиге", једна од великих светских, универзалних вера. Реците нам, преосвећени владико, која је њена срж, суштина, тј. основна порука?

Да би се одговорило на ово питање треба нам много времена и много простора. Хришћанство је много тога унело ново и то што је унело ново тада, остало је ново и данас и остаће ново заувек. Да би се видело шта је то ново што је хришћанство донело у свет, треба узети његов извор, а извор је Нови завет. Централна личност Новог завета, као што знамо, јесте Христос из Назарета, који је, по Јеванђељу и по нашој вери, и човек и Бог – Богочовек. Оно што је Христос донео у свет, оно што су апостоли прихватили и један велики део тога записали, то су Јеванђеља – дела апостолска; то је оно што представља новину. Оно што није написано у тим изворима, написано је у предању. Предање код нас игра веома велику улогу, мада је оно данас записано у делима светих отаца, у одлукама Сабора, итд.

Посматрано са аспекта социологије, оно што Вас вероватно интересује овде, хришћанство је донело једну новину, која се не може порећи ни данас. Ту је новину социјално обрадио Апостол Павле у посланици Галатима, где каже да "у Христа Исуса нема ни Грка, ни Јеврејина, ни роба, ни господара, ни мушког ни женскога пола; сви су једно у Христу Исусу". Дакле, то јединство, та равноправност, пре свега међу половима и народима, нешто је што је представљало револуционарну новину у доба појаве хришћанства.

2. Условно казано, ко је "добар" верник у православљу; шта треба да уради православац од свитања до заласка сунца, од рођења до смрти, да би био исправан верник, члан православне заједнице?

У принципу, добар је верник онај коме живот и дела стоје у сагласности са вером његовом. Да постоји хармонија мишљења, живота и његове вере. Хришћанство није теорија, није филозофија, оно је, у суштини, живот. Према томе, сваки онај ко жели да буде и јесте верник, мора да оствари хармонију између вере и његовог живота. Сваки раскорак између вере и живота јесте доказ да је хришћанство примљено само једним делом људске личности, значи умом, али не и срцем, односно не животом и праксом. Не може рећи неко да верује, а да мрзи на брата, да има извесна материјална добра у изобиљу, а да види свога ближњег или брата где гладује и оскудева.

3. Какав је положај Српске православне цркве у СРЈ и како је она овде организована?

Какав је положај наше цркве у задњих 50 година, то знамо; законски и уставно се још ништа није изменило. Још у доба комунизма је Црква начелно имала Уставну заштиту, свако је имао право да верује и да упражњава живот по вери, али је практични живот био нешто друго. Што се тиче закона и Устава, који говоре о Цркви, они се до сада нису ништа изменили, али се изменио живот. Ми некада нисмо имали права делања изван Цркве. Мада и ту постоји разлика између нас и других социјалистичких земаља, где свештеник није могао ван порте и цркве ништа радити и делати као свештеник, а код нас је, ипак, било могуће да посећује домове и обавља обреде везане за домаћинства.

Све те животне и идеолошке препреке ми данас не осећамо. Имамо могућности да потпуно слободно деламо и очекујемо да се многе ствари у односу на цркву реше у духу насталих демократских промена у нашој земљи. Једно од посебних питања за које ми очекујемо да се реши јесте питање одузетих црквених добара. Црква није у прилици да има неку материјалну потпору, тако да се све њене потребе још увек подмирују, углавном, од верних; зато обично долази до неке жалбе, нпр. о високим наплатама свештеничких услуга. На жалост, живот је скуп, а наш свештеник, парох, живи искључиво од свога народа и отуда мало неспоразума на тој основи. Дакле, очекујемо да се у духу насталих промена и питање Цркве реши на један обострано задовољавајући начин.

4. По бројности и националности међу Вашим верницима преовлађују Срби. Које су националности још заступљене?

У нишкој епархији су, углавном, присутни Срби. Уопште, у православљу је заступљена још и бугарска мањина, има нешто мало Македонаца, који имају право да се изјашњавају као Македонци, а Руси су готово ишчезли. Других православних народа овде у нашем крају нема.

5. Ви знате да су у нас по бројности први Роми православци. Да ли их Ви срећете у Вашој заједници, колико су бројни и која су искуства?

Ја морам да будем искрен и да кажем да не знам колики је тачан број Рома православних. У Нишу је, колико знам, тај број доста мали, нешто више их је у Лесковцу и Белој Паланци. У Крушевцу су, пак, готово сви Роми крштени и, морам да кажем, врло добри православци.

* Владика Иринеј (Гавриловић) (околини Чачка /Србија, Југославија/, 1930), од 1976. на челу Нишке епархије, завршио Богословски факултет Српске православне цркве (Београд), члан Синода СПЦ.

6. Има мишљења да Роми православци не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Ваш став?

Видите, не само Роми него и сваки онај који се само декларативно изјашњава да је верник и православац, и сваки онај који своју веру своди само на славу, што је најчешћи случај – није добар верник. Бити верник значи много више од тога, значи живети активним животом Цркве, упражњавати заповести Цркве, извршавати дужности које Црква налаже. Све су то особине које красе једну хришћанску личност.

7. Како су Роми, као верници, примљени од осталих православаца у нас? Радо ли са њима врше религијске обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у цркви?

Колико ја знам и колико сам имао прилике да видим, Роми православни у цркви се ни у чему не издвајају, нити разликују у односу на Србе православне. Не само то, већ се ја лично радујем увек кад одем у средину где има Рома. За нас су они хришћани, браћа по вери, цркви и Христу, тако да ту нема, нити сме да има разлике. Има Рома, навео сам крушевачки крај као пример, који су врло добри људи и ни по чему се не разликују од осталих. Мислим да је крајње време да та популација поприми степен културног живота и мислим да је велики грех и цркве и друштва што нешто више не чине да ту популацију култивизују.

8. Јесу ли приметни и бројни мешовити бракови других православаца са Ромом и Ромкињама православне вере?

Мислим да такви случајеви нису тако чести, али нису, с друге стране, ни ретки. Знам за неколико случајева у Алексинцу, Крушевцу и другим местима. Има култивисаних Рома који се ни у чему не разликују у животу и понашању; тамо, пак, где су ромске средине заосталије, вероватно да има неке аверзије. Посматрано са аспекта Цркве и религије, ту нема никакве разлике.

9. Где се сахрањују Роми православци: да ли на градском и сеоском православном гробљу или постоји нека друга варијанта – примера ради, засебно циганско православно гробље?

Кад говоримо о гробљима, морамо да знамо да питање гробаља, по закону, није питање цркве, него је питање општине. Гробља су изузета од цркве после Другог светског рата и сва брига о њима припала је надлежној власти. Што се тиче става православне цркве, мислим да је сасвим исправно да се Роми, уколико то желе, сахрањују тамо где и остали православни. Има и друкчијих мишљења, можда и жеље самих Рома да имају своје гробље; колико знам, таква гробља у извесним местима постоје.

10. Да ли Вам је познато и како тумачите податак да код нас постоји извесна нетрпељивост између Рома муслимана и Рома православаца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната?

Мени то није познато.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православаца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци...). Како то тумачите?

Не само да их технички називамо сектама, него су то de facto секте. Све те побројане заједнице јесу секте, које су код нас присутне, а у последње време, са нашом трагедијом и невољама у последњих десетак година, оне чак на широка врата улазе у наш живот путем хуманитарне помоћи. Да ли оне том приликом врше и прозелитизам, ја довољно не знам, али имам информације да понеке секте условљавају даље примање помоћи учлањењем у дотичне заједнице. У том су смислу нарочито активни Јеховини сведоци, чујем и баптисти, сигурно и многи други. Они су и без овога били агресивни, али на овај начин сада задобијају некакво законско оправдање да то што су чинили, чине у већој мери него раније.

(Д. Б. Ђорђевић: "Из овога произилази да мале верске заједнице, назовимо их 'сектама', још лакше могу да мисионаре код Рома који су сиромашнији од других."; Владика Иринеј: "Да, то је тачно. Чујем да један број њих прилази тамо и да се учлањују. То је, на жалост, присутно не само код Рома него и код неких православних, поготово оних код којих је степен познавања вере веома мали; у ситуацијама и приликама када им се нешто понуди, они врло лако прелазе на ту страну.")

12. Имате ли неки посебан одбор, комисију или шта друго за бригу о Ромима православне вероисповести? Да ли на њих усмераваате специјалну пажњу?

Не, немамо никакав одбор, нити усмеравамо посебну пажњу према њима. Мада, лично сматрам, Црква би требало на један православљу својствен начин, не наметљивошћу, условљавањем и коришћењем тежких прилика у којима су се нашли, да им понуди упознавање вере већине у срединама у којима живе. Ствар је, разуме се, слободне воље хоће ли је прихватити или не.

13. Да ли би Роми православци били бољи верници ако би се део богослужења вршио на ромском језику или би се на њега превеле верске књиге и публикације?

За само богослужење језик није сметња, јер наша богослужења, посебно литургија, врше се на српском језику, а Роми говоре српски језик. Сигурно да би, када би било неких публикација, то помогло у оријентацији самих Рома. Епископ Бачки Иринеј превео је литургију на ромски језик, али су се након тога чуле приче да тиме нису одушевљени сви Роми. Тамо, изгледа, да постоји много ромских дијалеката и питање је који је

највећем броју Рома најближи.

14. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана и њиховој практичној религиозности – при неком чину или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, код Рома муслимана. Је ли се то осуђује или се прима као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву?

Има општерелигијских елемената код свих религија и код свих народа. Словени и Срби су много тога из паганства унели у нову, хришћанску веру, али је томе дат нови смисао и нови значај. Вероватно да и у поменутом примеру има сличних елемената. Уколико то није супротно хришћанској идеји, мислим да се ти елементи, понајпре из обичајног права, могу користити без неке штете по православну религију.

15. На крају, шта бисте поручили Ромима верницима Српске православне цркве у СРЈ?

И Ромима и свим православнима бих поручио да се потруде да што више и што изворније упознају своју веру; то је област којој, до сада, није посвећивано много пажње, а што је за последицу имало бујање сујеверја. То није тако тешко, постоје прикладне књижице, то су календари, које мање-више свака кућа има. Ту се налазе симбол вере, две централне молитве, десет Божјих заповести, два женства – све је то срж катехетике. Друга важна ствар је практиковање вере. Вера није знање, ни филозофија – вера је живот. Колико је важно и потребно упознати своју веру, још је важније живети по принципима своје вере.

Разговарали
Драгољуб Б. Ђорђевић и Драган Тодоровић

РАЗГОВОР СА РАШОМ ПЕТРОВИЋЕМ*

1. Као што је познато, хришћанство је откривена религија, религија "Књиге", једна од великих светских, универзалних вера. Реците нам, господине Петровићу, која је њена срж, суштина, тј. основна порука?

Основна порука хришћанства су речи Спаситељеве: "Идите и проповедајте Јеванђеље свима народима, крштавајући их у име Оца, Сина и Светога духа". Сваки крштен човек има у себи ту задату мисију да проповеда реч Божју и да твори вољу Божју. Да речи које проповеда потврђује својим добрим делима, на првом месту међуљудским односима, јер, како Господ каже, "по томе ћете се познати да сте ученици моји ако љубави међу собом имате". Значи, проповедање речи, жива реч, добра дела и придржавање начела "љуби ближњег свог као самога себе".

2. Условно казано, ко је "добар" верник у православљу: шта треба да уради православац од свитања до заласка сунца, од рођења до смрти, да би био исправан верник, члан православне заједнице?

Добар верник треба да ради на личном усавршавању, јер смо сви ми само путници на овоме свету. Сваки православац не живи само за овај свет, него и за живот вечни. Тапија за добијање живота вечнога је из овога света. Исус Христ тражи од нас само оно што нам је дао, не тражи више од тога; чак и када допушта да страдамо, не страдамо више од онога што можемо да поднесемо. Када је у питању усавршавање, инсистира се најпре на духовном усавршавању, да човек стално врши смотру над својим поступцима и да испуни свој живот врлинама и добрим делима. Тиме добар хришћанин испуњава земаљски задатак.

3. Какав је положај Српске православне цркве у СРЈ и како је она овде организована?

За несрећу српску и српскога народа, и уопште човечанства, доласком Макса и Енгелса на овим просторима, црква је одвојена од државе, мада су, по мени, црква и држава као душа и тело, и свака обавља свој задатак. Пример да се то може је владавина Стевана Првовенчаног, за време које се он бавио државотворним послом, а Свети Сава духовним послом; држава је зато цветала и кретала се напред. Од достигнућа из тога доба ми и сада живимо, а свет који нас посећује више долази да види то што су они урадили, него оно што смо урадили ми после њих.

Апостол Павле каже: "Сваки који хоће побожно у Исусу Христу да живи биће гоњен", а Владика Николај следеће: "Спаситељ је прошао кроз Европу, па и кроз Србију". Моје лично мишљење је да се масовно обраћање вери, какво је било у доба Немање, цара Лазара и Карађорђа, неће више поновити. Оне које је Спаситељ у своју мисију позвао и призвао да масовно приђу, они су пошли, а сада је ред на појединце да приступе вери. Онај ко жели да приђе Богу, то зависи колико има милости код Бога и од Бога. Не може се ни атеиста осуђивати зато што је атеиста, јер, као што Спаситељ рече апостолима: "Не изабрасте ви мене, но изабрах ја вас". Он је тај који призива, а ми смо ти који се одазивамо. По мени, онај који се сједини са Христом - као што се пева на свакој литургији: "Приђите и окусите, видећете да је благ Господ" – има често пута жељу да другима то прича. Кад се човек обрати у веру, он то свуда и свакоме хоће да каже, јер се он осећа срећним и хоће да и други ту срећу осете.

4. По бројности и националности међу вашим верницима преовлађују Срби. Које су националности још присутне?

На територији Ниша и његове околине заступљени су Бугари, мало Румуна и највише Роми. Многи од Рома не воле да их називате Ромима или Циганима, већ Србима. У време док сам на Косову опслуживао Баковачку парохију, засеок једне српске улице насељавали су Роми који су себе називали "црнопутим Србима". Били су јако педантни и од речи, и пошто су већ прихватили православну веру, декларисали су се као Срби.

5. Ви знате да су у нас по бројности први Роми православци. Да ли их Ви срећете у Вашој заједници, колико су бројни и која су искуства?

На територији Ниша има мало православних Рома и моја искуства са њима, када је у питању вера, једнака су као и са свим осталим верницима који у себи имају "живога" Бога. Они су јако чисти, педантни, од речи и код многих од њих се не примећује разлика у односу на крштеног и исправног верника Србина или Бугарина.

6. Има мишљења да Роми православци не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Ваш став?

Што се тиче Рома као верника, ту ствар највише зависи од тога колико домаћин ради на изграђивању своје деце и колико сам свештеник ради у својој парохији. Ако би човек посматрао, пак, награђивање, Роми су

* Отац Раша Петровић (Вукања, Алексинац /Србија, Југославија/, 1946), дипломирао на Богословском факултету СПЦ (Београд), наставник призренске Богословије – ужа специјалност Стари завет (1970-1976), рукоположен за свештеника 1973. од стране патријарха Павла, парохијски свештеник у Нишу (1976-1993), од 1993 старешина свети Николске цркве, одликован протојерејским чином 1991.

већи каваљери у награђивању неголи Срби. Када купују свећу, купују највећу и заките је новчаницом од 100 марака или 100 долара, а свештеника награђују као просечан нишки богаташ. Искуства о њима као верницима су позитивна.

7. Како су Роми, као верници, примљени од осталих православаца у нас? Радо ли са њима врше религијске обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у цркви?

Са својим комисијама и пријатељима, Роми се прво мешају на славама, затим приликом освећивања славског колача, тако да су радо прихваћени. Код свих оних Рома код којих се потенцира вера, много лакше се превазилази проблем удаје и женидбе са месним становништвом.

(Д. Тодоровић: "Реците нам какав је однос осталих верника према Ромима као верницима за време нпр. литургије?"; Отац Раша: "Питање је одлично. Видите, када ја говорим о верницима, мислим, пре свега, на вернике који су везани за литургију. Литургијски људи су просвећени верници, верници који имају шире погледе на живот и свет и на људе око себе. Њима не смета присуство једног Рома, за разлику од оних који говоре да не могу да долазе у цркву од великог броја новокомпонованих верника. Управо они који тако говоре јесу новокомпоновани верници, они сматрају да је православље њихова привилегија, коју дозвољавају другима према сопственом нагођењу, што уопште није тачно.

У одговору на Ваше прво питање, рекао сам да је хришћанство универзална вера и није забрањено ни за једну нацију или расу. У Светом писму се јасно каже: 'Пред Богом нема Грка ни Јелина, нема роба ни господара, сви смо једнаки пред Богом'.")

8. Јесу ли приметни и бројни мешовити бракови других православаца са Ромом и Ромкињама православне вере?

У својим досадашњим одговорима, највише сам говорио о Ромима који не желе да се декларишу као Роми. Ако имамо у виду оне Роме који се тако јасно декларишу, ја само желим да кажем да је у већој опасности Ромкиња када се уда за Србина, него Српкиња удата за Рома. Они су конзервативнији од Срба, слично као код Шиптара. Шиптар би итекако желео да обесчисти Српкињу, али је врло строг када се неко окрене Шиптарки, чак може доћи до тога да глава лети. Роми имају већи притисак; Срби се буне, али се то углавном завршава на свађама. Код њих су у питању чак уцене, у којима мора да се попусти.

9. Где се сахрањују Роми православци: да ли на градском и сеоском православном гробљу или постоји нека друга варијанта – примера ради, засебно циганско православно гробље?

У случају православних гробаља, обичај је да се на њима сахрањују једнако припадници различитих вера, као и атеисти. Православни Роми обављају све обреде (опело, парастосе за четрдесет дана, пола године и годину). Исти је начин спремања као и код Срба, укључујући честа претеривања у јелима. Поменуо бих да је за парастос битно понети свећу, црно вино, жито кувано и кисео хлеб, првенствено молитвени; све остало је народна машта и додатак на купоћу.

(Д. Тодоровић: "Да ли су Вам познати примери негативног реаговања локалног становништва у случајевима сахрањивања Рома на месном гробљу?";

Отац Раша: "Мислим да су ти односи пре питање различитих људских карактера, него некакве расне нетрпељивости. Овде у Нишу ми нису познати такви случајеви, али сам имао прилику да у околним селима присуствујем неким ситуацијама у којима су се Срби противили заједничком сахрањивању са Ромима. Међутим, треба знати да у Нишу постоји засебно градско циганско гробље на коме се искључиво Роми сахрањују, тако да многи од њих инсистирају да тамо буду сахрањени.")

10. Да ли Вам је познато и како тумачите податак да код нас постоји извесна нетрпељивост између Рома муслимана и Рома православаца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната?

Ја знам много култивисаних Рома у Нишу, нпр. у улици Генерала Черњајева, где су већинско становништво. И у време онога без ноге и овога без душе они мени никада нису добавивали. Када ме примете, а треба у кола да уђу, они ме сачекају и прво ми се јаве или ако су негде пошли стану да се јаве, иако им ја у кућу не идем. Мислим да између Рома православаца и Рома муслимана нема велике нетрпељивости, јер се Роми православци не осећају толико Ромима, колико Србима. Многе породице се увреде када их назовете Ромима, иако је јасно према боји коже да су Роми.

Познат ми је пример једне православне ромске куће у Нишкој Бањи, у којој је мајка-Ромкиња приступила Јеховиним сведоцима. Дуго након тога она је наилазила на осуду од стране укућана, синова и снаја, све док некако нису пронашли заједнички језик.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православаца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци...). Како то тумачите?

Мислим да је православна црква, а тиме мислим и на себе као пароха, мало посвећивала мисионарску пажњу према Ромима, препуштала их самима себи, а стара пословица каже: "Ко пре девојци, томе девојка". Седишта бројних секти су у иностранству, поготову у Америци, тако да Америка, ако већ не може да успе у НАТО бомбардовању, она га извршава богатим финансирањем разних секти. Наш народ, а пре свега Роми, доста је сиромашан и, ако могу тако да се изразим, овде нико не "продаје веру за вечеру", већ "прихвата неку веру да би имао за вечеру".

Сматрам да Муслимани имају један непоштен однос, у смислу да својатају Роме за своје вернике. За оне који су извршили обред сунећења подразумева се да су муслимани, али су сви други, по мени, неодређени. Управо су у том раду на верском просвећивању Рома најагилније секте.

Нема потребе да се секте само технички називају сектама, оне то јесу у пуном смислу речи. Када

припадници секти нас назову "сектом" ми се не љутимо због тога, јер знамо ко смо, али се зато они љуте када ми њих тако називамо. "Православан" не значи и "првославан", онај ко је први славио догму. Постоји слављење када "славословимо" нешто и "празнословје", када радимо нешто што није добро. "Православан" значи да Бога славио на правилан начин, онако како то Бог од нас очекује и тражи. Ако неко себе назива адвентистом, баптистом или Јеховиним сведоком, онда он Бога слави на адвентистички, баптистички или јеховистички начин, онако како то пласира творац тих секти.

(Д. Тодоровић: "Да ли сматрате да је искључиво економски момент пресудан у окретању Рома другим верским заједницама или ту важну улогу игра и недовољно добро познавање основних поставки православља?" Отац Раша: "То стоји, али се томе не треба много чудити зато што ни припадници већинског народа, Срби, нису шездесет година систематски изучавали веронауку. Када Црква жели да спаси свој народ, она потенцира националну историју и враћање коренима, јер када је корен здрав онда ће и стабло да се обнови. Рецимо, ако посетите школе, као што су 'Вук Караџић' или школа на Апеловцу, у којима су ромска деца заступљенија, чућете од директора и наставника причу о томе зашто Роми не пуштају децу у школу. Сматрају да се деца која се просвете, релативно брзо отисну од куће, удају или ожене, или бивају подложнија злоупотребама и киднаповањима. Ромска деца су бистра, талентована, и Роми су, као и сваки други народ, народ са својим потенцијалима, али се не одликују високим степеном цивилизације. Делом су за то криви сами, а делом средина у којој се налазе, одговорност носе сви.")

12. Имате ли неки посебан одбор, комисију или шта друго за бригу о Ромима православне вероисповести? Да ли на њих усмераваате специјалну пажњу?

Роми се ни по чему не разликују од осталих припадника православне вере; једнако се сече славски колач и у њиховом дому, имају право да се причесте из путира оном једном кашичицом и нико их не издваја зато што су Роми, а понајмање шиканира и деградира. Дакле, посебног одбора за рад са Ромима наша црква нема. Али, ако их већ помињемо, можда би њихово постојање било оправдано за рад са оним Ромима који не припадају ниједној вери. Такви Роми су проблем и самим Ромима-верницима, јер су често склони крађи, лажи, тучама, неуредном и разузданом понашању.

13. Да ли би Роми православци били бољи верници ако би се део богослужења вршио на ромском језику или на њега превеле верске књиге и публикације?

Када је реч о богослужењу у православним храмовима, треба да знате да је оно још увек на старословенском језику, није чак ни на српском; делови на српском односе се на оно што свештеник изговори на литургији, опелу, криштењу или венчању. Певница, међутим, још увек је непреведена са црквенословенског или старословенског језика. Колико ја знам, један покушај превођења богослужбених књига на ромски језик учињен је од стране владике Иринеја Бачког у Војводини.

Сматрам да покушаји превођења на ромски језик не би сметали ни српском ни било ком другом језику или нацији, само би им било од користи. Јеванђеоска порука иначе гласи да сви треба да чују реч Божју на свом језику и да је прихвате. Први који су се побунили против проповедања на другом, неговорном језику били су управо Словени, тражећи од моравског кнеза Растислава да им Ђурило и Методије преведу Јеванђеље на домаћи језик. Ако су Словени то могли да траже у IX веку, зашто то право не би имали Роми?

14. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана и њиховој практичној религиозности – при неком чину или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, код Рома муслимана. Је ли се то осуђује или се прима као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву?

И сами Срби су задржали у својој вери многе християнизиране обичаје, нпр. Бадње вече и Бадњи дан. Бадњак је, рецимо, имао мисију очекивања месеце; оно што је било дрво живота у Рају, са почетком практиковања Христа, постао је храст, негде цер, код Руса јелка. Што се тиче Рома, та веза се огледа у слављењу Св. Ђорђа, односно Ђурђевдана и православне Нове године, односно Св. Василија Великог. Ја често говорим у цркви да сами Муслимани више поклањају пажњу прослави Св. Ђорђа него православни; у Призрену се на тај дан сјати све што може да хода на једном месту у близини српског гробља и то је лепо и видети и доживети.

Најбољи начин да се човек ослободи елемената празноверја и сујеверја, дакле веровања у моћ мађије, врачара, биоенергичара, оних који скидају белу или црну магију и записе – јесте вера. Примеса из неке друге вере, нарочито из исламске, има, али не и код оних православних верника-Рома који имају праву, живу веру, који су литургијски верници. Наш човек је добрим делом верујући човек, али није црквен човек, није оцерковљен, не живи црквеном заједницом. У цркви у којој ја служим, цркви Св. Николе, обавезно се после богослужења сви верници међусобно друже, послуже кафеом и соком, разговарају међусобно, зову за свадбе, славе и криштења, мешају се и живе у заједници. Таквим заједничким животом они се на најбољи могући начин лече од сујеверја.

15. На крају, шта бисте поручили Ромима верницима Српске православне цркве у СРЈ?

Сваки је човек икона Божја и храм Духа светог, без обзира да ли је беле коже или тамнопут. На Роме не

треба гледати као на некакво ванземаљско чудо, они су људи као и ми, народ као и сваки други народ. Они јесу економски зависнији, али је то проблем колико њихов, толико и заједнице у којој живе.

Ромима желим исто што и самом себи: да буду добри људи пред Богом, пред собом и међу собом.

Разговарали
Драган Тодоровић и Јован Живковић

РАЗГОВОР СА АНДРИЈОМ ПЕКОВИЋЕМ*

1. Као што је познато, хришћанство је откривена религија, религија "Књиге", једна од великих светских, универзалних вера. Реците нам, господине Пековићу, која је њена срж, суштина, тј. основна порука?

Њена основна порука је садржана у речима најпознатије молитве, молитве "Оче наш", коју изговарају хришћани већ око 2000 година: 1. Да се свети име твоје (Божје); 2. Да дође Краљевство твоје (Божје); 3. Да буде воља твоја и на земљи као што је на небу.

2. Условно казано, ко је "добар" верник у протестантизму; шта треба да уради протестант од свитања до заласка сунца, од рођења до смрти, да би био исправан верник, члан Ваше протестантсакe заједнице, тј. Јеховиних сведока?

Треба да се држи две основне заповести. Прва је да љуби Јехову Бога свим срцем својим, а друга јесте љуби ближњегa својегa као самогa себе.

3. Какав је положај протестантских заједница у СРЈ, посебно Ваше Цркве, Јеховиних сведока, и како је она овде организована?

Положај малих верских заједница, на тиме и наше, свакако би могао да буде значајно побољшан. Морамо да приметимо и то да смо у задњим годинама били изложени својеврсној, назвао бих је, сектофобији путем медија и неких владиних институција. Са правом могу поставити слично питање као што је и било постављено на Универзитету у Лајпцигу код једне научне студије о религији, у вези рада немачке владине комисије чији је задатак да истражи такозване религиозне секте: "Зашто се испитују само религиозне мањине, а не и две велике сркве (Римокатоличка и Лутеранска црква)?" Да одговор можда не лежи у томе – да иза сцене црквени фанатици диктирају у ком ће правцу ићи ова владина комисија – како је одговорио на то питање један немачки званичник. Можда тај одговор може бити актуелан и на овим просторима. Желимо да верујемо како је то време иза нас, да ће свако, па и ми, моћи слободно да изражава своја верска уверења. Према према неким скорашњим догађајима, које смо преживели, изгледа да тек иду бурна времена за нас, а вероватно и за неке друге мале верске заједнице.

Имамо своје седиште које је још од краја 50-их година у Милорада Митровића бр. 4. У свим већим градовима имамо скупштине у којима се састају верници. Потичемо из свих друштвених слојева и из већине професија. Деца Јеховиних сведока похађају јавне школе и универзитете. У Југославији постојимо од 1922, а законски смо регистровани као верска заједница од 1953. Недавне геополитичке промене нису утицале на статус Јеховиних сведока.

4. По бројности и националности међу вашим верницима, колико је нама познато, преовлађују Срби. Које су националности још присутне?

У СР Југославији имамо преко 4000 верника и још око 5000 симпатизера. Никада се нисмо бавили статистику томе колико има Мађара, Румуна, Словака, Срба, Црногораца, Рома и других народа зато што то за нас није битно. Наравно, то не значи да кад неко постане Јеховин сведок, да се одриче свог националног идентитета, своје културе и сл. Али, оно што је за нас важно јесу Исусове речи "Сви сте ви браћа", и речи апостола Павла: "Нема ту Јеврејина, Грка, Скита, сви сте ви једно у Христу."

5. Ви знате да су у нас по бројности одмах иза Рома православца и муслимана долазе Роми католици и протестанти. Да ли их Ви срећете у Вашој заједници, колико су бројни и која су искуства?

Верници ромске националности су бројни у нашој заједници. У неким срединама имамо скоро чисто ромске скупштине – на пример, у Богијеву; већински су такође у Апатину и у још неким другим скупштинама. Наш став о браћи Ромима није уопште различит од става према било којој другој нацији. Када је хришћанство почело да у своја недра прима не-Јевреје или пагане, како су их називали, сам апостол Петар, будући да је био Јевреин, имао је одређене предрасуде према људима из оних нација. Међутим, када је Божји дух сишао и на Корнелијев дом, Петар је напустио своје предрасуде, рекавши: "Зaista схватам да Бог није пристрасан, него му је у свакој нацији прихватљив онај који га се боји и чини оно што је праведно." – Дела апостолска 10:34,35. Тако и Јеховини сведоци немају предрасуде према било коме. У ствари, једно важно обележје Јеховиних сведока јесте интернационалност. И без обзира колико се то некоме свиђало или не, има нас у преко 230 земаља и острва света – и ми смо веома поносни на то.

6. Има мишљења да Роми протестанти (Јеховини сведоци) не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Ваш став?

Не делим то гледиште. Има пуно Рома верника који су узорни у својој вери. То је индивидуална ствар.

* Господин Пековић није доставио био-библиографске податке

Међутим, мислим да свакоме треба дати довољно времена и могућности да оствари свој унутрашњи преображај. Не можете казати некоме за неколико недеља: сада ниси више муслиман, сада си Јеховин сведок. Треба дозволити довољно времена да сама особа дође до одлуке хоће ли или не бити Јеховин сведок. То је, дакле, ствар личног опредељења, а не неке присиле или обавезе, да ако неко почне да чита литературу Јеховиних сведока, или почне да проучава Свето писмо, да мора и да је већ постао Јеховин сведок.

7. Како су Роми, као верници, примљени од осталих протестаната (Јеховиних сведока) у нас? Радо ли са њима врше религиозне обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у храму, молитвеном дому?

Роми као верници имају апсолутно исте могућности да остваре свој верски живот како унутар наших Дворана Краљевства – тако се зову наши верски објекти – тако и у приватном дружењу. Чуо сам да неке верске заједнице подвајају вернике, тако да ромски верници имају посебне састанке одвојено од религиозне сабраће друге националности. То је апсолутно погрешно и супротно учењима Светог писма. У нашим верским објектима често ћете видети да Роми седе заједно са Србима, да се ромска деца радо играју и друже са децом осталих народа и слично. А у нашој проповедничкој активности, по чему смо познати, често ћете видети заједно Србина и Рома како посећују људе од куће до куће. То мало збуњује људе, али ко размишља о томе, може да закључи да смо другачији.

8. Јесу ли приметни и бројни мешовити бракови других Јеховиних сведока са Ромом и Ромкињама из Ваше Цркве?

Да будем искрен, има таквих бракова, али нису тако чести. Уобичајено је да верници ромске националности траже себи брачног друга из истог етничког корпуса, мада то није захтев или правило. То је, као и многе друге ствари везане за живот и обожавање, лична ствар сваког верника, Јеховиног сведока.

9. Где се сахрањују Роми Јеховини сведоци: да ли на градском и сеоском општем гробљу или постоји нека друга варијанта – примера ради, засебно циганско гробље?

То је препуштено породицама покојника, као и сам обред. Трудимо се да се испоштује жеља покојника, мада често родбина покојника, која не припада Јеховиним сведоцима, жели то обавити мимо жеље умрлог.

10. Да ли Вам је познато и како тумачите податак да код нас постоји извесна нетрпељивост између Рома муслимана и Рома православца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната?

Постоје разлике и сигурно су и Роми свесни ко је ко. Али не треба извести закључак да то доводи до нетрпељивости међу Ромима. Познато је да Роми лакше прихватају веру, разлози за то су многобројни, и то би захтевало једну дубљу анализу. Међутим, Роми не доживљавају прелазак у другу веру на начин како то доживљава један ортодоксни Србин, па и католик. Зато се не бих сложио да прелазак у другу веру међу Ромима ствара пукотине, нетрпељивости или чак сукобе. Рекао бих да је то пре ствар менталитета појединца и подложности да други врше утицај на некога.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци...). Како то тумачите?

Могу да говорим само о нашој верској заједници, јер су ми ти подаци познати. Што се ње тиче, не постоје никакве разлике, примера ради, између југа Србије и севера Војводине. Од прошле до ове године имали смо пораст од једног до два посто, а то је занемарљиво. Крстило се 245 верника, али ми није познато колико је од њих ромске националности, јер те податке не водимо због претходно изнетог става по коме све људе сматрамо једнаким. Дакле, могу слободно да тврдим да нема никаквог масовног преобраћења Рома у Јеховине сведоке.

12. Имате ли неки посебан одбор, комисију или шта друго за бригу о Ромима протестантске вероисповести, припадницима Ваше заједнице? Да ли на њих усмераваате специјалну пажњу?

Не увиђамо потребу за тим. У оквиру месних скупштина Јеховиних сведока води се брига о свим верницима на исти начин - и ту нација, боја коже, социјални статус и друго не игра улогу.

13. Да ли би Роми Јеховини сведоци били бољи верници ако би се део богослужења вршио на ромском језику или на њега превеле верске књиге и публикације?

Свакако је библијско Јеванђеље на свом језику много ближе и срцу и уму. Нешто од наших публикација смо превели и издали на ромском језику, али то је доста мало и више симболично. Ако се богослужење обавља, на пример, на румунском или мађарском језику, зашто се не би обављало и на ромском. Све то зависи од тога да ли имамо довољно квалитетних старешина који би говорили ромски језик. У неким срединама смо спроводили течајеве учења и писања превасходно за Роме... То је проблем код многих. Ако неко не чита и ајезику који разуме, или уопште не зна да чита, онда је Свето писмо за њега затворена књига.

14. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана, значи и протестаната, и њиховој практичној религиозности – при неком чину или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, код Рома муслимана. Да ли се то осуђује или се прима као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву?

Понекад је тешко раздвојити народне од верских обичаја. Сваки хришћанин, на темељу своје савести, може доносити одлуке хоће ли се понашати на традиционалан начин или не. Уколико је сигуран да одређени обичај почива на веровању у бесмртност душе или загробни живот, на примесима спиритизма, можда, врачања и друго, онда је јасна ствар да то није у реду.

15. На крају, шта бисте поручили Ромима Јеховиним сведоцима и осталим верницима протестантских заједница у СРЈ?

Па, оно на шта нас и Свето писмо подстиче – да га читамо и проучавамо сваки дан и да примењујемо савете у свом животу.

Разговарао
Драгољуб Б. Ђорђевић

РАЗГОВОР СА СТЕФАНОМ СТАНКОВИЋЕМ*

1. Има мишљења да Роми протестанти не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Ваш став?

Хришћански живот Рома је јачи и очевиднији ако тај рад, тј. заједницу предводе сами Роми (проповедници, ђакони и сл.), а у тесној сарадњи са неромским старешинством цркве којој припадају. Не налазимо проблеме око практиковања самих верских обреда, пошто су они код нас, еванђеоских верника једноставни, већ је прави испит вере у свакодневном животу и искушењима на радном месту (пијаца, плантажа, грађевина) или породици (густо насељена махала или село).

2. Како су Роми, као верници, примљени од осталих протестаната у нас? Радо ли са њима врше религијске обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у храму, молитвеном дому?

Рома као вернике остали протестанти у нас гледају са дозом скептицизма. Уколико су нови у Цркви, не узимају се за озбиљно. Међутим, ситуација се битно мења када верници из других средина, који нису Роми, у претежно ромско хришћанско окружење и лично се упознају са њима и са њиховим животом и проблемима.

3. Јесу ли приметни и бројни мешовити бракови других протестаната са Ромом и Ромкињама протестантске вере?

Нису бројни мешовити бракови, премда постоје изоловани случајеви бракова Српкиња са Ромима, али не и обрнуто.

4. Где се сахрањују Роми протестанти: да ли на градском и сеоском општем гробљу или постоји нека друга варијанта – примера ради, засебно циганско гробље?

Нема већих проблема са сахрањивањем Рома, али је забележена, међутим, забрињавајућа појава да се ромски живаљ приморана на покривавање (у православље) да би им се омогућила сахрана (пример - понашање православног епископа Пахомија /Врање/ у сарадњи са месним комуналним предузећем). Тако је и у неким сеоским срединама у ужој Србији. (О овоме је писала и дневна штампа: видети исечак наслова из новина под насловом "Секташи оскрнавили православне обичаје на сахрани", који је приказан на 37. страни књиге "Секте и култови" Драгољуба Б. Ђорђевића /издање ЈУНИП-а, Ниш, 1988/. Радило се, наиме, о сахрани једног преминулог верника Рома, припадника Протестантске еванђеоске цркве. Међутим, мештани села, Срби и Роми, устали су против сахране преминулог на сеоском /православном/ гробљу, пошто овај није био православлац и пошто се не спроводe православни обичаји. На крају је ипак преминули сахрањен на сеоском гробљу, по обичајима које је извео протестантски свештеник, за ту прилику унапред позван. Локални медији су о овоме чули и дали своју верзију догађаја.)

5. Да ли Вам је познато и како тумачите податак да код нас постоји извесна нетрпелјивост између Рома муслимана и Рома православаца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната, Рома православаца и Рома протестаната...?

Сматрамо да је у питању, пре свега, степен интегрисаности у друштво. Наиме, Роми који су одржали свој језик и културу сматрају себе супериорнијим од оних који изгледају као Роми али не познају свој језик и наслеђе. То се нарочито огледа у центрима попут Београда и Земунa, прецизније на бувљаку и другим сличним локацијама где се сучељавају разне ромске групе – муслимани, православци, католици, протестанти и др. Неретко су Роми са села више интегрисани са већинским живљем од оних Рома који живе у већим градовима. Вероватно је разлог томе природна упућеност сељана да се испомажу и бране, те се становништво чешиће и меша. По градским махалама тече паралелни али и сасвим другачији живот Рома у поређењу са српским окружењем. У граду – пијаца, болница, понекада школа или црква постају једино стециште свих.

6. Имате ли неки посебан одбор, комисију или шта друго за бригу о Ромима протестантске вероисповести? Да ли на њих усмераваате специјалну пажњу?

Да, у нашој месној Цркви, а постоји и Ром, свештеник, који је одређен за питање Рома, а који је члан главног старешинства ПЕЦ-а. Он сарађује са братским хришћанским црквама и организацијама у земљи и шире. Недавно је организован такав семинар за Рома који помажу у црквеном раду. Присутни су били из

* Стефан Станковић (Ниш /Србија, Југославија/, 1973), свештеник Еванђеоске цркве у Лесковцу, завршио Гимназију (Лесковац) и Теолошки факултет Mattersey Hall на Лондонском универзитету.

разних делова Србије и Македоније.

7. Да ли би Роми протестанти били бољи верници ако би се део богослужења вршио на ромском језику или на њему превеле верске књиге и публикације?

Ромима много значи ако свој верски живот упражњавају на свом језику. У нашој Цркви Роми највише користе свој језик у раду са децом (веронаука), младима и на богослужењима (певање). Служба, тј. проповеди су на српском језику, чак и кад Ром проповеда, а то је највише због недостатака богослужбених књига на ромском, пре свега Библије. Главна препрека реализацији превода јесте проблем стандардизације језика, јер сваки град и крај имају свој дијалект који није увек разумљив у другим деловима земље. Ту је и проблем школског образовања ромске деце на матерњем језику. (Видети чланак Марине Павловић "Роми на свом језику певају Богу", у књизи "Сеоске цркве и гробља у Војводини, Нови Сад, ПЧЕСА, 2000, стр. 63-65.)

8. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана, значи и протестаната, и њиховој практичној религиозности – при неком чину, обичају или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, код Рома муслимана. Је ли се то осуђује или се прима као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву?

Постоје исламске културолошке карактеристике које су евидентне у животу Рома, међутим, нису ни то чисто муслиманске карактеристике, пошто је вера Рома муслимана у ствари тзв. фолк-ислам. При обраћењу у хришћанство, у еванђеоско хришћанство, Роми сами теже да прихвате и примењују верске обреде и погледе на живот који су хришћански. приметна је реинтерпретација Василице, која се слави 13/14. јануара. Сада је то породично-фамилијарни скуп који нема сујеверне и окултне мотиве (рецимо, магични број закраних ћурака, бацање кукуруза, проналажење новчића и сл.), већ је дан захвалности и весеља породице.

Јесу присутни остаци муслиманских обичаја при сахранама: на гробље иду мушкарци (жене остају код куће, чак и кад се оне сахрањују), тело се не ставља у сандук, већ се умота у чаршаф и ћебад, гроб се облаже даскама, чин сахране се обавља по дану. Црква ове обичаје не осуђује, пошто се не косе са битним хришћанским начелима. Интересантно је да поједини муслимани из нашег краја позивају наше (протестантске) свештенике да врше обред сахрањивања!

9. На крају, шта бисте поручили Ромима верницима протестантских заједница у СРЈ?

"Не бој се, мало стадо, јер би воља вашег Оца да вам да Царство!" (Лк. 12:32)

Разговарао
Драгољуб Б. Ђорђевић

РАЗГОВОР СА ИВИЦОМ ЖИВКОВИЋЕМ*

1. Као што је познато, хришћанство је откривена религија, религија "књиге", једна од великих светских, универзалних вера. Реците нам, господине Петровићу, која је њена срж, суштина, тј. основна порука?

Покушаћу то да изразим помало апстрактно, како је то учинио и један од светих отаца давних времена: "Бог је постао човек, како би човек могао да постане Бог". Та основна порука хришћанства назива се Јеванђеље, што на грчком значи "добра вест". Син Божји, Господ Исус Христ, узео је на себе људску природу и тиме је ослободио од робовања космичким стихијама, страстима, греху и смрти, отварајући јој пут у заједницу љубави са Богом, тј. живот у вечности.

Да би нам ова порука била јаснија и ближа, морамо узети у обзир и уважити неке основне претпоставке које одликују једну монотеистичку религију од уобичајених философских и научних религијских концепција. То су претпоставке о Богу као личном бићу, суштински трансцедентном, који је апсолутно физички и етички слободан и који се јавља људима у историји.

Специфична новина коју уводи хришћанство у свет монотеистичких религија јесте усвајање синовског односа према Богу, као и посланство Светог Духа у животу Цркве, којим се отвара могућност појаве светих, обожених личности и могућност пуноће њиховог заједништва у љубави.

Порука Христове љубави и жртве за спасење света изражена је у Светом писму и у предању Цркве на многе начине, у разним стилским формама, књижевним врстама и фигурама. Рекло би се да има онолико могућности њене формалне интерпретације колико има и различитих људских наклоности, способности

* Ивица Живковић (Краљево /Србија, Југославија/, 1970), завршио Богословски факултет Српске православне цркве (Београд, 2000), последипломац на БФ СПЦ на Богословском смеру (Пастирско-катихетска група), суплент Богословије "Св. Кирила и Методија" (Призрен-Ниш), члан Друштва књижевника Ниша, одборник СО Ниш, из православног угла написао преко 50 чланака и радова у разноврсној периодици.

у свајања.

Само се поставља питање: постоји ли довољан број људи вољних да посведоче хришћанску поруку на онолико (да тако кажемо) језика колико је то потребно како би она на прави начин дошла до свих?

2. Условно казано, ко је "добар" верник у православљу: шта треба да уради православац од свитања до заласка сунца, од рођења до смрти, да би био исправан верник, члан православне заједнице?

Идентитет православног хришћанина није нешто што се стиче рођењем, простом изјавом лојалности или припадности неком колективистичком обрасцу. Њега стиче она личност која, у условима пуне слободе и одговорности, усвоји хришћанску поруку на један целовит начин. Вера не подразумева само сагласност, одобравање или можда идеолошку сврстаност, већ један конкретан начин живота и поступања којим човек потврђује своје сопствено вредносно опредељење.

Хришћанство је од самог свог почетка постојало као црква. То је заједница људи која представља праслику живота у будућем веку, у вечности. У њој се догађа пројава, продор божанских сила и енергија у услове и околности нашег живота. Међутим, учешће у богослужбеном животу Цркве не може бити сведено само на ритуал, подложен свакаким врстама номинализма, формализма и механизације. Једна стална потврда тог учешћа треба да се огледа и у свакодневном животу хришћана. Тек уколико живи аскетским животом, хришћанин сведочи да извор његовог живота није у земаљским добрима, већ у заједници и љубави са Богом.

Дакле, два основна критеријума по којима идентификујемо истинско хришћанско опредељење јесу: редовно учешће у литургијском (светотајинском) животу цркве и подвижнички живот у свакодневници.

Суд о овоме, било да се ради о себи или другима, не можемо доносити на основу спољашњих, квантитативних показатеља, већ једино на основу духовних плодова којима урађа нечије верско ангажовање.

3. Какав је положај Српске православне цркве у СРЈ и како је она овде организована?

Последњих година XX века, положај Српске православне цркве у Савезној Републици Југославији био је добар, а очекујем да ће, са развојем грађанског друштва и ширењем тзв. "трећег сектора", он бити још бољи. Правна држава либерално-демократског уређења је идеолошки и верски неутрална, а слободна грађанска иницијатива је довољно широк и правно заштићен простор у којем треба да се одвија мисија Цркве - без икакве потребе за подршком државних институција.

У организационом погледу постоје разлике од једног до другог епархијског центра, али, у целини гледано, чини се да Црква данас не успева да постигне жељени модел односа према секуларном окружењу. Као грађанин и човек добре воље, ту ствар могу да посматрам благонаклоно и спреман сам да подржим сваки добар знак, да упутим поруку охрабрења, наде и разумевања људима који се труде на том послу.

Међутим, као одговоран човек Цркве, не могу да осетим задовољство актуелним стањем институционалне организованости у православном хришћанству овог региона. Борима се против остатака ауторитарних моралних норми, анахроних социјалних модела и замисли и других неодговарајућих стања и појава у мислима, говору и поступању себе самих.

Црква савременог доба подложна је прогресивној секуларизацији, која негира њену специфичну духовну природу и посланство и редукује је на једну од идеолошких позиција, чиме она постаје и социолошки неприхватив феномен, извор многих дезинтегативних, стихијских нагона и усмерења. Сматрам да, колико су штетне сакрализоване форме друштва и државности, исто толико, на другој страни, могу бити штетне и секуларизоване форме хришћанске духовности, које овде никоме нису потребне.

4. По бројности и националности међу вашим верницима преовлађују Срби. Које су националности још присутне?

Како је то једном рекао проф. Радован Биговић, Црква није ни национална, ни анационална, ни наднационална, већ једна вишенационална заједница, једнако отворена према људима свих етничких група и нација. Ја не знам које су све националности присутне у Српској православној цркви. Сам придев "српска", помало је збуњујући, јер, по логици хришћанства и Цркве, једна нација ни по чему не би требало да буде фаворизирана у односу на друге.

Нажалост, и поред начелне осуде етнофилетизма у православљу, садашњи аутокефални принцип организованости (који није ни једини могућ ни историјски непобитан), фактички даје предност једној нацији, више на основу преовлађујућих секуларних норми, неголи на основу неке богословски препознатљиве и прихватљиве чињенице.

Оно што могу са жаљењем да констатујем, то је да на овим нашим просторима нема иоле запаженог броја православаца Мађара, православаца Албанаца или православаца Бошњака муслиманског националног порекла, што сведочи о потпуном мисионарском неуспеху, а можда и о кризи идентитета Православне цркве у Србији.

5. Ви знате да су у нас по бројности први Роми православци. Да ли их Ви срећете у Вашој заједници, колико су бројни и која су искуства?

Познато је да постоји изванредно велики број Рома који се изјашњавају као православни хришћани. Многи од њих поштују неке обичаје, прихватају неке од принципа којима се приписује хришћанско порекло. Међутим, у активном богослужбеном животу Цркве, као нечем што је пресудно за идентификацију православних хришћана, њих има занемарљиво мало. Не могу се називати православним оне породице чији чланови нису крштени и не иду у Цркву.

Број православних Рома који су истински верни људи Цркве несразмерно је мали у односу на њихову демографску заступљеност у региону. На жалост, прерађене верзије народне религиозности не могу заменити

црквену идентификацију људи, јер оне не располажу могућностима кључног духовног преображаја, какве постоје у богослужбеном животу Цркве.

6. Има мишљења да Роми православци не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Ваш став?

Нисам чуо да постоје таква мишљења. Пре бих рекао да се проблем Рома, као номинално православних хришћана, игнорише, да му се посвећује недопустиво мало пажње. Чврстина њихове вере не може се процењивати са аспекта православних канона, пошто они не воде црквено уређен верски живот. Појаве пучке и дифузне религиозности у њиховом животу су нешто сасвим друго. Није ствар у потреби да се практикују обреди и ритуали, нити, пак, у некој декларативној припадности, већ у свеобухватном егзистенцијалном положају који човеку даје или не даје идентитет црквене личности. Хришћанство ван тога не постоји, осим можда у наговеиштајима.

Ромском народу предстоји евангелизација, наравно не групна, већ заснована на слободном опредељењу људи, каква једино и има смисла у православном хришћанству. Њиховој личној и националној култури предстоји интеграција у заједницу хришћанске цивилизације, опет под условом да њихова култура остане потпуна, очувана и аутентична.

Православним Ромима у целини предстоји дуг процес хришћанског просвећивања, какав су Срби прошли у време Светог Саве, наравно, сада у другачијим формама, сагласно времену и обичајима у којима људи живе. Што тај процес није до сада већ приведен крају, што он, штавише, није ни започет, највећу одговорност носимо ми, православни Срби са ових простора.

7. Како су Роми, као верници, примљени од осталих православаца у нас? Да ли радо са њима врше религијске обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у цркви?

О присуству Рома у богослужбеном животу црквене заједнице још увек се може размишљати само као о могућности. Колико ми је познато, Роми живе у издвојеним градским квартовима, њихова култура је прилично изолована, тако да њихове празнике, обичаје и ритуале ми посматрамо споља, онда када дођемо у случајни додир са њима.

Ми смо управо изашли из једног веома тешког историјског периода у којем је наш сопствени културни образац претрпео тешка изобличења. Етничка искључивост и нетрпељивост, одбојност према свима који су другачији, потпуно неоправдана национална охолост и бахатост, нарочито су дошли до изражаја у односу нас Срба према Ромима.

На неки начин, то оправдава уздржани став у погледу контаката и заједничких тренутака друштвеног живота. Ти људи морају да очувају пуноћу свог културног израза, да се на све начине заштите од насиља и тоталитаризма који се испољавао у свакодневним поступцима Срба и других народа према њима. Логика православног хришћанства упућује нас на потребу сасвим другачијег односа према овом народу.

Ако Роми икада буду постали једним својим делом хришћанска нација, то ће моћи да се оствари само под условом рађања нове, аутохтоно ромске православне националне културе, равноправне српској, грчкој, руској или америчкој православној култури. Чим ствари буду дошле на своје место, показаће се да су Роми, као и сви други народи, пожељни и у Цркви и у новом, отвореном грађанском друштву. Јер, предрасуде и стереотипије какве се према њима исказују нарочито су непримерене православним хришћанима.

8. Јесу ли приметни и бројни мешовити бракови других православаца са Ромом и Ромкињама православне вере?

Нису. Одговорност за проблем непостојања мешовитих бракова више се и не може приписивати хришћанству, јер оно више готово да и не утиче на културне и идејне норме јавног живота људи на овим просторима. Међутим, процес настанка тих норми је дуг и свака од њих има своје порекло или у хришћанству или у некој његовој модификацији.

Када се ради о негативним друштвеним појавама, хришћани у сваком случају носе одговорност за њих, ако ништа друго оно због своје претеране пасивности, незаинтересованости и ароганције.

9. Где се сахрањују Роми православци: да ли на градском и сеоском православном гробљу или постоји нека друга варијанта – примера ради, засебно циганско православно гробље?

Колико је мени познато, данас у градовима постоје заједничка гробља за све грађане, независно од верске припадности. Ново гробље у Нишу није православно, јер нема Цркву. Чуо сам да је у Сарајеву постојало атеистичко гробље.

За православно хришћанство је неприхватљива идеја о изопштењу људи друге нације са свог гробља. Наравно, чуо сам за појединачне случајеве етничке дискриминације, коју људи спроводе на номинално верској основи. Не знам детаље, али уколико се ту ради о православнима, ти случајеви осликавају пораз хришћанства на нашим просторима. О њима је сувишно и говорити.

10. Да ли Вам је познато и како тумачите податак да код нас постоји извесна нетрпељивост између Рома муслимана и Рома православаца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната?

Нетрпељивост је, пре свега, последица верске непросвећености. Поделе су резултат живота у греху и неповерењу, а не у вери. Оне су, донекле, разумљив плод егзистенцијалног страховања од свега што је друго, другачије. Мислим да све ове вере, које сте набрајали, просвећују своје верне у правцу супротном од подела.

Савет Европе је пре десетак година препоручио темељније верско образовање грађана у свим државама, управо да би се спречила верска дискриминација. Мислим да су чак и интифаде блискоисточних муслимана последица њихове верске необразованости, а не неких противних верских ставова и опредељења.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци...). Како то тумачите?

Свака верска заједница врши своју мисију и сведочење својих принципа и ставова. Роми, номинално православни хришћани, због своје црквене неутемељености нарочито су отворени према таквим утицајима. Инверзија хришћана, макар и номиналних, доживљава се као проблем, јер Црква се моли да свесвоје крштене чланове и рачуна на њих. Са друге стране, ничим се не може објаснити, а још мање оправдати, неажурност посленика Цркве у погледу дубље и темељније катихизације и верског просвећивања православних Рома.

Што се тиче других верских организација, надам се да оне уживају пуну слободу својег устројства и мисије у нашем друштву. Можда треба скренути пажњу на могућност насилних, неконсеквентних метода пропаганде, какве постоје код неких секти, нпр. у Јеховиних сведока. У том случају, Роми треба посматрати као жртве верског прозелитизма, а проблем поставити на моралне и правне основе.

У сваком случају, дугорочно гледано, једино право решење налази се у дубљем усађивању ромских културних образаца у своје препознатљиве верске матице.

12. Имате ли неки посебан одбор, комисију или шта друго за бригу о Ромима православне вероисповести? Да ли на њих усмераваате специјалну пажњу?

Одбори, комисије и остале форме администрационог организовања спадају у надлежност епархијских инстанци, које су многобројне и међусобно се разликују. Колико ми је познато, најдаље у том ангажовању стигла је Епархија Бачка, која организује превођење књига, богослужење и катихизацију на ромском језику. Немам довољно података о томе, али чини ми се да ни тамо резултати нису задовољавајући. Одзив самих Рома не одговара жељеним проценама, док друге средине православних Срба нису прихватиле овај модел. Такође, познато ми је да постоје ангажмани неколицине православних свештеника у парохијама разних крајева Србије.

На жалост, ауторитарни модели друштвених односа и ригидна политичка схватања, која су до скора на нашим просторима преовладала, учинила су да у први план дође неповерење према Ромима, као и према свакој другој нацији. Подозревало се да ће они злоупотребити сваки могућ простор који им се пружи и да ће добру вољу нас Срба на том плану искористити у сврху насилне политичке експанзије.

Мислим да се ту радило о сасвим нерелевентним страховима, али у прилог томе наводила су се негативна искуства политике и односа са другим нацијама у региону. У позадини свега стајала је одбојност према Ромима као другој и другачијој култури. Потпуно савладавање и превазилажење те одбојности код Срба још увек предстоји и Црква би требало да игра много активнију улогу у томе.

13. Да ли би Роми православци били бољи верници ако би се део богослужења вршио на ромском језику или би се на њега превеле верске књиге и публикације?

Наравно. И не само то. Закономеран пут евангелизације једног народа другачије културе и другачијег етничког квалитета подразумева много више. Потребно је подизати храмове и капеле у ромским насељима, рукополагати ромски свештенички кадар и извршити темељну интеграцију односно хришћанизацију свих обичаја ромске културе у православно хришћанско предање.

То што Роми боје усвојену религију оригиналним примесима сопствене културе, са гледишта православне мисије, сасвим је легитимна ствар. Православна мисије не позива на уништење или потирање народних култура, већ на њихово прекомпоновање, додатно уобличавање, осмишљавање и контекстуално превођење у хришћанску сферу значења. На тај начин смо и ми Срби од средњевековних Грка-Византинаца примили хришћанство, улазећи равноправно у свет православне цивилизације.

Хришћанизација је битна не због идеолошког сврставања и прегруписавања Рома на неку нашу страну, већ због добра самих припадника ове етничке групе. Присуство елемената паганских култова, фатализам, сујеверје и магија, могу изгледати симпатично, из угла истраживача неког етнографског богатства, али у егзистенцијалном погледу они значе ропство смрти, природним стихијама и страстима које су у својој суштини деструктивне. Конверзија у хришћанство, у извесном смислу, значи ослобођење. Мотиви за проповедање хришћанства Ромима морају бити оријентисани искључиво на добро самих Рома. Међутим, веома је битно да та настојања не буду једнострана, тачније да иницијатива за хришћанизацију ромске културе потекне и из редова самих Рома.

14. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана и њиховој практичној религиозности – при неком чину или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, код Рома муслимана. Је ли се то осуђује или се прима као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву?

Паралелу можемо наћи у заједничком животу Срба и Бошњака у западним балканским земљама. Мислим да се чак и обичаји муслиманске религиозности могу хришћански осмислити и инкорпорирати у православно хришћанско предање. То није ствар за осуду, нити за компромис нужног прихватања, већ прилика за обogaћење православне хришћанске културе. Присуство другог и другачијег у Цркви, разноликост и богатство

*културних образаца који су интегрисани у православље, јесте повод за радост и задовољство. Како то по-
сматрају муслимански учитељи, не бих могао да кажем. Надам се, исто као ми.*

15. На крају, шта бисте поручили Ромима верницима Српске православне цркве у СРЈ?

*Исто што и Србима и припадницима свих других етничких група и нација, као и људима других и другачијих
схватања, мишљења, опредељења и усмерења - Христос васкресе!*

Разговарали
Драгољуб Б. Ђорђевић и Драган Тодоровић

РОМИ ГОВОРЕ
RROMA VAKEREN
ROMANIES TALKING *

* Процедура за разговор сачинио Д. Б. Ђорђевић

РАЗГОВОР СА ТРИФУНОМ ДИМИЋЕМ*

1. Као што је познато, господине Димићу, сваки човек – био религиозан или не – поседује конфесионално порекло, најчешће утемељено на "религији дедова и очева", па је тако: муслиман, православца, римокатолик, протестант, будиста или шта друго. Које је Ваше конфесионално порекло?

Колико ја знам, традиционално, ја сам православца. И то неколико колена уназад, пошто раније од 1848. године нисам могао ни да тражим своје порекло, пошто је, наравно, црквена документација, која је некад била једина, није, дакле, постојало матичних завода, и тако даље, била уништена. А од 1848. године поуздано знам да сам православца. Сигурно је тако било и раније, будући да, рецимо, у мојој породици постоји икона из хиљаду седамсто и неке године, јако се тешко чита, али пише један седам и још нешто је било написано. Дакле то је доста дуг период.

2. Истине ради, уколико не признаје или одбија конфесионалну идентификацију, појединац може бити и безконфесионалац. Да ли се Ви и како вероисповедно опредељујете?

Ја лично никада нисам имао проблема да се опредељујем за конфесију, вероватно зато што живим овде у окружењу, где је већина исте конфесије и где сматрамо да је то сасвим нешто нормално. Можда би било проблема да живимо у окружењу које није исте конфесије, онда би, можда, то питање имало неког смисла. Овако, ми сматрамо да је то нешто сасвим нормално и врло се јасно конфесионално идентификујемо са свима који живе у нашем окружењу. Дакле, ми смо православци, и мислим да је то тако нормално да неко буде православца и схватамо да је за неке друге нормално да буду, рецимо, баптисти, протестанти, да буду и католици, чак и муслимани, или неке друге верске конфесије, или чак сматрамо да је, можда, сасвим и нормално да после онога што се дешавало током ових седамдестак година, од Другог светског рата па до сада, неко, ето тако, буде атеиста и сматрамо да је и то, на неки начин, нормално уколико живи у таквом окружењу.

3. Какав је Ваш однос према религији? Да ли сте лично религиозни, равнодушни, тј. индиферентни према њој, нисте религиозни, атеиста сте или гностик?

Мислим да јесам лично религиозан, мада ту не постоји неко мерило да кажем да сам много религиозан или мало религиозан. Ми заправо религију покушавамо да употребимо, а да не дођемо у искушење да је злоупотребимо, јер сматрамо да је верски фанатизам, да је то злоупотреба религије. Дакле, онолико колико ми тренутно осећамо, ми смо толико и религиозни, односно, ја сам толико и религиозан.

4. Једни тврде да су национално и верски хомогене државе напредније од вишенационалних и вишеверских, други мисле сасвим супротно. Молимо Вас, господине Димићу, изнесете Ваше гледиште о томе.

Не видим да на основу вере неко може бити напредан или назадан у неком другом смислу. Може бити добар верник или лош верник, и по томе се ми обично и разликујемо. Али, веровати није никакав услов да би имао добру државу, или да би, рецимо, живео нешто много боље. Вера је, мислим, добра све дотле док је она индивидуална ствар сваког човека, сваког појединца. Постаје зло када та вера почне да поприма оне шире, националне интересе, и заправо кад се помеша национални и верски интерес, поготово што онда дође до тога да се помеша и државни интерес са верским интересом, онда ту може да настане проблем. Ми смо такав проблем имали до сада у нашој држави, али то што смо имали, то нема везе са вером и вероисповешићу.

5. Роми су изгубили постојбинску религију. Сада су они припадници религија оних народа у чијем непосредном окружењу живе. Шта су Роми (они у Вашем комшилуку и они које познајете) по вероисповести – конфесионалном пореклу?

Ја живим у некаквом окружењу где има много Рома који говоре влашким језиком, они за себе кажу да су Румуни, Арумунци, и тако даље. Они су до сада били католици, међутим, од пре неколико година они за себе говоре да су православци. Починју да узимају православне обичаје, и тако даље, што мислим исто тако да и није много добро, да покушавају да се идентификују са неком примарном већином, да вероватно нешто и из страха због српског национализма који покушава да нађе неко своје уточниште у православној вери, што исто тако можда и није добро. Углавном, људи прелазе у православну веру иако то није право огледало и права суштина вере, то је, онако споља, јер не постоји неко чвршће продуховљено, продубљено веровање код њих, заправо и код Рома.

* Трифун Димић (Госпођинци, Нови Сад /Србија, Југославија/, 1956) школовао се и студирао у Новом Саду, стручни сарадник у Културно-просветној заједници Војводине (Н. Сад), председник Матице Ромске у Југославији, објавио око четрдесет књига, између осталог два издања Новог завета, Библијске књиге и књигу о Светој Петки, ради на превођењу богослужбене литературе, превео комплетан Службеник и Требник (није досад објављен због недостатка средстава).

Углавном, то су Роми који живе у мом окружењу. Мислим да су они, традиционално, много тога изгубили од неких својих обичаја, да су сада у ситуацији да примају оне обичаје који су тренутно локални и који су малтене популарни, и који се и преко телевизије манифестују и на свим осталим, јавним примедбама које имају неку друштвену сатисфакцију. Заправо, и то је нешто што може да личи на моду. То помодарство у вери, ето, најжалост је евидентирано и код Рома. Моје окружење је такво да су раније били католици, сад се они нешто мењају. Да ли је то нешто позитивно или негативно, то ће показати и време.

6. Имате ли утисак да су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу изгубили исламске карактеристике и прешли на православну позадину?

Ја сам чуо да се то дешава, рецимо, да је било покушаја да се муслимани покрсте, негде у јужној Србији. Међутим, у Војводини тога нема, зато што, једноставно, у нашим селима живе Роми хришћани. Нема потребе да се они покрштавају, јер обе свете цркве, и католичка и православна, имају једно те исто криштење. Дакле, ту не постоје никакве разлике, дакле, у селима има мало муслимана, а опет и тамо где има муслимана, они се изјашњавају као муслимани, и онда, то је тако нормано, према њима се и понаша онако како се и они понашају према другима.

7. Да ли Вам је познато да код нас постоји извесна нетрпељивост међу Ромима различите религије и вероисповести, између Рома муслимана и Рома православаца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната, Рома православаца и Рома протестаната? Примера ради, не мешају се, међусобно не склапају бракове, забрањују сахране на истом гробљу и сл. Како тумачите тај податак и какав је Ваш однос према томе, гледано из угла интеграције ромског етноса?

Сукоба на верској основи има свугде. У том погледу Роми нису изузетак. Проблем је што су то само Роми. Живе у једној држави са толико много разлика. Ја ћу навести један пример који говори сам за себе много. Међу Словацима, постоје Словаци протестанти и Словаци католици. Они исто тако немају скоро никаквих додирних тачака сем заједничког језика и заједничког порекла, иначе не склапају бракове међусобно, врло лоше, односно, тешко комуницирају. Постоји и нешто друго. Да је питање разлика само међу Ромима, Роми би то или решили заједнички, или тих разлика не би било. Разлике које су сада евидентне код њих су разлике које су други хтели да направе међу њима. Дакле, те разлике су нека вештачка творевина и, на жалост, Роми су пали у искушење да се поводе за туђим идејама и, наравно, захваљујући тим туђим идејама они су почели да мисле да се разликују, мада се ромско биће на овим просторима не разликује, будући да чак и фундаментално и хришћанска и исламска вероисповест, њима заједнички нису изворне религије, да су обе религије стекли на њиховом путу до Балканског полуострва. Дакле, која је била њихова изворна религија, о томе је сада тешко говорити. Није истина да су они били без религије, имали су некаку религију, међутим, чињеница је да су у ислам и православље, односно хришћанство стекли негде у осмом, односно у деветом веку. Наравно, од тог доба су они почели да се разликују, дакле, не зато што је то неко њихово природно устројство, већ зато што је то био мотив на којем су инсистирали други, они који су били носиоци, у датом моменту, те вере.

8. На ком се гробљу сахрањују Ваши укућани и уопште Роми из Вашег места: да ли на градском и сеоском месном гробљу или је у питању нека друга варијанта – на пример, засебно "циганско" гробље?

Засебних, циганских гробаља код нас нема. Према неком мом искуству, никада није било циганских гробаља, бар ја не знам да их је било. Они се сада сахрањују у градском гробљу, заправо се сахрањују сви по неком редоследу, кад ко умре. Дакле, нема унапред продаје парцела. Рецимо, пре двадесетак година је било да нека фамилија закупи део парцеле на гробљу, па се ту сахрањују. Дакле, нема више ни тога, једноставно, изгледа да смо, бар тамо, равноправни.

9. Има мишљења да Роми не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Какво је Ваше мишљење о томе да ли они могу бити добри: православци, муслимани, римокатолици, протестанти?

Не знам одакле такво мишљење. Ја сам рекао да је вера делимично и ствар субјективних и индивидуалних способности, могућности. Наравно, то говоре они који су се заоденули вером у идеолошком смислу као рецимо, што се сматра, вера се идентификује и са појмом државе, па онда држава је у функцији вере и обрнуто, да вера штити државу. Роми никада нису имали своју државу, дакле никада нису имали ни институције, своје властите или неке друге вере. Они су народ који не признаје, не прихвата и не поседује никакве институције и о њиховој вери можемо говорити само као о њиховом индивидуалном схватању. Роми су добри верници, без обзира да ли су муслимани или хришћани. Треба имати на уму, рецимо, да је у времену послератном, када су се готово сви одрицали и вере и вероисповести, јер тако је налагала једна супротна догма, догма државе, комунистичке државе, да у том периоду Роми нису одбацивали нити своју икону, нити своју веру. Свештеници су увек радо одлазили у ромске куће, јер су знали да тамо увек има оног истинског и непатвореног веровања. Ако је судити по томе, Роми јесу били добри верници. Били су и традиционално добри верници. Били су и хришћани и православци, или муслимани, далеко испред данас нама познатих народа. Рецимо, чињеница је да су били хришћани пре Срба. Они су још у Јерменији, у осмом веку прихватили православље. Наравно, у то време Словени, јер није било онда Србије, онда нису били православци. Тај податак који имате, вероватно произлази из тога да је институција вере проистекла из институције државе и Роми, на сву срећу, или на жалост, нису имали институције државе, па зато је то питање, вероватно, и тако смишљено.

10. Да ли би Роми били бољи верници ако би се део богослужења, у верској заједници којој припадају, вршио на ромском језику или на њему превеле верске књиге и публикације?

Ми имамо ту срећу да, рецимо, имамо преведен део богослужбене литературе, и све три свете литургије које

се службе, најчешће међу Србима, да их има и на ромском језику, и од 1993. године, оне се тако и изводе. Дакле, све те литургије су на ромском језику, али ми не можемо чврсто констатовати да су Роми бољи или лошији и верници због тога што они имају на свом матерњем језику. Роми су исти онакви, имам осећај, какви су били и раније, вероватно због тога што је исувише мало времена протекло, тек осам или девет богослужења је било. Заиста се много света окупило, неко је дошао из разних мотива, неко је дошао да се увери да је то тако, неко је дошао искрено да се помоли. Постоји једно стандардно мишљење да је молитва коју ми упућујемо Богу много приснија ако је изговорена својим матерњим језиком, него ако је казана на неком другом језику. Ми имамо срећу што смо успели да дефинишемо наш ромски језик, између осталог као и језик цркве, језик богослужења, тако да ту не постоји никаква препрека у чину обреда. Имамо преведен и Требник на ромском језику, дакле оне основне свеишене молитве, дакле постоје услови да свеишеници се обраћају у свакој врсти молитве и на језику ромском. То је нешто што ми овде у Војводини сматрамо природним процесом и не дајемо томе неког посебног значаја, јер сматрамо да је све ово што се дешава, да је то сасвим један нормалан продукт, дакле, ништа ново и ништа необично.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци, Јеховини сведоци...). Каква су Ваша сазнања о томе и да ли овај процес шкоди ромској интеграцији?

Никада нисам размишљао на такав начин да то нечем шкоди или не шкоди. Међутим, чињеница је да је исламска вера или да је, рецимо, православна или католичка црква, да су то заправо гломазне институције. Зашто људи иду у ове мање институције, то не знам, вероватно што могу да их лакше прихвате, лакше усвоје, да су то институције које немају толико велику догму, нису толико компликоване, немају толико много обредних радњи, и тако даље. Рецимо, док један верник у православној цркви, или католичкој цркви, мора бити изузетно добро припремљен да би он прихватио службу, да би могао да разуме службу, да би могао да разуме све оно што се дешава, читава ону драматичку која се тамо дешава. Да би у тој еклисији, у том светом сабрању, да би био неко тамо, у светом сабрању, знате, нико нема личности, неке изразите личности, наравно сем свеишеног реда и поретка. Овде, у мањим верским заједницама можда не губе идентификацију своје личности, можда ипак, али то што се дешава на југу Србије, то није карактеристично само за југ Србије, то је и у Војводини тако. Имате пентекосталце и разне друге, на крају јако их је много, негде око 230 секти. Имате од баптиста, који имају неке ритуалне чистоте које су изворно хришћанске, па до нових сатанистичких секти, или ко зна шта још друго. Чини ми се да можда и због неког времена, и због неког склопа околности једноставно избегавају ове велике и догматске цркве и некако су им присније ове мање. Да ли то привремено, или је то неко трајније опредељење, то не знам. Међутим, нисам размишљао социолошки, да се нешто дешава. Ја се бојим да је то последица нечега што се већ десило. Мислим да је проблем и у политици приступа, заправо, велика црква захтева, чини ми се, и један официјални однос. Велике цркве баш нешто и не воле сиромашне вернике, и тако даље, мада се званично то тако не каже. Мора се признати да обреди, они који се обављају у кућама верника, који су личне природе, да су ипак некако скупи у великим верским заједницама, свет није нешто расположен да плаћа било шта. Мислим на оних неколико изузетно лоших примера где се то манифестовало, тиме што људи одбијају да учествују у таквим сабрањима. Један свеишеник, рецимо, у току сахране тражи 300 DEM за сахрањивање, и тако даље. Људи једноставно немају пара и онда се обраћају мањим верским заједницама, које то раде можда и присније и једноставније и ненаметљивије, јер, морате признати, да је ово време тако незгодно, да људи немају, да се тешко сналазе и обично је црква била та којој се човек мора прилагођавати. Мало тога је црква, као институција, учинила да се прилагођава човеку, индивидуи или неком мањем колективу, док обично су мањи колективи и појединци морали да се утапају у цркву без обзира да ли се то њима допадало, или не. Дошло је неко друго време да свет једноставно избегава да учествује у великим црквеним обредима, желећи да сачува своје уско, лично достојанство.

12. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана и њиховој практичној религиозности – при неком чину, обичају или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, примеса и из хришћанства код Рома муслимана. Гледате ли на то са похвалом, као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву, или не?

Знате, кад један народ живи са два различита верска концепта, а када живи опет у другим видовима заједно, он је принуђен да стоји своје обичаје. Он стапа и религију, све стапа у општи кодекс, па тако и хришћанство и ислам. Они имају јако много додирних тачака, поготово што све полази од једне те исте вере. Обе су религије монотеистичке, обе имају исте, малтене, скоро исте основе, оне се разликују само у неким суштинским детаљима, али народ једноставно те духовне детаље не види. Нормално, је а јако добро да постоји такозвана верска толеранција. Можда ће једног дана, ако Бог буде хтео, да на овим просторима буде једна вера само, да од

тих свих наших вера направимо једну заједничку. Нешто што може људе да зближава. Вера је, у ствари, услов који треба људе да зближава, а никако да их оптерећује, или да их растура на хиљаде делова, јер јако је лако, скоро не треба ништа урадити да би се људи растурили, али треба јако много радити да би они живели заједно. Мислим да је суштина обе вере да људи живе добро на једном истом простору, да колико могу максимално гаје своје обичаје. Јако добри примери Ђурђевданских празника, где и једни и други славе исте обичаје, малтене на исти начин, без обзира да ли их држе у црквама са крстом, или у џамији, у својим кућама, двориштима, са својим породицама, они углавном празнике славе исто.

13. Држите ли Рамазански пост и славите Рамазански и Курбан барјам?

Ја и не знам кад је то. Не славим.

14. Да ли Вам је познато како су Роми, као верници, примљени од религијске већине у одговарајућој верској заједници? Да ли радо људи са њима врше религијске обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у храму, џамији, молитвеном дому?

У молитвеном дому, у храму и у неким другим обредима, нема разлике између Рома и не-Рома. Тамо се људи не разликују по боји коже, већ по врлини своје вере. Дакле, потпуно је исто. Људи прихватају Роме онаквим какви они јесу, као православце, као муслимане. Никад нико није на њих гледао искључиво, бар не у цркви, као на Роме.

15. Слави ли Ваша породица Ђурђевдан и Василицу?

Ми обележавамо, шта ја знам, Василицу. То је четрнаест дана, ваљда, после Божића. Не, то је четрнаестог јануара, а Ђурђевдан је шестог (маја). Нешто не славим пуно, зато што ми имамо другу славу, али не славим је као кућну славу, већ као један општи, верски празник, као и све остале празнике.

16. У религијском животу сваког народа континуирано се појављују примери религиозне нетрпеливости, али и секвенце религијске горљивости, па и фанатизма. Тако и у Рома, конфесионално различито обојених, можда има унутрашње и спољашње религијске нетолеранције! Јесу ли Роми религијски толерантни или су религиозни фанатици?

Знате шта, сад се свугде говори о верској толеранцији. Верујте ми да је то много лакше када се каже, него да се практично примени. Ми можемо да причамо шта хоћемо, међутим постоји нешто друго што се зову традиционалне предрасуде. А оне су, дакле, оно што су други направили међу нама, а то су услови за квалитетну мржњу. Да Роми хришћани треба да мрзе све оно што носи полумесец. Зашто је то тако, треба, наравно, питати неког другог, а не Роме, јер Роми су жртве тога. Они нису ни покушали никада у својој историји да се мрзе сами по себи. Мислим, то су им други, како сам рекао, наметнули, и то је, наравно, постало одличје, сад између осталог и Рома. Сад треба јако много радити на томе да се то преброди. Дакле, не само да се прича о толеранцији, треба неко и да нам покаже како то изгледа. Иначе, да је то нама остављено на избору, мислим да тих разлика не би ни било.

17. Да ли градски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу попримају исламску позадину?

Па сад позадину не примају, ако је позадина вера онда је не прихватају. Међутим, они једноставно прихватају неке обичаје, што зависи од окружења. Обично појединци, поједине породице које су у другом верском окружењу, оне полако асимилирајући се, прихватају пре свега прво обичаје током генерација, да би рецимо у тамо некој икс следећој генерацији и они сами постали оно што је њихова већина. Дакле, постоји један процес асимилације где се прво пође од оних свакодневних обредних радњи, обичаја и тако даље, па до свих оних касније фундаменталних радњи. Заправо, ко зна шта су Роми били пре него што су постали припадници ислама или хришћанства. Ништа се није преко ноћи десило. Дакле, све је ишло неким степеном асимилације да бисмо данас ми имали ово што имамо.

18. Пошто изврсно познајете душу свога народа, реците нам, господине Димићу, да ли је то што особе припадају различитим религијама и вероисповестима, понекад или често, препрека заснивању брака?

Па у неким случајевима јесте. Хришћани ређе се жене са муслиманкама и обрнуто. Дакле, што кажу, сваки у свом племену.

19. Наводимо два супротна мишљења о Ромима православцима: по првом ставу Роми "управо кроз прихватање конфесионалног идентитета Срба покушавају да пониште свој национални идентитет и претопе се у други етнос"; по другом Роми "израстајући у православне и стичући кључне верске и празничарске навике, не потврди и не оставивши старе културне одреднице, интегришу се на своју и добробит локалног и ширег друштва". Ваш коментар?

Не треба бољи коментар него што је то писано, и ово питање, које није питање, већ заправо и одговор.

20. Слажете ли се са тврдњом да градски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу комбинују исламске са православним карактеристикама?

Не, ја уопште не разликујем сеоско и градско окружење. То је потпуно свеједно. Роми су муслимани, православци, а уколико су једни поред других, они покушавају да због добрих комшијских, суседских и других односа, да се што више приближе максимално једни другима, тако да православци врло радо иду на муслиманске светковине и обрнуто. Некад је то био, рецимо, табу и око исхране. Мислим да сада тога нема. Ми смо сви у неким другачијим условима, и сад више немамо ни шансе неког великог избора.

21. Социолози религије сматрају да Роми прелазе у разне и мале протестантске верске заједнице јер су оне анационалне и протежирају једнакост и братство, а теолози разлог налазе у чињеници да оне економски помажу, најчешће, сиромашне Роме. По Вашем суду, ко је у праву?

Па сад, ко помаже сиромашне Роме, то није толико битно. Заиста, веома је тешко уклопити се у велике

цркве где човек заиста мора много тога да зна пре него што присуствује једној богослужбеној радњи. Уколико то није обичај онда они обично прибегавају да буду чланови неке мање секте, без обзира какве им се идеологије пружају. Без обзира на идеологије, људи желе да буду заједно, и а имају нешто своје. Можда је проблем у великим верским заједницама, да се ту личност једноставно губи, да се губи свака врста индивидуалности, или индивидуализма који се лакше испољава у мањим верским заједницама. Ту постоји, кажем, неки можда и други, политички оквири и врло је компликовано сада улазити у ситне детаље али, прилично велики број, будући да је и чланство, суделовање у великим обредима, је и доста скупо. Роми нити имају времена, нити стрпљења. Рецимо, једна католичка миса или православна литургија траје и по три сата, тако да је једна компликована богослужбена радња, и треба заиста много времена и много упорности да се све то издржи.

22. У једном напису стоји: "Може ли народ који не живи на заједничкој територији, не говори истим језиком, а уз то није поклоњен истом Богу, формирати чврсту основу националне еманципације?" Питамо Вас у којој је мери верска подељеност препрека развоју националног идентитета Рома?

Јако је лоше да се питање вере мери са питањем националног развоја, односно, да ли вера утиче на национални положај. Ми ћемо сада са Ромима искривити неку социолошку слику света, зато што је код нас то обрнуто и по томе се и мери вредност наше културе, да наша вера нема везе са нашим националним достигнућима. Односно, вера није део неке националне вредности код Рома.

23. Да ли су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу, задржавајући неке православне карактеристике, ипак обојени исламом?

Ја нисам имао примера у нашим војвођанским селима да нађем тако нешто, заправо, код нас не постоји много места, где постоји, такозвано муслиманско окружење. Овде код нас, на овим просторима су у главном хришћани, који могу бити и православни и католици. Ислам, рецимо, постоји у Беочину или неком другом месту, али тога има јако мало, и нисам вршио никаква истраживања, поготову у том смислу.

24. Славите ли славу?

О, нормално, и то данима. То је Свата Петка и онда кад дође слава, саме припреме за славу су готова слава, а поготову кад дође слава.

25. Нема појединца који на почетку трећег миленијума не проблематизује свој однос према вери: неко је убеђени верник и све прима што његова вера проповеда, други је религиозан, премда усваја само нешто од религијског учења, трећи се двоуми поводом вере, четврти је апсолутно равнодушан, пети није религиозан и нема ништа против религије, шести није религиозан али је противник вере, и тако редом. Да ли Ви, попут ове множине, преиспитујете свој однос према религији и верским заједницама и до чега Вас је то довело?

Ја не преиспитујем свој однос према религији. Никада нисам био у ситуацији да размишљам шта ми вера доноси или шта ми вера одузима. Мислим да се једноставно вером обогаћујемо, уколико нисмо задовољни, ми можемо да престанемо да верујемо. Дакле, ствар је наших индивидуалних склоности да ли ћемо ми веровати или не, зато што је, рекао сам, не постоји никаква виша идеологија, да не постоји државна идеологија, да смо верници, ето тако, што тако, што хоћемо да верујемо, без присиле и да је код нас Рома овде у Војводини, изјашњавање о верској припадности потпуно слободно, без икаквих... дакле, нити окружења, нити било чега. Постоје неки ситни детаљи као што је асимилација, већинско окружење, и тако даље. Међутим све то не утиче јако битно на наш генерални став да ли хоћемо или нећемо да будемо... Мислим да то што сам ја религиозан, то је ипак ствар једне традиције у мојој породици, да је то прилично дуго, од како знам за своје корене, и да наравно, то исто што и ја имам покушавам да уградим и у своју децу.

*Разговарао
Владимир Јовановић*

РАЗГОВОР СА ДРАГОЉУБОМ АЦКОВИЋЕМ*

1. Као што је познато, господине Ацковићу, сваки човек – био религиозан или не – поседује конфесионално порекло, најчешће утемељено на "религији дедова и очева", па је тако: муслиман, православац, римокатолик,

* Драгољуб Ацковић (Осипаоница, Смедерево /Србија, Југославија/, 1952), дипломирани политиколог (Факултет политичких наука у Београду, 1977) и етнограф (Филозофски факултет, Београд, 1980), магистар правних наука (Правни факултет, Београд, 1982), оснивач и председник Ромске конгресне партије, директор ИП "Rrominterpress", уредник Ромске емисије на Радио Београду, члан УКС (1997) и Ромског ПЕН центра (1998), аутор је бројних радова и књига, од којих издвајамо: "Слушајте људи" (1996), "Читајте људи" (1997) и "Убили су истину о нама" (2001).

протестант, будиста или шта друго. Које је Ваше конфесионално порекло?

Православно. Комплетна моја породица, од када ја знам, била је православна.

2. Истине ради, уколико не признаје или одбија конфесионалну идентификацију, појединац може бити и безконфесионалац. Да ли се Ви и како вероисповедно опредељујете?

Као православац.

3. Какав је Ваш однос према религији? Да ли сте лично религиозни, равнодушни, тј. индиферентни према њој, нисте религиозни, атеиста сте или гностик?

Прилично религиозан. Верујем у постојање Бога, верујем у обичаје, примењујем већину обичаја, од славе до крштења, венчања, итд.

4. Једни тврде да су национално и верски хомогене државе напредније од вишенационалних и вишеверских, други мисле сасвим супротно. Молимо Вас, господине Ацковићу, изнесете Ваше гледиште о томе.

Има истине у томе да су мононационалне или моноконфесионалне државе јаке, чврсте, итд. Међутим, по мом личном мишљењу, далеко јаче и далеко стабилније би могле да буду, а и јесу, мултикултурне и мултиконфесионалне државе; данас су, иначе, ретке чисто националне или једноконфесионалне државе. Мој став је да ће у будућности много већи успех имати државе које су вишенационалне и вишеконфесионалне.

5. Роми су изгубили постојбину религију. Сада су они припадници религија оних народа у чијем непосредном окружењу живе. Шта су Роми (они у Вашем комшилуку и они које познајете) по вероисповести – конфесионалном пореклу?

Роми нису у потпуности изгубили своју религију, неки артефакти су остали, у то сам више него сигуран, имам и примере за то. То што су Роми прихватили већинске религије, или религије народа у чијем су окружењу живели, било је из морања. Мора се имати на уму да су Роми најпре, или у великој мери, хришћани, понајпре јер су се нашли на просторима на којима је настало хришћанство. У разговорима које сам водио са већином црквених великодостојника потврдила се ова теза као тачна. Тек касније, настанком муслиманства и многих ранијих религија, Роми постају муслимани и прихватају нека друга верска опредељења.

Оно што је за мене занимљиво јесте чињеница да у свим тим верским опредељењима неки елементи ромске религије остају. Роми их задржавају и они ће се или даље развијати или полако губити. Садашње тенденције уверавају ме да ће се ромска религија полако, али сигурно, откривати у артефактима.

6. Имате ли утисак да су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу изгубили исламске карактеристике и прешли на православну позадину?

Имам другачији утисак. Имам утисак да су измешали и једне и друге и треће карактеристике. Због тога што су живели у православним срединама, како се не би много разликовали од осталог становништва и како не би били проказани, сигурно да су Роми муслиманске конфесије прихватили добрим делом православну традицију, али се мора имати на уму да су они задржали један део традиције муслиманске конфесије, да то још увек упражњавају, а да се то исто догодило, посебно у селима, са Ромима који живе у претежно муслиманској средини.

7. Да ли Вам је познато да код нас постоји извесна нетрпељивост међу Ромима различите религије и вероисповести, између Рома муслимана и Рома православаца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната, Рома православаца и Рома протестаната? Примера ради, не мешају се, међусобно не склапају бракове, забрањују сахране на истом гробљу и сл. Како тумачите тај податак и какав је Ваш однос према томе, гледано из угла интеграције ромског етноса?

Знам да је у ранијим временима било поприлично нетрпељивости између, нарочито, Рома муслимана и Рома православаца. Мања нетрпељивост влада између Рома католика и Рома који су ортодоксни. Такође, далеко мање је нетрпељивости између Рома који припадају малим конфесионалним заједницама, да не кажем сектама, и њихов број се у садашњем времену повећава. Моје је лично мишљење да се нетрпељивости између Рома муслимана и Рома православаца смањују, да су међусобне женидбе и удаје данас нормална ствар. Гледано са културолошког и политиколошког аспекта, зарад развоја ромског националног бића, ова се нетрпељивост мора превазићи и она се заиста полако превазилази.

8. На ком се гробљу сахрањују Ваши укућани и уопште Роми из Вашег места: да ли на градском и сеоском месном гробљу или постоји нека друга варијанта – на пример, засебно "циганско" гробље?

У мом крају, а ја сам пореклом Смедеревац, нема посебних циганских гробаља. Наши су ромски преци сахрањени на православним гробљима и нема нетрпељивости између Рома и осталог становништва. Рецимо, у селу Осипаоница, на чијем се гробљу моја породица сахрањује, приметио сам да се гробови налазе негде у средини гробља, што открива моменат када се моја породица доселила на том простору.

9. Има мишљења да Роми не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Каково је Ваше мишљење о томе да ли они могу бити добри: православци, муслимани, римокатолици, протестанти?

Постоје два разлога због чега је чињеница да Роми нису неки велики верници тачна. Постоји једна анегдота из времена Милоша Обреновића. Питали Рома колико има вера, а он им је одговорио: "Деведесет девет и по". Уследило је питање: "А које си ти вере?" и одговор: "Ја сам оно пола". Поставља се питање откуда баш такав одговор. Отуда што су Роми петсто година живели у муслиманској средини, а наредних сто педесет у православној, па се, на крају, све то измешало. Други разлог лежи у томе што се у ромским главама задржало и нешто од оне праисконске религије, тако да они то дан-данас испољавају, било да је реч о исламу или православљу. Сетимо се само Ђурђевданских обичаја, који су у православљу једни, код муслимана други, а код

Рома сасвим трећи.

10. Да ли би Роми били бољи верници ако би се део богослужења, у верској заједници којој припадају, вршио на ромском језику или на њему превеле верске књиге и публикације?

Сигурно. Једна од интенција свих великих религија је да се књиге вероисповедне и верослужбене преводне на језике народа у којима се религија исповеда. Роми нису, до скоро, имали прилике да на матерњем језику чују богослужења, мису или исламску молитву. Сада те прилике имају и мислим да ће то допринети повећању броја верника, али и бољем познавању религијских догми.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци, Јеховини сведоци...). Каква су Ваша сазнања о томе и да ли овај процес шкоди ромској интеграцији?

Да пођем од овог последњег. Све што растаче ромско национално биће веома шкоди ромској интеграцији. Чињеница да се врше притисци од стране Српске православне цркве или из исламских и католичких кругова на Роме да се одреде за једну, другу или трећу религију, а у последње време и од стране малих верских заједница – утиче да се ромско национално биће растаче. Стварање хомогеног националног бића ићи ће јако тешко уколико нема јединствену религијску и политичку основу. Политичку основу ромски етнос може да стекне и стећи ће је сигурно, а јединствену религијску основу ће стећи оног тренутка када буде направио сопствену цркву. Једна од наших идеја је рад на таквом изграђивању и последњих неколико година на томе нарочито ради др Рајко Ђурић.

12. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана и њиховој практичној религиозности – при неком чину, обичају или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, примеса и из хришћанства код Рома муслимана. Гледате ли на то са похвалом, као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву, или не?

Сасвим похвално, али из више разлога. Лично ми је познато да у исламској религији има итекако момената из хришћанства, те да је ислам прихватио врло сличне религиозне догме (Иса-Исус, бејгамбери-анђели итд). Доказ мултикултуралности и мултиконфесионалности религија за мене је суживот стотина милиона људи. Самим тим, прихватање ромског става о томе доприноси прихватању мултикултурног друшва и смањивању нетрпеливости.

13. Држите ли Рамазански пост и славите Рамазански и Курбан барјам?

Не, зато што сам православац, али ако се догоди једна занимљива ситуација, највероватније да хоћу. Наиме, мој син се забавља са једном муслиманском и нисам сигуран да она неће инсистирати да се и ови празници славе, ако се већ слави Ускрс и Божић.

14. Да ли Вам је познато како су Роми, као верници, примљени од религијске већине у одговарајућој верској заједници? Да ли радо људи са њима врше религијске обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у храму, цамији, молитвеном дому?

Моја сазнања из разговора са високим верским свештеницима су различита. Нпр. разговарао сам неколико пута са Муфтијом београдским и он ми је децидно рекао да су његови најбројнији и најбољи верници управо Роми муслимани. Мислим при томе на Београд и околину. Што се мог краја тиче, а тренутно живим у Малом Мокром Лугу, изузетно добро сарађујемо са нашим свештеником Илијом, који се много пута похвално изразио о поштовању верских обичаја од стране Рома. Ја потичем из једне сиромашне породице и сећам се да су моји родитељи разматрали и варијанту да ме пошаљу у средњу школу за свештенике у Призрену.

15. Слави ли Ваша породица Ђурђевдан и Василицу?

Моја породица слави Ђурђевдан, али нам то није слава, него је то преслава. Василицу не славимо, али нисам сигуран да нећемо у будућности.

16. У религијском животу сваког народа континуирано се појављују примери религиозне нетрпеливости, али и секвенце религијске горљивости, па и фанатизма. Тако и у Рома, конфесионално различито обојених, можда има унутрашње и спољашње религијске нетолеранције! Јесу ли Роми религијски толерантни или су религиозни фанатици?

Нема примера из историје који говоре о Ромима као религиозним фанатцима. Врло су толерантни, то могу да документујем стотинама примера из личног искуства. Навешћу један пример, који говори у прилог постојања толеранције између већинског православног и ромско-православног становништва. Шездесетих година прошлог века Епископ Мелантије и кнез Милош донели су одлуку да најбогатији газда у селу треба да прихвати једног ромског домаћина и да му буде кум, колико год овај био сиромашан. Догодило се то у време када је велики број Рома из Румуније, који нису били до краја конфесионално стабилни, прешао Дунав и дошао у централну и источну Србију. Колико год ова одлука Епископа Мелантија личила на некакав притисак, мени се чини да је она више била одраз правилног рада у цркви, одраз жеље за проширењем пастве. Та конфесионална

трпељивост, посећивање на свадбама и весељима, о Божићу, у Србији је на високом нивоу. Мишљења сам да се у последње време још више развија.

17. Да ли градски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу попримају исламску позадину?

Попримају баш због тога што нису горљиви верници и што нису верски фанатици. Они знају да су Роми и ништа им не смета да, поред Ђурђевдана и Божића, прославе Василицу или Курбан Бајрам. Постоји један интересантан податак који треба да знате. Роми Василицу сматрају својом Новом годином, тако да је највећи број Рома прославља као такву, а не као Св. Василија или нешто друго.

18. Пошто изврсно познајете душу свога народа, реците нам, господине Ацковићу, да ли је то што особе припадају различитим религијама и вероисповестима, понекад или често, препрека заснивању брака?

Што се мене тиче, није уопште. Ја сам се оженио женом која јесте православне конфесије, али не и исте културне провенијенције. Реч је о Ромкињи која припада групи тзв. румунских Рома. Ништа ми не би сметало да сам се оженио муслиманком, рецимо, тогоанског порекла или неког другог, само уколико би се њој свидело да дође у православну средину. Има нечега што је код готово свих народа нормално, а то је да жена прихвата религију мушкарца у чију кућу долази.

19. Наводимо два супротна мишљења о Ромима православцима: по првом ставу Роми "управо кроз прихватање конфесионалног идентитета Срба покушавају да пониште свој национални идентитет и претопе се у други етнос"; по другом Роми "израстајући у православне и стичући кључне верске и празничарске навике, не потврђивши и не оставивши старе културне одреднице, интегришу се на своју и добробит локалног и ширег друштва". Ваш коментар?

Ја се приклањам овом другом ставу и сматрам да се на томе радило у прошлости и ради у садашњости. Знам за многе случајеве, нарочито у временима која су иза нас, да су Роми, прихватањем православља или ислама, желели да постану добри муслимани или добри Срби, православци. Дакле, да се асимилирају из неких само њима знаних разлога, при чему су и конкретни притисци на те људе веома важан фактор. Међутим, интенције акултурације, као саставног дела овог другог сегмента питања, далеко су раширеније и сматрам да ће ромски народ кроз обogaћивање сопствене културе, обogaћивати и друге културе. На тај начин се ромска култура, а то је и моја теза, испоставља као мост међу културама различитих народа.

20. Слажете ли се са тврдњом да градски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу комбинују исламске са православним карактеристикама?

Апсолутно. Из примера ми је познато да градски Роми одлазе у посете ромским суседима православне вере, да размеђују поклоне у свечаним приликама, па чак и прихватају неке од обичаја, као што се то дешава и у обрнутом правцу. Нема фундаментализма и то је јако битно. Он је имагинарна категорија за ромски народ, јер би у супротном дошло до разбијања ромског националног бића. Толерантним односом, пре свега муслиманске религије, Роми само добијају.

21. Социолози религије сматрају да Роми прелазе у разне и мале протестантске верске заједнице јер су оне анационалне и протежирају једнакост и братство, а теолози разлог налазе у чињеници да оне економски помажу, најчешће, сиромашне Роме. По Вашем суду, које у праву?

У праву су ови други. Теорије малих верских заједница о братству, пријатељству, слози, итд. готово су небитни елементи у ромском прихватању неке од њих. Начин на које мале верске заједнице придобијају ромско становништво најчешће је економска зависност. Оно што мени овде смета јесте провлачење конкретних идејних схватања појединих малих верских заједница. Навешћу пример у прилог томе. Ја сам у Врању или Лесковцу, више се не сећам тачно где, пре најмање десет година, уочио један фин хор који је јако лепо певао, чак сам њихове снимке пуштао на Радио Београду. Међутим, иста та група је припремила представу за неку од смотри ромских културних достигнућа у којој се лепо виде основне идеје те верске заједнице: бацају се књиге, покушава се да се на неки лагоднији начин дође до средстава за живот; не потенцирају се неки основни постулати напретка, већ се покушава задржати status quo. Нама status quo, у било ком погледу, не може да буде параметар, ромски народ мора да стреми напретку по сваком основу и све оне верске заједнице које не воде томе су, дакле, штетне за њега.

22. У једном напису стоји: "Може ли народ који не живи на заједничкој територији, не говори истим језиком, а уз то није поклоњен истом Богу, формирати чврсту основу националне еманципације?" Питамо Вас у којој је мери верска подељеност препрека развоју националног идентитета Рома?

Прилично, из разлога што, у овом тренутку, нема међу верским старешинама много Рома, а било их је раније, по неким подацима још у 15-ом веку. Та разбијеност и распарчаност сигурно штети формирању јединственог ромског националног корпуса, међутим, све је више идеја за формирањем једне јединствене конфесије, која би обухватила читаву ромску популацију. Мислим да је то могуће из неколико разлога и могу да их елаборирам. Пре свега, нефундаментални начин ромског размишљања је врло погодан за прихватање различитих верских елемената, само би требало направити нешто што је опште прихватљиво. Наравно, реч је о једном дуготрајном процесу, али уколико ромски народ жели да добије нешто што други народи већ имају, онда ће морати да размишља у два правца: политичком и религиозном.

(Д. Б. Ђорђевић: "Само нам појасните, када сте говорили о ромским свештеницима у 15-ом веку, мислили сте на хришћанство?"; Д. Ацковић: "Да, мислио сам на хришћанске свештенике у Словенији.")

23. Да ли су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу, задржавајући неке православне карактеристике, ипак обојени исламом?

Да, сеоски Роми прихватају исламске елементе, кроз слављење религијских празника. Ако их и не славе, они их на неки начин бар обележавају, макар посетом комшији исламске вере и поштовањем његових обичаја.

24. Славите ли славу?

Да, славим, Св. Петку.

25. Нема појединца који на почетку трећег миленијума не проблематизује свој однос према вери: неко је убеђени верник и све прима што његова вера проповеда, други је религиозан, премда усваја само нешто од религијског учења, трећи се двоуми поводом вере, четврти је апсолутно равнодушан, пети није религиозан и нема ништа против религије, шести није религиозан али је противник вере, и тако редом. Да ли Ви, попут ове множине, преиспитујете свој однос према религији и верским заједницама и до чега Вас је то довело?

Почетком 80-их година, у време када је комунистичка идеологија у нашој земљи била на врхунцу, један број нарочито млађих људи почео је да указује на проблеме са којима се сусреће баш због те комунистичке горљивости. Као млад човек, у то време о томе нисам пуно размишљао, али сам почињао да се питама откуд потреба за осуђивањем некога због тога што слави славу, иде у цркву, итд. Зато сам почетком 90-их на Радио Београду покренуо емисију "Јутрење", која је била прва такве врсте после 1926. године, уз писмену сагласност Патријарха. Дакле, ја сам као појединац схватио да тим стварима не треба да се бави нико из куриозитета, већ једино уколико нешто осећа. Друго, тим сам програмима покушао да заговарам интеррелигијску трпељивост и она је, морам признати, наишла на изузетно добро разумевање. Биле су то емисије које су укључивале верска схватања различитих религија, тачније јудаистичке, православне, католичке, исламске, као и појединих мањих верских заједница. Поједине су емисије обрађивале елементе римске и осталих паганских религија. Тако сам ја себе довео до фазе верујућег човека, за кога је богохуљење урадити нешто што се противи општим нормама. Прихватио сам свих десет божијих заповести, онако како су оне изнете, али не само из православља, већ и из свих других религија, јер су у већини религија ти општи ставови истоветни. Створио сам један прилично толерантан став према свима онима који мало другачије мисле, што се огледа у томе да моје "вјерују" не спочитава другима шта треба, а шта не треба чинити.

Разговарали
Јован Живковић и Драгољуб Б. Ђорђевић

РАЗГОВОР СА ИВИЦОМ ДУРМИШЕВИЋЕМ*

1. Као што је познато, господине Дурмишевићу, сваки човек – био религиозан или не – поседује конфесионално порекло, најчешће утемељено на "религији дедова и очева", па је тако: муслиман, православца, римокатолик, протестант, будиста или шта друго. Које је Ваше конфесионално порекло?

Ја сам православца. Моји преци по оцу и по мајци су православци, крштен сам у манастиру Св. Петка у Островици.

2. Истине ради, уколико не признаје или одбија конфесионалну идентификацију, појединац може бити и безконфесионалац. Да ли се Ви и како вероисповедно опредељујете?

Православца сам.

3. Какав је Ваш однос према религији? Да ли сте лично религиозни, равнодушни, тј. индиферентни према њој, нисте религиозни, атеиста сте или гностик?

Религиозно сам опредељен, остаје по мало питање мере и смисла. Скоро смо, пре десетак година, крштени ја и сестра. Друго је сад питање да ли држимо иконе у кући, да ли имамо кандило, итд.

4. Једни тврде да су национално и верски хомогене државе напредније од вишенационалних и вишеверских, други мисле сасвим супротно. Молимо Вас, господине Дурмишевићу, изнесете Ваше гледиште о томе.

Ја сам баш синоћ нешто размишљао о томе и разговарао на ту тему са супругом. Све ме то подсећа на неко једноумље, враћамо се двеста, триста година уназад у време инквизиције. Међутим, где има више вера, има и више размена мишљења, културе, итд.

5. Роми су изгубили постојбину религију. Сада су они припадници религија оних народа у чијем непосредном окружењу живе. Шта су Роми (они у Вашем комшилуку и они које познајете) по вероисповести – конфесионалном пореклу?

Знате шта, ја живим у селу и у овом нашем крају сви Роми који на селима живе су се стопили са окружењем, они су православци. Међутим, конкретно у Белој Паланци, где радим, они нису ни прави муслимани, ни прави православци, него су нешто између.

6. Имате ли утисак да су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу изгубили исламске карактеристике и прешли на православну позадину?

Навешћу вам један пример. Стицајем околности, део моје фамилије живи на Косову, у Грачаници, међу православнима. Али, они су још увек задржали ону неку своју муслиманску веру. Исто то важи и овде у Паланци, ипак они задржавају неке своје обичаје.

7. Да ли Вам је познато да код нас постоји извесна нетрпељивост међу Ромима различите религије и вероисповести, између Рома муслимана и Рома православца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната, Рома православца и Рома протестаната? Примера ради, не мешају се, међусобно не склапају бракове, забрањују сахране на истом гробљу и сл. Како тумачите тај податак и какав је Ваш однос према томе, гледано из угла интеграције ромског етноса?

Има ове нетрпељивости, нарочито је то видно овде на југу и југоистоку Србије. Када се на то гледа са становишта интеграције ромског етноса, мислим да је то једна негативна ствар, јер свака интеграција захтева једну хомогену средину.

8. На ком се гробљу сахрањују Ваши укућани и уопште Роми из Вашег места: да ли на градском и сеоском месном гробљу или постоји нека друга варијанта – на пример, засебно "циганско" гробље?

Код мене барем, у селу Дољу, и уопште у селима овог нашег краја, нема одвајања циганског и српског гробља. У Паланци, пак, постоји циганско гробље, на коме се сахрањују и православни и муслимански Роми.

9. Има мишљења да Роми не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Какво је Ваше мишљење о томе да ли они могу бити добри: православци, муслимани, римокатолици, протестанти?

Опет да наведем неки пример. Знам да у неким београдским црквама заједно посећују богослужења и православци и муслимани. За муслиманске празнике знам да велики број Рома чак из иностранства долази у цркве, даје огромне прилоге, слави њихове празнике. Овде код нас о православним празницима се пале свеће у цркви.

10. Да ли би Роми били бољи верници ако би се део богослужења, у верској заједници којој припадају, вршио на ромском језику или на њему превеле верске књиге и публикације?

Не верујем, јер су они већ годинама уназад прихватили веру окружења. Поставља се питање ко ће те књиге да преведе, ко ће тамо да служи на ромском језику. Треба, дакле, заиста много тога да се промени и да се тек кроз неколико година виде резултати таквог наступа.

(Д. Б. Ђорђевић: "Под претпоставком да су сви ти услови испуњени, да ли би то онда било боље за Роме?" И. Дурмишевић: "Било би можда, али би опет дошло до одвајања, а ја нисам присталица било каквог одвајања. То значи да би Роми захтевали да се посебно граде њихове цркве и џамије и да се међусобно одвајају православци и муслимани.")

* Ивица Дурмишевић (Моклиште, Бела Паланка /Србија, Југославија/, 1963), ромски активиста, дипломирао на Електронском факултету (Ниш, 1986), наставник информатике и физике у ОШ "Љупче Шпанац" (Бела Паланка), оснивач и председник хуманитарне НВО "Ђурђевдан".

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци, Јеховини сведоци...). Каква су Ваша сазнања о томе и да ли овај процес шкоди ромској интеграцији?

Има тога и овде код нас. У Паланци је, пре извесног времена, постојала једна секташка група која је онемогућена у раду. Не знам колико су секте прихваћене у већим срединама, али знам да у овим мањим срединама све то доста шкоди Ромима. Имали смо проблема са пар дечака и девојчица у нашој школи, који су били припадници те секте, тачније са њиховим учењем и понашањем.

(Д. Б. Ђорђевић: "Говорите о ромској деци?" И. Дурмишевић: "Да, мислим конкретно на ромску децу.")

12. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана и њиховој практичној религиозности – при неком чину, обичају или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, примеса и из хришћанства код Рома муслимана. Гледате ли на то са похвалом, као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву, или не?

Стицајем околности, мој брак је мешовит. Супруга је муслиманка из Паланке, али је прихватила средину у коју је дошла, чак је на њен лични захтев покрштена. Сматрам, међутим, да нешто старо што још увек постоји не треба да се изгуби, већ да се очува, као и да се прихвати нешто ново, али да то буде позитивно како за појединца, тако и за средину у којој живи.

13. Држите ли Рамазански пост и славите Рамазански и Курбан барјам?

Не, чак у читавој Белој Паланци не знам за иједну ромску породицу која слави ове празнике.

14. Да ли Вам је познато како су Роми, као верници, примљени од религијске већине у одговарајућој верској заједници? Да ли радо људи са њима врше религијске обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у храму, цамији, молитвеном дому?

У локалној средини у којој ја живим, Роми иду у цркве, пале се свеће уочи празника за покој душе или за здравље. Мислим да су Роми пожељни у молитвеном дому. Знам, рецимо, да у Католичкој цркви у Нишу има доста верника Рома, такође и у Православној цркви. На мојој слави, пар пријатеља и колега су увек добродошли, као и ја и моја супруга код њих.

(Д. Б. Ђорђевић: "Мислите на колеге који нису Роми?"; И. Дурмишевић: "Да, баш тако, стицајем околности ја сам једини Ром који ради у школи.")

15. Слави ли Ваша породица Ђурђевдан и Василицу?

Од како за себе знам, и очева и мајчина фамилија слави Василицу, чак и у оно време када је то било забрањивано. Ђурђевдан такође, као празник који се код свих Рома доживљава као свеопште весеље и светковина.

16. У религијском животу сваког народа континуирано се појављују примери религиозне нетрпеливости, али и секвенце религијске горљивости, па и фанатизма. Тако и у Рома, конфесионално различито обојених, можда има унутрашње и спољашње религијске нетолеранције! Јесу ли Роми религијски толерантни или су религиозни фанатици?

Највероватније да има тога, ако се узме у обзир време у коме живимо и политичка ситуација, све што се дешава у земљи и свету уопште. Део моје фамилије налази се на Косову и ја имам неке податке са тог терена. Роми су доле, као и припадници неких других мањина, угрожени. И не само на Косову. У Босни, такође, има примера нетрпеливости између већинског народа или припадника неке друге мањине према Ромима.

17. Да ли градски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу попримају исламску позадину?

У градовима постоје одвојене циганске махале, у којима живи већина православних Рома или већина Рома муслимана. Мени су родитељи причали да се у раније време није могло десити да се момак и девојка забављају или склапају брак ако нису припадници једне исте махале.

18. Пошто изврсно познајете душу свога народа, реците нам, господине Дурмишевићу, да ли је то што особе припадају различитим религијама и вероисповестима, понекад или често, препрека заснивању брака?

Као што сам већ споменуо, то је била карактеристика ранијих времена, али примера тога има и дан-данас. Супротно том општем закључку, навеићу Вам да у Белој Паланци има седам-осам склопљених бракова између Срба и Рома, који су врло успешни, са децом која су лепо васпитана. Из Сремске Каменице су две рођене сестре удате за два рођена брата и они се изузетно лепо слажу.

19. Наводимо два супротна мишљења о Ромима православцима: по првом ставу Роми "управо кроз прихватање конфесионалног идентитета Срба покушавају да пониште свој национални идентитет и претопе се у други етнос"; по другом Роми "израстајући у православне и стичући кључне верске и празничарске навике, не потврши и не оставивши старе културне одреднице, интегришу се на своју и добробит локалног и ширег друштва". Ваш коментар?

Знам за конкретне примере на Косову када се поједини Роми нису изјашњавали као Роми, већ као нпр. Албанци, Срби, па чак и као Египћани и Турци. У праве разлоге таквог понашања, ипак, не бих могао да улазим.

20. Слажете ли се са тврдњом да градски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу комбинују исламске са православним карактеристикама?

Опет понављам стање у Белој Паланци у којој Роми нису ни прави муслимани ни прави православци, што значе да постоје некакве комбинације у понашању.

21. Социолози религије сматрају да Роми прелазе у разне и мале протестантске верске заједнице јер су оне анационалне и протежирају једнакост и братство, а теолози разлог налазе у чињеници да оне економски помажу, најчешће, сиромашне Роме. По Вашем суду, које у праву?

Знам да неки Роми приступају сектама из разлога економске помоћи, без обзира да ли ће то бити новчана помоћ, помоћ у књигама за децу за нову школску годину, помоћ у одећи и обући. Они који су угрожени трагају за било каквим обликом егзистенције породице, па чак и припадношћу сектама. Друго је питање колико су такви појединци истински везани за учење те секте.

22. У једном напису стоји: "Може ли народ који не живи на заједничкој територији, не говори истим језиком, а у то није поклоњен истом Богу, формирати чврсту основу националне еманципације?" Питамо Вас у којој је мери верска подељеност препрека развоју националног идентитета Рома?

Доста тога утиче на укупну интеграцију Рома, поготово у последње време расправа о томе да ли су Роми национална мањина, етничка група или нација. Сматрам да је верска подељеност препрека дружењу и да се из тих разлика морају отклањати грешке које спречавају Роме да се уклопе у једну средину, јер једнообразност ионако није нити могућа нити пожељна.

(Д. Тодоровић: "Да ли би се различита конфесионална припадност Рома могла превазићи формирањем јединствене ромске цркве и јединствене ромске вере?" И. Дурмишевић: "И даље сам мишљења да би претходно морали бити испуњени неки предуслови: образовани појединци, преведене богослужбене књиге, итд. Али, можда би то довело до нетолеранције у срединама у којима Роми живе, до подељености и до другачијег гледања на Роме, у смислу да се они нешто одвајају и да их треба другачије сагледавати. Једину основну школу у овом крају похађа и више од стотину ромске деце, која имају једнака права као и остала деца, измешано са осталом децом похађају наставу. Постоји већ двадесетак година и једно предшколско одељење у којем са том децом ради Српкиња. Добро је што смо заједно и можда је крајње време да се прекине са било каквим одвајањима.")

23. Да ли су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу, задржавајући неке православне карактеристике, ипак обојени исламом?

У средини у којој живимо, ми морамо да попримимо навике и обичаје те средине. Међутим, ми морамо и да задржимо нешто своје, да се са генерацијама не би изгубило. Роми морају да имају нешто своје, као што сви други народи имају неке особености.

24. Славите ли славу?

Да, славим фамилијарно Св. Ранђела. Моја баба по оцу, која има 102 године, слави ту славу још увек у Моклишту и окупља све заједно своје унуче, праунуче и чукунуче. Тај дан се прославља једнако како то чине колеге и пријатељи Срби на својим славама, када ме позивају у госте. Слава је најважнија карактеристика православног народа.

25. Нема појединца који на почетку трећег миленијума не проблематизује свој однос према вери: неко је убеђени верник и све прима што његова вера проповеда, други је религиозан, премда усваја само нешто од религијског учења, трећи се двоуми поводом вере, четврти је апсолутно равнодушан, пети није религиозан и нема ништа против религије, шести није религиозан али је противник вере, и тако редом. Да ли Ви, попут ове множине, преиспитујете свој однос према религији и верским заједницама и до чега Вас је то довело?

Немам посебне потребе за преиспитивањем свог односа према религији и верским заједницама. Као што сам то поменуо на почетку овог нашег разговора, верски сам опредељен – православца сам. Славим славу, поштујем православне празнике и обичаје. Ствар је слободног избора појединца у одабиру вере по којој ће се живети, као и тога да ли ће попримите примесе неке друге вере из средине у којој живи. Такво поимање вере утицало је на мене да и своју децу васпитавам у православном духу, да им то пружим као породично васпитање, не бранећи им да сутра, као одрасли људи, сами учине другачији верски избор.

Разговарали

Драган Тодоровић и Драгољуб Б. Ђорђевић

РАЗГОВОР СА ОСМАНОМ БАЛИЋЕМ*

1. Као што је познато, господине Балићу, сваки човек – био религиозан или не – поседује конфесионално порекло,

* Осман Балић (Ниш /Србија, Југославија/, 1961), ромски активиста, инжењер заштите на раду (Факултет заштите на раду, Ниш), специјалиста за микрографију и документ менаџмент, члан ИО Фонда за отворено друштво, потпредседник ИО општине Ниш, саветник у Министарству за националне и етничке заједнице СРЈ.

најчешће утемељено на "религији дедова и очева", па је тако: муслиман, православац, римокатолик, протестант, будиста или шта друго. Које је Ваше конфесионално порекло?

По пореклу сам муслиман, а лично сам атеиста.

2. Истине ради, уколико не признаје или одбија конфесионалну идентификацију, појединац може бити и безконфесионалац. Да ли се Ви и како вероисповедно одређујете?

Ја сам атеиста, а супруга је православне вере. У кући славим Св. Ранђела, али обележавам и муслиманске празнике (Курбан Бајрам, Рамазан).

3. Какав је Ваш однос према религији? Да ли сте лично религиозни, равнодушни, тј. индиферентни према њој, нисте религиозни, атеиста сте или гностик?

Атеиста сам.

4. Једни тврде да су национално и верски хомогене државе напредније од вишенационалних и вишеверских, други мисле сасвим супротно. Молимо Вас, господине Балићу, изнесете Ваше гледиште о томе.

Колико ја знам, постоји свега пет религиозно хомогених држава. Ја сам се недавно вратио из посете Индији, где сам се уверио да религија може да буде инструмент за манипулацију масама.

5. Роми су изгубили постојбинску религију. Сада су они припадници религија оних народа у чијем непосредном окружењу живе. Шта су Роми (они у Вашем комшилуку и они које познајете) по вероисповести – конфесионалном пореклу?

Већина Рома које ја познајем у Нишу су муслиманског порекла, али знам да је већина Рома у Србији православне вере.

6. Имате ли утисак да су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу изгубили исламске карактеристике и прешли на православну позадину?

Да, Роми са села су махом православног одређења, али ми се чини да је то по систему "у кога је сила, та је и вера".

7. Да ли Вам је познато да код нас постоји извесна нетрпељивост међу Ромима различите религије и вероисповести, између Рома муслимана и Рома православаца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната, Рома православаца и Рома протестаната? Примера ради, не мешају се, међусобно не склапају бракове, забрањују сахране на истом гробљу и сл. Како тумачите тај податак и какав је Ваш однос према томе, гледано из угла интеграције ромског етноса?

Не бих се сложио да постоји сукоб ширих размера, постоји сукоб само на нивоу интелектуалаца. Не постоји прави сукоб, постоје само разлике, али сам истовремено сведок стотина мешовитих бракова Рома различитих конфесија.

8. На ком се гробљу сахрањују Ваши укућани и уопште Роми из Вашег места: да ли на градском и сеоском месном гробљу или постоји нека друга варијанта – на пример, засебно "циганско" гробље?

Сви моји преци сахрањени су на ромском гробљу у Нишу, које је један од најстаријих локалитета у граду.

9. Има мишљења да Роми не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Како је Ваше мишљење о томе да ли они могу бити добри: православци, муслимани, римокатолици, протестанти?

Ако нешто карактерише Роме, онда је то религиозна реалност. Роми су реални и од коефицијента те реалности зависи и мера лојалности према вери за коју су се изјаснили. Мислим да су, што се тиче религије, Роми заиста врло реалан народ. Откуд то и како, не знам, али сам сасвим сигуран да то постоји.

10. Да ли би Роми били бољи верници ако би се део богослужења, у верској заједници којој припадају, вршио на ромском језику или на њему превеле верске књиге и публикације?

Мислим да не би, јер, подвлачим још једном, у карактеру Рома доминира та реалност. Знам да је Свето писмо преведено на ромски језик, али да то богослужење по Војводини није увећало број Рома верника.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православаца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци, Јеховини сведоци...). Каква су Ваша сазнања о томе и да ли овај процес шкоди ромској интеграцији?

Мислим да не шкоди ромској интеграцији и да је повећано интересовање Рома за секте резултат те религиозне реалности. Не знам како та категорија може прецизније да се дефинише, али су здрав разум и животна реалност доминантни у целој овој причи.

12. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана и њиховој практичној религиозности – при неком чину, обичају или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, примеса и из хришћанства код Рома муслимана. Гледате ли на то са похвалом, као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву, или не?

Да, то је резултат живота у вишеверском друштву и деловања мултикултурних утицаја, као и поменуте

животне реалности која је код Рома више него изражена.

13. Држите ли Рамазански пост и славите Рамазански и Курбан барјам?

Ништа од обичаја везаних за ове празнике не практикујем, мада, захваљујући медијима, знам у које се доба године падају ти празници.

14. Да ли Вам је познато како су Роми, као верници, примљени од религијске већине у одговарајућој верској заједници? Радо ли људи са њима врши религијске обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у храму, цамији, молитвеном дому?

Мислим да, што се тиче религије, већински народ прихвата Роме на исти начин како их прихвата у свакодневном животу, независно од њихове вероисповести. Морам рећи и то да је овај однос према Ромима условљен и степеном религијског веровања већинског народа, односно степеном познавања вере која је њихов индивидуални избор.

15. Слави ли Ваша породица Ђурђевдан и Василицу?

Да, славио ове празнике годинама.

16. У религијском животу сваког народа континуирано се појављују примери религиозне нетрпеливости, али и секвенце религијске горљивости, па и фанатизма. Тако и у Рома, конфесионално различито обојених, можда има унутрашње и спољашње религијске нетолеранције! Јесу ли Роми религијски толерантни или су религиозни фанатици?

Роми су 99,9% религијски толерантни. Видео сам једног Рома са Косова у Нишу који глуми верског фанатика и који би желео да на неки интервендан начин уведе муслимански фундаментализам међу Роме. Наравно, испада смешан у окружењу таквим својим покушајима.

17. Да ли градски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу попримају исламску позадину?

Постоји та тенденција попримања исламске позадине, али је то само дотле док тај обред траје.

18. Пошто изврсно познајете душу свога народа, реците нам, господине Балићу, да ли је то што особе припадају различитим религијама и вероисповестима, понекад или често, препрека заснивању брака?

Добро, не сматрам себе нарочитим познаваоцем душе свог народа, али се трудим да је упознам. Мислим да вероисповедне разлике нису препрека заснивању ромских бракова.

19. Наводимо два супротна мишљења о Ромима православцима: по првом ставу Роми "управо кроз прихватање конфесионалног идентитета Срба покушавају да пониште свој национални идентитет и претопе се у други етнос"; по другом Роми "израстајући у православне и стичући кључне верске и празничарске навике, не потврђивши и не оставивши старе културне одреднице, интегришу се на своју и добробит локалног и ширег друштва". Ваш коментар?

Опредио бих се за ову другу опцију. Због добробити локалне заједнице и ширег друштва, Роми попримају нове нпр. православне верске карактеристике, али, исто тако, држе до својих старих културних одредница.

20. Слажете ли се са тврдњом да градски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу комбинују исламске са православним карактеристикама?

Апсолутно се слажем са овом тврдњом и сматрам да је она права карактеристика понашања урбаних Рома муслимана.

21. Социолози религије сматрају да Роми прелазе у разне и мале протестантске верске заједнице јер су оне анационалне и протежирају једнакост и братство, а теолози разлог налазе у чињеници да оне економски помажу, најчешће, сиромашне Роме. По Вашем суду, које у праву?

У праву су они који доминантне разлоге опредељивања Рома за секте проналазе у економској сфери.

22. У једном напису стоји: "Може ли народ који не живи на заједничкој територији, не говори истим језиком, а у то није поклоњен истом Богу, формирати чврсту основу националне еманципације?" Питамо Вас у којој је мери верска подељеност препрека развоју националног идентитета Рома?

Верска опредељеност уопште није препрека развоју националног идентитета Рома. На последњем Конгресу, Роми су се определили за термин нација, ми јесмо нација, чувамо свој језик и културу, а вера нам уопште не смета да идентификујемо своје националне захтеве.

23. Да ли су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу, задржавајући неке православне карактеристике, ипак обојени исламом?

Јесу, мислим да је то због тога што су они православну веру попримили у неком каснијем периоду.

24. Славите ли славу?

Да, славим Василицу, Ђурђевдан, Ускрс, 1. Мај, 29. Новембар и Св. Ранђела. Св. Ранђел је највећа слава у кући, зато што је то слава коју је мој таст, православне вере, предао ћерки, практично мени као домаћину.

25. Нема појединца који на почетку трећег миленијума не проблематизује свој однос према вери: неко је убеђени верник и све прима што његова вера проповеда, други је религиозан, премда усваја само нешто од религијског учења, трећи се двоуми поводом вере, четврти је апсолутно равнодушан, пети није религиозан и нема ништа против религије, шести није религиозан али је противник вере, и тако редом. Да ли Ви, попут ове множине, преиспитујете свој однос према религији и верским заједницама и до чега Вас је то довело?

Овај Ваш интересу некако се природно надовезао на моје скорашње путовање по Индији. Ја сам тамо био на мети разним вођама хинду религије, који су покушавали да читав ток конференције, која је била културног садржаја о вери и језику, преточе у једну верску пропаганду. Но, оно што сам видео на улици и у свакодневном животу само ме је учврстило у уверењу да религија служи за манипулацију људима.

Међутим, ја морам да кажем да верујем у Бога и да веома држим до свог морала, у кући славим и муслиманске и православне обичаје, поштујући своје претке чини ми се да поштујем и религију. Нисам ништо нарочито стручан у овој области, али ми се чини важним да треба бити човек и волети људе, а све остало је последица тога.

(Д. Б. Ђорђевић: "Поставио бих Вам још једно додатно питање господине Балићу. У разговору са неким другим ромским вођама, публицистима и интелектуалцима неко је споменуо да би било добро да се формира засебна ромска црква. Какав би Ваш однос био према овој идеји?; О. Балић: "Поново говорим са аспекта реалности. Ако би религија довела до бољег живота Рома, онда се слажем са изградњом посебне цркве, као што бих се сложио и са изградњом НАСА центра, хемијске лабораторије и шта год хоћете другог. Мени је важно да деца боље живе, да има мање гладних, да животни век Рома буде макар 70 година, да нема дискриминације, да нема нарушавања елементарних људских права и да се Роми интегришу у ширу заједницу као равноправни људи, као равноправни учесници тог једног грађанског друштва. Ако су црква и религија инструмент за постизање тог циља, онда сам први за подржавање таквог једног модела.")

Разговарали
Драгољуб Б. Ђорђевић и Драган Тодоровић

РАЗГОВОР СА РЕФИКОМ МУСТАФИЋ*

1. Као што је познато, госпођице Мустафић, сваки човек – био религиозан или не – поседује конфесионално порекло, најчешће утемељено на "религији дедова и очева", па је тако: муслиман, православлац, римокатолик, протестант, будиста или шта друго. Које је Ваше конфесионално порекло?

Религија се у мојој породици сводила на поштовање неких обичаја. Мој отац, који је умро пре четири године, сахрањен је на начин на који се муслимани сахрањују, са џеназом, чувањем покојника, итд. Он је се за живота изјашњавао као муслиман, па би сходно томе и мама требало исто тако да се изјашњава. Ја за себе не бих могла да кажем да сам окренута православљу, нити било чему од онога што сте ви до сада наводили и мислим да сам класичан пример једне особе чија је религијска свест прилично недефинисана када је у питању религија. Као што рекох, тата ми је сахрањен на начин како се сахрањују муслимани, али смо, од како знам за себе, славили Ђурђевдан. Остаје питање колико смо ми муслимани или православци или можда ништо треће.

2. Истине ради, уколико не признаје или одбија конфесионалну идентификацију, појединац може бити и безконфесионалац. Да ли се Ви и како вероисповедно опредељујете?

Мислим да је одговор на ово питање већ садржан у одговору на претходно питање.

3. Какав је Ваш однос према религији? Да ли сте лично религиозни, равнодушни, тј. индиферентни према њој, нисте религиозни, атеиста сте или гностик?

Себе одређујем као нерелигиозну особу, мада, као ваљда и сваки човек, кад ми ништо баш затреба ја кажем: "Боже, помози!", мада не знам тачно да кажем који би то тачно Бог био. Мој генерални став, кад су Роми у питању, јесте да постоје ствари у култури које су дефинитивно наше, ромске, али има и толико других ствари које смо покупили, толико акултурализма. Слично ствари стоје и у религији. Дакле, ако бих морала стриктно да одговорим на питање да ли сам религиозна или не, одговор би био више "не" него "да", а можда би прави одговор био ништо као "умерено религиозна".

4. Једни тврде да су национално и верски хомогене државе напредније од вишенационалних и вишеверских, други мисле сасвим супротно. Молимо Вас, госпођице Мустафић, изнесете Ваше гледиште о томе.

Не верујем у државу која је етнички и национално чиста, не верујем у државе које су верски чисте. Признајем да ме боли и оптерећује читава историја препуна ратова због чистих држава, било национално, било верски. Верујем у отвореност друштва; разлике које постоје међу нама су те које нас чине јединственим.

5. Роми су изгубили постојбинску религију. Сада су они припадници религија оних народа у чијем непосредном окружењу живе. Шта су Роми (они у Вашем комшилuku и они које познајете) по вероисповести – конфесионалном пореклу?

Већина Рома из мог животног окружења себе доживљава муслиманима, с једне стране. С друге стране, они

* Рефика Мустафић (Ниш /Србија,Југославија/, 1970), ромска активисткиња, професор српског језика и књижевности (Филозофски факултет, Ниш, 1994) и српске и компаративне књижевности (Филозофски факултет, Н. Сад, 1999), координатор програма Образовање за људска права Европског ромског центра (ERRC, Будимпешта), преводилац са ромског на српски језик.

се придржавају и оних обичаја који нису везани за муслиманску веру. Такође, нема ни строгог придржавања тотално муслиманских обичаја, нпр. Рамазана, Курбан Бајрама; деца се ромска често обрезују, али се често упражњавају и православни обичаји.

6. Имате ли утисак да су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу изгубили исламске карактеристике и прешли на православну позадину?

Мислим да се управо по селима губе ти остаци муслиманске вере, али су интересантна дешавања по граду, тачније нови тренд опредељивања за неке друге облике вероисповести. Знам да у граду постоји неколико цркава које деле хуманитарну помоћ и то буде један од првих корака да наши Роми крену тамо и буду обављени неки почетни разговори са њима. Касније следи активно учествовање у неким верским обредима, најчешће кроз хорско певање. Неки људи ове цркве називају сектама. Ја нисам стручњак из ове области, али апсолутно подржавам све организационе облике помоћи људима да пронађу себе, не мислећи притом само на Роме.

7. Да ли Вам је познато да код нас постоји извесна нетрпељивост међу Ромима различите религије и вероисповести, између Рома муслимана и Рома православца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната, Рома православца и Рома протестаната? Примера ради, не мешају се, међусобно не склапају бракове, забрањују сахране на истом гробљу и сл. Како тумачите тај податак и какав је Ваш однос према томе, гледано из угла интеграције ромског етноса?

Постоји таква нетрпељивост и управо ће она бити предмет разговора на једној од наших следећих радионица. Роми који су прихватили православље обично живе на селу и најчешће им се приписује назив "сељачки Роми". Постоји поуздано тај стереотип међу Ромима муслиманима, по принципу "немој да се мешаш са сељачким Циганима". Са друге стране, долази препорука "немој, молим те, да кренеш са Ромом муслиманом". Нису ми до краја јасне те разлике, али је очигледно да оне постоје на културолошкој равни. Заиста су ретки мешиовити бракови између муслимана и хришћана и најчешће је реч о неуспешним браковима.

Што се тиче дела питања о томе како се нетрпељивост одражава на интеграцију ромског етноса, рекла бих следеће. Чини ми се да религија, сама по себи, не заузима јако битно место у вредносном систему Рома и стога не видим како она може бити прави узрок раслојавања ромског бића. Зато се, по мени, неке друге ствари појављују као фактори те дезинтеграције, понајпре бројни стереотипи. Ја сам питала своју маму шта су то "сељачки Цигани" и добила одговор да су то "Цигани који скоро да нису Цигани, они су готово Срби". Негде у дубини њене свести, пуне стереотипа, чува се још увек примисао да ми морамо да останемо заједно јер нас нема бројчано много и та је убеђеност много јача од било какве религиозности. Зато сматрам да Роми нису нешто истински религиозни, о којој год религији да се ради. Нетачна је прича о истинској религиозној подвојености, пре су то стереотипи који вуку корене из оне праподеле Рома по занимањима, на чергаре, бургијаше, мечкаре, итд. И код Рома, као и код других народа, влада убеђење да је група којој они припадају боља од било које друге.

8. На ком се гробљу сахрањују Ваши укућани и уопште Роми из Вашег места: да ли на градском и сеоском месном гробљу или постоји нека друга варијанта – на пример, засебно "циганско" гробље?

Сви моји преци сахрањени су на циганском гробљу код Аеродрома; отац, деда, баба, моја мама ће бити тамо сахрањена.

9. Има мишљења да Роми не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Како је Ваше мишљење о томе да ли они могу бити добри: православци, муслимани, римокатолици, протестанти?

Јако комплексно питање и мој би одговор ишао негде у два правца. У првом делу, нагласила бих да Роми немају нарочито развијену религиозну свест. Ако она већ није изграђена у породици путем религиозног образовања, а одрасли смо управо у таквом друштву, не знам колико сада можемо да имамо генерације нарочито религиозних Рома, који би се у потпуности придржавали обреда, па чак постали и верски фанатици.

С друге стране, мислим да свако од нас Рома има неку своју религију и ја бих ту религију назвала "религијом преживљавања". Духовним се задовољствима појединац окреће пуна стомака, а велики број Рома није у таквој ситуацији. Празног стомака ја никада нисам могла да размишљам о некој вишој сили и о културолошким разликама. Далеко од тога да Роми немају потребу за духовним животом, али се она не манифестује кроз религиозна опредељења.

10. Да ли би Роми били бољи верници ако би се део богослужења, у верској заједници којој припадају, вршио на ромском језику или на њему превеле верске књиге и публикације?

Официјелно речено, да. Као права Ромкиња, желим да постоји што већи број књига и публикација на ромском језику и свака од њих је добродошла. Неформално речено, пак, сматрам да је такав задатак изузетно тежак, познавајући чињеницу да у ромском језику не постоје термини за апстрактне појмове. Ја лично не знам како се на ромском каже "слобода", кључна реч када су Роми у питању. Мислим да би се појавило пуно проблема око компетентног превођења, пошто само превођење може да буде двојак. Може да буде ренесансно, прилагођено менталитету људи којима је намењено, и просветитељско, буквално превођење. Не знам на шта би личио један просветитељски превод, који би требало да Роме упозна са основним религиозним појмовима.

Такође не знам да ли би Роми због тога били бољи верници, али би сигурно млађим генерацијама било интересантно да чују те приче на ромском језику. У целој овој причи, у начелу би требало кренути од уважавања става самих Рома да ли им је потребно превођење оваквих књига, шта они мисле о таквом једном

позезу.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци, Јеховини сведоци...). Каква су Ваша сазнања о томе и да ли овај процес шкоди ромској интеграцији?

На ту појаву гледам са пуно похвале. Готово је нормална појава да су Роми, кроз сопствену историју, прихватили разне религије и културе, најчешће из разлога принуде. Ако би и остали људи били отворени за неке нове садржаје, као што су то Роми одувек били, чини ми се да би овај свет много лепше изгледао.

12. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана и њиховој практичној религиозности – при неком чину, обичају или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, примеса и из хришћанства код Рома муслимана. Гледате ли на то са похвалом, као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву, или не?

Мислим да се из претходних одговора може наслути и мој став према овом питању.

13. Држите ли Рамазански пост и славите Рамазански и Курбан барјам?

Не, ништа од тога. Подједнако не практикујем како муслиманске, тако ни православне обичаје.

14. Да ли Вам је познато како су Роми, као верници, примљени од религијске већине у одговарајућој верској заједници? Радо ли људи са њима врши религијске обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у храму, цамији, молитвеном дому?

Лично немам сазнања и нисам читала литературу о томе на који су начин Роми истински прихваћени од стране неке верске заједнице. Постоји, с друге стране, у историји ромског народа, пуно примера за нешто што бих ја назвала "ефектом живог меса", односно жива људска сила која врло лако може да се користи из различитих побуда у различите сврхе.

15. Слави ли Ваша породица Ђурђевдан и Василицу?

Да, славимо и један и други празник.

16. У религијском животу сваког народа континуирано се појављују примери религиозне нетрпељивости, али и секвенце религијске горљивости, па и фанатизма. Тако и у Рома, конфесионално различито обојених, можда има унутрашње и спољашње религијске нетолеранције! Јесу ли Роми религијски толерантни или су религиозни фанатици?

Ја заиста мислим да је толерантност садржана у духу ромског народа, делимично и због тога што су кроз векове морали да буду толерантни да би уопште преживели. Како сам већ објаснила своје убеђење да Роми нису нешто нарочито религиозни, неспојив ми је са Ромима појам религиозног фанатизма.

17. Да ли градски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу попримају исламску позадину?

Генерално, може се изрећи суд да кад год се Роми нађу у већинском окружењу, било религиозном или каквом другом, они постају пријемчиви за другачије, нове садржаје, па тако и за религију.

18. Пошто изврсно познајете душу свога народа, реците нам, госпођице Мустафић, да ли је то што особе припадају различитим религијама и вероисповестима, понекад или често, препрека заснивању брака?

Начелно, постоји некаква нетрпељивост међу Ромима из различитих група, али, понављам, разлози томе нису религијске природе.

19. Наводимо два супротна мишљења о Ромима православцима: по првом ставу Роми "управо кроз прихватање конфесионалног идентитета Срба покушавају да пониште свој национални идентитет и претопе се у други етнос"; по другом Роми "израстајући у православне и стичући кључне верске и празничарске навике, не потврди и не оставивши старе културне одреднице, интегришу се на своју и добробит локалног и ширег друштва". Ваш коментар?

Постоји опасност да Роми, из жеље да иду у корак са временом, изгубе везу са стварима које постоје откако је ромског народа уопште, мислим на ромска веровања, обичаје, културе, итд. Зато сматрам да Роми треба да пораде на некој својој "религији", не подразумевајући под тим само религијски садржај. Наша религија би требало да обухвати се оно што би значило више образовања, више интеграције, више успешних појединаца, бољи и квалитетнији живот.

20. Слажете ли се са тврдњом да градски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу комбинују исламске са православним карактеристикама?

Апсолутно, што је у складу са укупном свешћу Рома грађеном кроз историју, а која би могла да се сведе на један једини императив – преживети.

21. Социолози религије сматрају да Роми прелазе у разне и мале протестантске верске заједнице јер су оне анационалне и протежирају једнакост и братство, а теолози разлог налазе у чињеници да оне економски помажу, најчешће, сиромашне Роме. По Вашем суду, које у праву?

Мислим да је истина, како обично бива, негде између. Ако знамо да је већина Рома заиста сиромашна, има истине у томе да се Роми приклањају некој верској заједници чисто из разлога материјалне помоћи. Не може се, међутим, занемарити ни чињеница да је једна верска заједница одлично место за постизање једнакости међу људима. Свему томе, још једном, додајем већ споменути афинитет Рома да се из свега што је различито преузме оно што Ромима одговара. Позната метафора "падају Циганчићи", којом се жели описати временско стање негде између снега, кише и града, можда је најбољи опис филозофије ромског бића – од свега по мало, од свега оно што нама, као народу, одговара.

22. У једном напису стоји: "Може ли народ који не живи на заједничкој територији, не говори истим језиком, а уз то није поклоњен истом Богу, формирати чврсту основу националне еманципације?" Питамо Вас у којој је мери верска подељеност препрека развоју националног идентитета Рома?

Као што је тешко прихватити оцену да су Роми верски фанатици, тешко је могуће да различита религијска свест буде узрок великог националног подвајања. Уопштено говорећи, не видим верску подвојеност као узрок угрожавања националног јединства, али ни као узрок националне еманципације.

23. Да ли су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу, задржавајући неке православне карактеристике, ипак обојени исламом?

Питање је слично некима већ постављеним. Сви ти обичаји су у приличној мери измешани, тако да као што муслимански Роми празнују неке православне празнике, исто се дешава и са овим другима.

24. Славите ли славу?

Да, то је Св. Ранђел и објаснићу Вам зашто је славим. Као мала, имала сам парезу нервуса фацијалиса и докторка Мара Влајн је тај проблем решила баиш на дан када православни верници прослављају Св. Ранђела. Од тада су моји родитељи почели да славе тај дан у част здравља, мада је он могао да се падне и на неки муслимански празник.

25. Нема појединца који на почетку трећег миленијума не проблематизује свој однос према вери: неко је убеђени верник и све прима што његова вера проповеда, други је религиозан, премда усваја само нешто од религијског учења, трећи се двоуми поводом вере, четврти је апсолутно равнодушан, пети није религиозан и нема ништа против религије, шести није религиозан али је противник вере, и тако редом. Да ли Ви, попут ове множине, преиспитујете свој однос према религији и верским заједницама и до чега Вас је то довело?

Као што сваки човек има неки свој унутрашњи духовни свет, тако и ја испитујем свој однос према религији, али не и према верским заједницама. Признајем да не верујем у организоване облике преношења верског знања, тачније у цркву као институцију. Посећивала сам својевремено адвентисте и прекинула оног тренутка када је кренуло тумачење Библије у смислу да треба да се плашимо Бога, односно да будемо добри само зато да нам неко нешто не би нажао учинио.

Не могу за себе да кажем да сам религиозна, али ни да нисам уопште. Чини ми се да је то у складу са мојом претходном причом о томе да се код Рома може увек наћи од свега по мало. Можда сам умерено религиозна, у оним тренуцима када човеку буде заиста тешко и када осећа потребу да се обраћа Богу, било да је он православни или муслимански Бог. Или да је тај Бог нешто сасвим треће, нешто дубоко у нама што нам говори да мора да постоји некаква равнотежа између доброг и лошег, између позитивног и негативног. По мени, религиозност је и када сам потпуно сама у соби, а сагнем се да непотребни папирић бацим у корпу за отпатке, иако то нико неће видети. Религиозно је оно што је морално и ја сам на тај начин религиозна. Мора да постоји нека равнотежа у нашим делима, али не због тога што ћемо једног дана доћи на онај крајњи суд или због тога што ја желим неком да судим или да ми неко суди за лоше ствари које сам урадила у животу.

Разговарао
Јован Живковић

РАЗГОВОР СА ПЕТРОМ АНТИЋЕМ*

1. Као што је познато, господине Антићу, сваки човек – био религиозан или не – поседује конфесионално порекло, најчешће утемељено на "религији дедова и очева", па је тако: муслиман, православац, римокатолик, протестант, будиста или шта друго. Које је Ваше конфесионално порекло?

Моје конфесионално порекло је православно, моји родитељи су православне вере.

2. Истине ради, уколико не признаје или одбија конфесионалну идентификацију, појединац може бити и безконфесионалац. Да ли се Ви и како вероисповедно опредељујете?

Вероисповедно се не опредељујем, јер се не осећам припадником ниједне верске заједнице.

3. Какав је Ваш однос према религији? Да ли сте лично религиозни, равнодушни, тј. индиферентни према њој, нисте религиозни, атеиста сте или гностик?

Ја нисам атеиста, верујем у Бога, али се не осећам припадником ниједне верске заједнице.

* Петар Антић (Беч /Аустрија/, 1975), дипломирани правник, постдипломац на смеру Међународних односа Правног факултета (Београд), радио у Фонду за хуманитарно право (Београд), комесар за људска права и члан Президијума Светске организације Рома, аутор публикација: "Извештај о образовању ромске деце", "Извештаја о правима Рома у Србији".

4. Једни тврде да су национално и верски хомогене државе напредније од вишенационалних и вишеверских, други мисле сасвим супротно. Молимо Вас, господине Антићу, изнесете Ваше гледиште о томе.

Могуће је да је у једнонационалним и једноверским државама лакше, због тога што не постоје верске поделе и мржња између различитих конфесионалних група. Међутим, за развој једног друштва је корисније постојање више религија. Такво друштво је богатије.

5. Роми су изгубили постојбину религију. Сада су они припадници религија оних народа у чијем непосредном окружењу живе. Шта су Роми (они у Вашем комшилуку и они које познајете) по вероисповести – конфесионалном пореклу?

Роми које ја познајем су и православци и католици и муслимани.

6. Имате ли утисак да су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу изгубили исламске карактеристике и прешли на православну позадину?

Могуће је да су Роми муслимани преузели неке обичаје православних Рома или од већинског, окружујућег православног народа.

7. Да ли Вам је познато да код нас постоји извесна нетрпељивост међу Ромима различите религије и вероисповести, између Рома муслимана и Рома православца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната, Рома православца и Рома протестаната? Примера ради, не мешају се, међусобно не склапају бракове, забрањују сахране на истом гробљу и сл. Како тумачите тај податак и какав је Ваш однос према томе, гледано из угла интеграције ромског етноса?

Не бих рекао да постоји велики број таквих случајева верске мржње између Рома различитих конфесија, нарочито муслимана и православца. Што се гробаља тиче, истина је да постоје муслимански и православни део, али је то из разлога практиковања различитих обреда, као што је то случај са истим таквим гробљима и код других народа, а не само код Рома. Нешто друго сам приметио у Србији. Приметио сам постојање ромских муслиманских гробаља, одвојених од осталих гробаља муслиманског народа. Код православних Рома нисам видео постојање засебних гробних места, одвојених од осталих православних гробаља.

8. На ком се гробљу сахрањују Ваши укућани и уопште Роми из Вашег места: да ли на градском и сеоском месном гробљу или постоји нека друга варијанта – на пример, засебно "циганско" гробље?

Један део моје фамилије сахрањен је на београдском градском гробљу, а они који живе на селу сахрањени су на сеоском православном гробљу, али не одвојено од осталих мештана.

9. Има мишљења да Роми не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Како је Ваше мишљење о томе да ли они могу бити добри: православци, муслимани, римокатолици, протестанти?

Знам многе Роме привржене различитим конфесијама и тврдим да сви они поштују своју веру и обичаје.

10. Да ли би Роми били бољи верници ако би се део богослужења, у верској заједници којој припадају, вршио на ромском језику или на њему превеле верске књиге и публикације?

Претпостављам да је за сваку етничку заједницу важна верска проповед на матерњем језику, како за српску, тако и за ромску. Тиме се јача вера сваког појединца.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци, Јеховини сведоци...). Каква су Ваша сазнања о томе и да ли овај процес шкоди ромској интеграцији?

Тај процес није карактеристичан само за Роме, већ је присутан код свих етничких заједница у Србији. На крају крајева, сама Хришћанска црква је на почетку била секта. Пошто се верски не опредељујем, не видим како би то шкодило ромској интеграцији.

12. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана и њиховој практичној религиозности – при неком чину, обичају или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, примеса и из хришћанства код Рома муслимана. Гледате ли на то са похвалом, као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву, или не?

Сматрам таква дешавања нормалним у сваком друштву у којем постоје већинске и мањинске заједнице. Уколико у неком селу постоји једна муслиманска породица у већинском православном окружењу, природно је да ће временом преузети њихове обичаје. Немам другачије објашњење за ту појаву.

13. Држите ли Рамазански пост и славите Рамазански и Курбан барјам?

Не.

14. Да ли Вам је познато како су Роми, као верници, примљени од религијске већине у одговарајућој верској заједници? Радо ли људи са њима врши религијске обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у храму, цамији, молитвеном дому?

Нажалост, као што постоје нетрпељивости између самих Рома, не само у религијској сфери, већ у сваком

другом облику јавног живота, она се може уочити и у молитвеним домовима, најпре од стране већинског становништва. Постоје вређања на расној основи чак и у верском храму.

Ја знам за случај у Зрењанину и притужбе Рома да не могу да уђу у џамију, односно џемат. Кажу да Срби муслимани, или да се боље изразим Бошњаци, не желе да се моле заједно са Ромима, они чекају испред џемата док га Роми не напусте. Према последњим информацијама које имам од стране самих Рома из Зрењанина, они више не могу ни да се моле у овом џемату

15. Слави ли Ваша породица Ђурђевдан и Василицу?

Не.

16. У религијском животу сваког народа континуирано се појављују примери религиозне нетрпељивости, али и секвенце религијске горљивости, па и фанатизма. Тако и у Рома, конфесионално различито обојених, можда има унутрашње и спољашње религијске нетолеранције! Јесу ли Роми религијски толерантни или су религиозни фанатици?

Мени се чини да су Роми доста религијски толерантни и да поштују право на избор другачијег вероисповедног опредељивања. Био сам у прилици да у цркви Св. Петке видим велики број Рома муслимана. Генерално, код Рома се разликује тај однос према вери, због тога што не постоји, попут српске националне, ромска национална црква. Религиозност код Рома се не преплиће са националном припадношћу, већ је искључиво верског карактера.

17. Да ли градски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу попримају исламску позадину?

Ја нисам видео такве случајеве да градски Роми, по конфесионалном пореклу православци, прихватају муслиманске обичаје.

18. Пошто изврсно познајете душу свога народа, реците нам, господине Антићу, да ли је то што особе припадају различитим религијама и вероисповестима, понекад или често, препрека заснивању брака?

Понекад је то случај, али не бих рекао да је та подела тако изражена, као код осталих етничких група у Србији. Много је већа етничка дистанца између нпр. Рома и Срба или Рома и Хрвата, због чега сам чешиће виђао бракове између Рома различитих верских група.

19. Наводимо два супротна мишљења о Ромима православцима: по првом ставу Роми "управо кроз прихватање конфесионалног идентитета Срба покушавају да пониште свој национални идентитет и претопе се у други етнос"; по другом Роми "израстајући у православне и стичући кључне верске и празничарске навике, не потврђивши и не оставивши старе културне одреднице, интегришу се на своју и добробит локалног и ширег друштва". Ваш коментар?

Роми не сматрају да је потребна интеграција са осталим становништвом, већ се ради чисто о вери. Вера не представља за Роме вид интеграције и уклапања у животну средину, већ је искључиво ствар индивидуалног испољавања религиозних осећања.

20. Слажете ли се са тврдњом да градски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу комбинују исламске са православним карактеристикама?

Да, слажем се са овом тврдњом.

21. Социолози религије сматрају да Роми прелазе у разне и мале протестантске верске заједнице јер су оне анационалне и протежирају једнакост и братство, а теолози разлог налазе у чињеници да оне економски помажу, најчешће, сиромашне Роме. По Вашем суду, ко је у праву?

Ближе ми је одређење социолога.

22. У једном напису стоји: "Може ли народ који не живи на заједничкој територији, не говори истим језиком, а уз то није поклоњен истом Богу, формирати чврсту основу националне еманципације?" Питамо Вас у којој је мери верска подељеност препрека развоју националног идентитета Рома?

Само опстојање ромске нације оволико година потврђује тезу да се једна нација може формирати без постојања државе, територије и религије.

23. Да ли су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу, задржавајући неке православне карактеристике, ипак обојени исламом?

Не, нисам приметио никада тако нешто.

24. Славите ли славу?

Да, моји родитељи славе Св. Николу.

25. Нема појединца који на почетку трећег миленијума не проблематизује свој однос према вери: неко је убеђени верник и све прима што његова вера проповеда, други је религиозан, премда усваја само нешто од религијског учења, трећи се двоуми поводом вере, четврти је апсолутно равнодушан, пети није религиозан и нема ништа против религије, шести није религиозан али је противник вере, и тако редом. Да ли Ви, попут ове множине, преиспитујете свој однос према религији и верским заједницама и до чега Вас је то довело?

Преиспитујући свој однос према религији и верским заједницама, схватио сам да ми није блиско пристајање уз ниједну религију или верску заједницу. Битније је, по мени, развијање индивидуалне свести и путева самоспознаје.

Разговарали
Драган Годоровић и Драгољуб Б. Ђорђевић

1. Као што је познато, господине Саитовићу, сваки човек – био религиозан или не – поседује конфесионално порекло, најчешће утемељено на "религији дедова и очева", па је тако: муслиман, православца, римокатолик, протестант, будиста или шта друго. Које је Ваше конфесионално порекло?

Ми, Роми, потичемо из Индије и директни смо носиоци те индијске културе, а у Индији постоје будистичка и муслиманска религија. На циганском језику се Бог каже "Дел" или "Девел"; ове речи потичу од староиндијске речи "Дева" (дати нешто). Бог је онај који саздаје свет, он је створио Сунце и Месец. Учен човек је исто "Дева", пошто даје некакво сазнање о нечему. Реч "Дева" води порекло још из њихових Риг-Веда и Упанишада, и мада Цигани нису знали да њих, сличност у називу Бога је велика. Бог је светлост (на циганском "сумнака-нодел" - сјајан Бог), што нас такође одређује директним наследницима индијске културе.

Не бих могао да одредим које је моје конфесионално порекло. Моји су преци кренули из далеке Индије тамо још 1000-те године и још увек се трага за тим пореклом. Да ли сам ја будист, муслиман и шта друго, то заиста не знам. Прелазећи, после Авганистана, преко Турске можда је успут попримљена муслиманска вера; деда ми се звао Лата, баба Шаја, моје име је Бајрам и једино је оно веза са муслиманском вером, док се ја понашам сасвим другачије.

2. Истине ради, уколико не признаје или одбија конфесионалну идентификацију, појединац може бити и безконфесионалац. Да ли се Ви и како вероисповедно одређујете?

Шта да Вам кажем. Комунистичко и социјалистичко време је било такво да није дозвољавало да се верски одредим. Дедо ми је био члан Партије од 1942. године и љути противник свих оних који су славили славу. Захваљујући таквом политичком систему и процесу асимилације, а највероватније се то десило и Вама са Вашим православљем, ми смо се отуђили од верског елемента.

3. Какав је Ваш однос према религији? Да ли сте лично религиозни, равнодушни, тј. индиферентни према њој, нисте религиозни, атеиста сте или гностик?

Могу да кажем да нисам вулгарни атеиста. Не верујем тотално да постоји Бог, али верујем у постојање неке више силе коју не умем да објасним.

4. Једни тврде да су национално и верски хомогене државе напредније од вишенационалних и вишеверских, други мисле сасвим супротно. Молимо Вас, господине Саитовићу, изнесете Ваше гледиште о томе.

Мислим да вишеверске и вишенационалне државе могу боље да егзистирају. Узмите нпр. Америку, у којој постоји 50 и кусур држава и не знам колико нација. Наравно да њихов технолошки развој доприноси да та њихова култура и религиозност дођу до изражаја. На овим нашим, балканским просторима управо је неразвијеност условила сва ова превирања и ратове.

5. Роми су изгубили постојбинску религију. Сада су они припадници религија оних народа у чијем непосредном окружењу живе. Шта су Роми (они у Вашем комшилуку и они које познајете) по вероисповести – конфесионалном пореклу?

Најбројнији су Цигани православци и муслимани, и они су међусобно измешани. Моје ромске комшије носе презиме Јовановић, Живковић, али и муслиманска презимена. Католика скоро и да нема, овде у Прокупљу.

6. Имате ли утисак да су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу изгубили исламске карактеристике и прешли на православну позадину?

Сматрам да су Роми муслимани са села, захваљујући процесу асимилације, изгубили свој верски идентитет и практиковање обичаја. Плашећи се верског прогона, они су једноставно прихватили веру већинског окружења.

7. Да ли Вам је познато да код нас постоји извесна нетрпељивост међу Ромима различите религије и вероисповести, између Рома муслимана и Рома православца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната, Рома православца и Рома протестаната? Примера ради, не мешају се, међусобно не склапају бракове, забрањују сахране на истом гробљу и сл. Како тумачите тај податак и какав је Ваш однос према томе, гледано из угла интеграције ромског етноса?

Видите, кад један човек пређе у другу веру, а то се дешавало и Србима преласком на ислам и римокатоличанство, он се третира као издајник у вери и ту се јавља највећа мржња међу људима. Код Цигана се, међутим, та мржња не примећује толико, нпр. склапају се бракови између муслимана, православца

* Баја Саитовић Лукин (Прокупље /Србија, Југославија/, 1954), дипломирани филозоф, предавао филозофију у пољопривредно-техничкој школи "Радош Јовановић-Сеља" (Прокупље), директор предшколске установе "Невен" (Прокупље), председник Удружења Рома у Прокупљу, издао збирку песама "Ак авилам – Ево стигли смо", припрема рукопис "Цигани Топлице".

и католика. Такав пример ја имам у својој породици. Мој брат, по опредељењу муслиман, оженио је Циганку-православку. Размирице постоје, али код Цигана оне нису толико изражене.

8. На ком се гробљу сахрањују Ваши укућани и уопште Роми из Вашег места: да ли на градском и сеоском месном гробљу или постоји нека друга варијанта – на пример, засебно "циганско" гробље?

У Прокупљу постоји засебно циганско гробље, Цигани-православци се сахрањују на српском гробљу. Ми, додуше, не забрањујемо Циганима-православцима сахрањивање на нашем гробљу, али се на њему, првенствено, сахрањују Цигани муслиманске вере.

9. Има мишљења да Роми не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Какво је Ваше мишљење о томе да ли они могу бити добри: православци, муслимани, римокатолици, протестанти?

Сигурно је да могу да буду, ја за себе тврдим да могу да будем добар припадник једне вере. За обрнуто мишљење о Ромима, као верницима, криви су искључиво не-Роми. У свим светским терминологијама се реч "Циганин" третира као највеће понижење и отпад од људског, па се, по инерцији, преноси сумња и у њихову верску подобност.

10. Да ли би Роми били бољи верници ако би се део богослужења, у верској заједници којој припадају, вршио на ромском језику или на њему превеле верске књиге и публикације?

Цигани су се углавном асимилovali и живе под једном мимикријом. Они се штите од различитих штетних утицаја, између осталог, и тиме што не признају да су Цигани. Не би било погодно кад би постојале такве богослужбене књиге, јер би, онда, поједини верници морали јасно да се идентификују. С друге стране, можда у томе има нечег доброг, јер би се коначно схватило да се богослужења могу обављати и на циганском језику и да Цигани немају разлога да се више стиде што су Цигани.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци, Јеховини сведоци...). Које је Ваше сазнање о томе и да ли овај процес шкоди ромској интеграцији?

Сигурно да шкоди ромској интеграцији. Ја знам за неке Цигане овде у Прокупљу који су приступили Јеховиним сведоцима и пали под њихов утицај. То је погубно за нас као нацију.

12. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана и њиховој практичној религиозности – при неком чину, обичају или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, примеса и из хришћанства код Рома муслимана. Гледате ли на то са похвалом, као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву, или не?

То је сасвим нормално. Ми, муслимани, попримили смо те православне обичаје. Нпр. мртваци се уповавају у сандуцима, дајемо четрдесет дана и годину дана, носимо црнину, жене излазе заједно да мушкарцима на гробље.

(Д. Б. Ђорђевић: "Дајете ли задушнице?"; Б. С. Лукин: "Не, ми излазимо само на Ђурђевдан и Василицу.")

13. Држите ли Рамазански пост и славите Рамазански и Курбан барјам?

Не. Можда су то поштовали моји преци, али мој отац није, па ни ја.

14. Да ли Вам је познато како су Роми, као верници, примљени од религијске већине у одговарајућој верској заједници? Радо ли људи са њима врши религијске обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у храму, цамији, молитвеном дому?

О томе Вам не могу ништа конкретно казати, пошто не учествујем у верском животу и не практикујем религијске обреде.

15. Слави ли Ваша породица Ђурђевдан и Василицу?

Деда и баба су славили ове празнике, све док то није нагло прекинуто након 1945. године. Примећујем међу људима потребу да се то поново масовно прославља као некада. Моја породица обележава Ђурђевдан и Василицу.

16. У религијском животу сваког народа континуирано се појављују примери религиозне нетрпељивости, али и секвенце религијске горљивости, па и фанатизма. Тако и у Рома, конфесионално различито обојених, можда има унутрашње и спољашње религијске нетолеранције! Јесу ли Роми религијски толерантни или су религиозни фанатици?

Мислим да ромска нација, нација са највише религијске толеранције. За фанатизам никад нисам чуо, нисам чуо за неки пример да је муслиман убио православца, а ако се то деси, онда је случајно и ненамерно.

17. Да ли градски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу попримају исламску позадину?

Није тачно. У Прокупљу имате пар породица које дуго живе у муслиманској средини, али никада нису поклекли у вери, задржали су ону веру коју су, на крају крајева, попримили од православца.

18. Пошто изврсно познајете душу свога народа, реците нам, господине Саитовићу, да ли је то што особе припадају различитим религијама и вероисповестима, понекад или често, препрека заснивању брака?

Мало пре сам Вам поменуо пример мог брата, припадника старе и угледне муслиманске породице, који је оженио православку. Не постоји оштра граница у забрани склапања брака са припадником друге вере. Код нас је толеранција највиднија управо на примеру тих мешовитих бракова.

19. Наводимо два супротна мишљења о Ромима православцима: по првом ставу Роми "управо кроз прихватање конфесионалног идентитета Срба покушавају да пониште свој национални идентитет и претопе се у други етнос";

по другом Роми "израстајући у православне и стичући кључне верске и празничарске навике, не потрврши и не оставивши старе културне одреднице, интегришу се на своју и добробит локалног и ширег друштва". Ваш коментар?

Знате шта, то је питање за разматрање. Људи који су дуго живели на Косову поистоветили су се са Шиптарима, попримили су у потпуности муслимански начин живота и малтене заборавили матерњи језик. Они су у потпуности асимиловани, они више нису Цигани, већ Шиптари. То је веома погубно за припаднике моје нације, јер су они тиме изгубили свој идентитет и претопили се у људе друге нације. Такви примери постоје у Румунији, а такође и овде у Прокупљу, где нпр. имате Цигане из Румуније који су заборавили на матерњи, цигански језик.

20. Слажете ли се са тврдњом да градски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу комбинују исламске са православним карактеристикама?

Да, то сам мало пре споменуо. Они комбинују муслиманске и православне обичаје.

21. Социолози религије сматрају да Роми прелазе у разне и мале протестантске верске заједнице јер су оне анационалне и протежирају једнакост и братство, а теолози разлог налазе у чињеници да оне економски помажу, најчешће, сиромашне Роме. По Вашем суду, ко је у праву?

Мислим да су ту пресудни економски разлози, жеља да се прикрије сиромаштво, побољша материјални положај и, буквално, преживи.

22. У једном напису стоји: "Може ли народ који не живи на заједничкој територији, не говори истим језиком, а уз то није поклоњен истом Богу, формирати чврсту основу националне еманципације?" Питамо Вас у којој је мери верска подељеност препрека развоју националног идентитета Рома?

Постоје мишљења да човек не може, ако нема исту веру, простор и историју, да припада некој нацији. Томе се супротстављају другачија мишљења, која кажу да се једна нација може одржати, иако су њени припадници расељени широм света. Над Циганима траје још увек хиљадугодишњи егзодус, али ми нисмо заборавили цигански језик, наше песме и игре. То је нама зацртано у генетском коду и то не може лако да се избрише.

23. Да ли су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу, задржавајући неке православне карактеристике, ипак обојени исламом?

За такве случајеве нисам чуо. Уопште је јако тешко дати прецизан суд о тим случајевима мењања вере. Знам да муслимани понекад прихвате другачије обичаје, мада ни то муслиманство више није изворно муслиманство; избледели су обичаји саме исламске вере.

24. Славите ли славу?

Још увек је нисам наследио и највероватније је да ћу да славим Ђурђевдан и Василицу.

25. Нема појединца који на почетку трећег миленијума не проблематизује свој однос према вери: неко је убеђени верник и све прима што његова вера проповеда, други је религиозан, премда усваја само нешто од религијског учења, трећи се двоуми поводом вере, четврти је апсолутно равнодушан, пети није религиозан и нема ништа против религије, шести није религиозан али је противник вере, и тако редом. Да ли Ви, попут ове множине, преиспитујете свој однос према религији и верским заједницама и до чега Вас је то довело?

Религију ценим и поштујем, јер је она вековима стара, једнако као и озбиљна музика која се задржала до данашњих дана. Но, како не могу да у сваком тренутку слушам озбиљну музику, тако исто не могу да будем непрекидно везан за религију. Ја сам човек који воли да све у животу ради умерено, па је и моја религиозност умерена. Нити сам вулгарни атеиста, који одбацује сваку мисао о религији, нити ортодоксни верник који ће се сваког дана клањати и ударати главом о патос, да би му се приказао Бог. Ја бих баш волео да ми се јави Бог, па да одиграмо једну партију преферанса или да одсвирамо нешто у његову част.

Разговарали
Драган Годоровић и Драгољуб Б. Ђорђевић

РАЗГОВОР СА БУРОМ СИМИЋЕМ*

1. Као што је познато, господине Симићу, сваки човек – био религиозан или не – поседује конфесионално порекло, најчешће утемељено на "религији дедова и очева", па је тако: муслиман, православца, римокатолик, протестант, будиста или шта друго. Које је Ваше конфесионално порекло?

Моје је мишљење да су Роми муслиманског порекла, јер потичу из Индије. Одатле започињу у X веку њихова кретања на све четири стране света. углавном нису били добро прихваћени од многих народа и држава, неретко и прогањани. Десило се нешто што је морало да се деси: Роми су почели да прихватају веру, културу и обичаје других народа са којима су долазили у контакте. Зашто су то учинили? Учинили су то да би били прихваћени од већинског народа и како би им било лакше у животу. Отуда су данас Роми православни, муслимани, римокатолици, будисти или протестанти, дакле припадници разних вера и конфесија.

Потичем из фамилије која се одувек православно верски опредељивала. Моја супруга је муслиманска из Ниша, а деца су крштена у цркви, према томе, православци.

2. Истине ради, уколико не признаје или одбија конфесионалну идентификацију, појединац може бити и безконфесионалац. Да ли се Ви и како вероисповедно опредељујете?

Декларишем се као припадник православне вере и поштујем и поштујем све оно штоје православно.

3. Какав је Ваш однос према религији? Да ли сте лично религиозни, равнодушни, тј. индиферентни према њој, нисте религиозни, атеиста сте или гностик?

Када је реч о Ромима, мишљења сам да Роми нису превише побожни. Мали је број Рома, православаца или муслимана, који редовно посећују цркву или џамију. Тај је обичај још увек задржан међу старијим Ромима, али сам сигуран да је у опадању број младих Рома који уопште придају пажњу религиозном декларисању, још мање практиковању религиозних обичаја.

Да будем искрен, ни сам нисам томе придавао велики значај, све до смрти моје мајке 1995. године, када сам интензивније почео да размишљам о томе да ли, поред овог света, постоји још неки свет. Из поштовања према лику своје мајке, поштујући неку традицију, почео сам да чешиће посећујем цркву и осећам психичку смиреност приликом боравка у Божјем дому.

4. Једни тврде да су национално и верски хомогене државе напредније од вишенационалних и вишеверских, други мисле сасвим супротно. Молимо Вас, господине Симићу, изнесете Ваше гледиште о томе.

У једном делу Вашег питања садржан је и одговор. Мислим да су вишенационалне заједнице, као што је наша земља, у обавезу да велику пажњу посвећују регулисању међунационалних односа. Можда је управо Југославија пример земље у којој су сукоби националних интереса врло чести и којој се трагична судбина десила управо због неразрешених међунационалних односа.

Све оне заједнице које у свом саставу имају више националних заједница, а раде на унапређивању међунационалних и међуверских односа и правима националних мањина, обично немају овакве проблеме.

5. Роми су изгубили постојбинску религију. Сада су они припадници религија оних народа у чијем непосредном окружењу живе. Шта су Роми (они у Вашем комшилуку и они које познајете) по вероисповести – конфесионалном пореклу?

Већ сам на почетку овог разговора нагласио да су Роми, током своје историје, пригрлили готово све конфесије, некада добровољно, а некада присилно, имајући на уму нужност приближавања већинском народу. Данас се Роми верски изјашњавају у складу са стварним религиозним осећањима, јер на њих више нико не врши, као у прошлости, тзв. "административну асимилацију". Показало се да су такви покушаји остајали узалудни; ромски народ је остао виталан у намери да буде оно што јесте. Роми се, пре свега, осећају као Роми, а тек онда као муслимани, православци, будисти, итд.

6. Имате ли утисак да су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу изгубили исламске карактеристике и прешли на православну позадину?

Морам прво да кажем да на селу подједнако живе и муслимани и православци, али да су прилике углавном такве да Роми тамо никада нису у већини у односу на окружујући народ. Стога су, у коначном исходу, они прихватили православну веру, да би се прилагодили средини у којој живе и раде. Упркос свему, они се понајпре осећају као Роми, а затим и као припадници православа или ислама, уз дужно поштовање свих обичаја који из тих конфесија потичу.

7. Да ли Вам је познато да код нас постоји извесна нетрпељивост међу Ромима различите религије и вероисповести, између Рома муслимана и Рома православаца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната, Рома православаца и Рома протестаната? Примера ради, не мешају се, међусобно не склапају бракове, забрањују сахране на истом гробљу и сл. Како тумачите тај податак и какав је Ваш однос према томе, гледано из угла интеграције ромског етноса?

Слажем се у оцени да постоје разлике између Рома православаца, муслимана, католика и других конфесија и оне су најочигледније у практикованим верским обичајима. Међутим, Роми су свесни једне заједничке нити -

* Бура Симић (Књажевац /Србија, Југославија/, 1946), дипломирани правник (Правни факултет, Приштина, 1979), дугогодишњи секретар МИП "Нота" (Књажевац), члан Комисије за проучавање живота и обичаја Рома САНУ (Београд), председник Савеза Рома Југославије, аутор бројних научно-стручних материјала о друштвено-економском, политичко-правном и културно-просветном положају Рома, међу којима и књиге "Култура, образовање и медијска информисаност Рома" (2000)

да су Роми. Поменуте разлике наглашавају се још увек међу старијим Ромима, али су оне све мање присутне код младих Рома: склапају се мешовити бракови, постоји интензивно дружење припадника различитих конфесија. Нпр. код муслимана се, као што је познато, ритуално обавља сунећење, образивање. Млади Роми-муслимани, међутим, све мање прихватају да се њихова деца сунете. Други пример су млађи Роми који, због болести или других трагичних околности, предосећајући скору смрт, изричито захтевају да буду сахрањени у ковчегу.

Генерално, мора се признати постојање постојање поменутих разлика у обичајима, веровањима и прослављању празника, али оне не би требало да буду препрека међусобном дружењу Рома. Често православци посећују муслимане о њиховим значајним верским празницима, често муслимани бивају гости на православним славама. У Нишу, нпр. постоји велики број Рома исламске вероисповести и они, иако то није изворно њихов обичај, активно учествују у прослави Ђурђевдана. Једноставно, они на Ђурђевдан гледају као на заједнички празник свих Рома.

8. На ком се гробљу сахрањују Ваши укућани и уопште Роми из Вашег места: да ли на градском и сеоском месном гробљу или постоји нека друга варијанта – на пример, засебно "циганско" гробље?

Колико ја знам, и на градским и на сеоским гробљима постоји посебни, издвојени део у оквиру православног гробља на коме се сахрањују искључиво Роми. Као што је то најчешће случај са ромским насељима и ова су гробља на крају или на почетку већ постојећег гробља.

Моја се породица сахрањује на градском гробљу, на посебном делу намењеном за сахрањивање Рома.

9. Има мишљења да Роми не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Какво је Ваше мишљење о томе да ли они могу бити добри: православци, муслимани, римокатолици, протестанти?

Понављам већ неке ствари, али морам да се вратим питању различитих гледишта различитих генерација Рома. Старији Роми више пажње поклањају традицији, вери и верским обредима, док су сви ови елементи код млађих Рома мање испољени. Ипак, Роми, по својој природи, заиста нису побожни. Колико они заиста верују у Бога, остаје питање за себе, чак вредно засебног истраживања.

10. Да ли би Роми били бољи верници ако би се део богослужења, у верској заједници којој припадају, вршио на ромском језику или на њему превеле верске књиге и публикације?

У нашој земљи је већ учињен, хвале вредан, издавачки подухват - превод Библије и Новог завета на ромски језик. Додуше, учинио је то неко ко није теолог по образовању и поставља се стога питање колико је тај превод оригиналан, чисто са теолошког аспекта. У уској вези је са овим питањем и питање књижевног, стандардизованог ромског језика, са којим би овај превод такође морао да буде компаративан.

Сигурно да би пуно значило превођење теолошких текстова који прате конкретне верске обреде. Код Рома би то изазвало наглашене религиозније осећаје, као и веће укупно интересовање за веру којој припадају. Код Рома муслимана се још увек ти текстови читају на арапском, а код православца на српском језику. Препреку превода на ромски језик ја видим у малом броју теолога и свештених лица међу Ромима.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци, Јеховини сведоци...). Каква су Ваша сазнања о томе и да ли овај процес шкоди ромској интеграцији?

Роми верују да је Бог створио свет, а под Богом подразумевају "биће које нешто даје". Саучесник у стварању овог света је, кажу ромска предања, и ђаво, на ромском "бенг". Бог су Месећ, Небо и Сунце, јер сви они дају и доприносе нешто овој земљи, нпр. светлост.

Не знам колико сам ја добар познавалац секти и колико је тај проблем у нашој земљи добро изучен, али знам да они не полазе од становишта да је овај свет створио Бог, већ да је то учинио ђаво. Зато неки Роми постају чланови разних секти, нпр. у Лесковцу није занемарљив број ромског чланства међу Јеховиним сведоцима. Интересантно је да се сектама окрећу углавном млади људи, мада међу Ромима до сада није било адекватних истраживања зашто је то тако. Младе су генерације иначе незадовољније својим статусом и положајем у друштву, као и стандардом, и то је један од главних разлога због чега се они окрећу сектама, истовремено верујући да ће то допринети њиховом бољем животу.

12. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана и њиховој практичној религиозности – при неком чину, обичају или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, примеса и из хришћанства код Рома муслимана. Гледате ли на то са похвалом, као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву, или не?

Не видим, начелно, ничег лошег у томе. Као човеку, мени би било драго да познајем бројне лепе стране разних конфесија и сматрам да бих таквим сазнањима био обогаћен. Као множина других, без обзира које да су вере, верујем да постоји само један Бог. Ако уопште постоји.

13. Држите ли Рамазански пост и славите Рамазански и Курбан барјам?

Не, припадник сам православне вере. Живим у мешовитом браку у којем је успостављен један здрав склад у прослављању многих празника. У време муслиманских празника, жена обично спрема богат ручак, по писаним и неписаним правилима прихваћеним од својих родитеља, али једнако то чини и када су у питању православни празници.

14. Да ли Вам је познато како су Роми, као верници, примљени од религијске већине у одговарајућој верској заједници? Радо ли људи са њима врши религијске обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у храму, цамији, молитвеном дому?

Не само то. Они Роми који су већ познати црквеним светишеницима као истински верници, који редовно посећују цркву и практикују прописане обичаје, веома су радо прихваћени. Чак и од осталих верника, редовних посетиоца молитвеног дома, са којима се сусрећу и виђају на једном истом месту.

15. Слави ли Ваша породица Ђурђевдан и Василицу?

Не, не славим ни једну ни другу славу, осим крсне славе.

16. У религијском животу сваког народа континуирано се појављују примери религиозне нетрпељивости, али и секвенце религијске горљивости, па и фанатизма. Тако и у Рома, конфесионално различито обојених, можда има унутрашње и спољашње религијске нетолеранције! Јесу ли Роми религијски толерантни или су религиозни фанатици?

Из напред наведене чињенице да Роме не краси побожност у великој мери, проистиче закључак да су Роми верски толерантни, изузев екстремних изузетака којих вероватно има и других националности.

17. Да ли градски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу попримају исламску позадину?

Без одговора.

18. Пошто изврсно познајете душу свога народа, реците нам, господине Симићу, да ли је то што особе припадају различитим религијама и вероисповестима, понекад или често, препрека заснивању брака?

Моја сазнања о овом проблему базирају се на старој народној изреци "шта ти је вера, то ти је и вечера". То се правило доста поштује, нарочито међу старијим члановима породице, који воде рачуна о томе да се бракови склапају са припадницима исте вере. Примери млађих људи, који пуно не држе до тога, потврђују постојање другачијег гледишта у свакодневном животу

19. Наводимо два супротна мишљења о Ромима православцима: по првом ставу Роми "управо кроз прихватање конфесионалног идентитета Срба покушавају да пониште свој национални идентитет и претопе се у други етнос"; по другом Роми "израстајући у православне и стичући кључне верске и празничарске навике, не потврђују и не оставивши старе културне одреднице, интегришу се на своју и добробит локалног и ширег друштва". Ваш коментар?

Процес асимилације Рома још увек се врши. Врше се разни притисци, скопчани са очекивањима да се на тај начин оствари успешнија интеграција у савремене токове цивилизацијског друштва. Међутим, у Роме је усађено једно чврсто осећање о томе ко су, шта су, одакле су и коме припадају. Према томе, наведени притисци никада неће дати жељене резултате, о чему сведочи вековна хомогеност и виталност ромске заједнице у задржавању сопствене културе, језика, обичаја, традиције и вере, које су стекли у хиљадугодишњем сељачању од државе до државе. Ромски пут је заиста био трновит и неизвестан, али су Роми, упркос свему, опстали.

20. Слажете ли се са тврдњом да градски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу комбинују исламске са православним карактеристикама?

Не бих се сложио са оценом да постоји велика разлика у верском опредељивању сеоских и градских Рома. Роми су оно што јесу, без обзира да ли живе у селу или граду. Ствари само нешто мало другачије стоје у селу, него у граду, јер су бројчано Роми у селима слабо заступљени. Једно село од сто или двеста кућа може да броји свега две или три ромске куће. Да би у таквој ситуацији Роми били прихваћени од осталих, они радо прихватају навике већинског народа са којима живе.

21. Социолози религије сматрају да Роми прелазе у разне и мале протестантске верске заједнице јер су оне анационалне и протежирају једнакост и братство, а теолози разлог налазе у чињеници да оне економски помажу, најчешће, сиромашне Роме. По Вашем суду, које у праву?

Имајући у виду неразвијену религијску свест Рома, мислим да су разлози томе економске и социјалне природе. Уколико им се нешто материјално помогне, Роми почињу да чешиће долазе у цркву и прихватају верско учење, понекад се и лажно представљајући као велики верници, што у пракси није тако.

Желим да у вези са тим кажем још нешто. Ромска заједница је јако слаба заједница и тешко да може сама да се избори за своја права. Постоје неколико разлога томе. Ромима су многи обећавали све и свашта, а нико им ништа није дао. Одавно су Роми изгубили поверење у свакојака обећања. Роми, такође, немају матичну државу, која би вршила спољашњи притисак за остваривање ромских права на различитим меридијанима. Политичко образовање је минимално или испод минимума, а постоји и велика територијална разуђеност ромског етноса. На све се то надовезује економско сиромаштво ромске популације, које код већинског народа изазива одбојност у борби за остваривање права мањинских народа.

(Д. Тодоровић: "Дозволите, господине Симићу, да Вам поставимо и једно додатно питање. Неки ромски интелектуалци заступају тезу да би целокупној ромској интеграцији допринела и интеграција у религијској сфери у виду постојања засебне ромске цркве или засебне ромске религије. Како на то гледате?"; Ђ. Симић: "Уколико већ постоје чврсто опредељени верници различитих конфесија, можда није лоша идеја о постојању

посебног храма за православне, муслиманске и ине Роме. Вероватно да би то много више зближило саме Роме и допринело повећању степена њихове вере.

За читав тај процес потребно је време. Роми не поседују тренутно ни одговарајуће верске институције, ни теологе, ни свештенике. Када се у Нишу, нпр. сахрањује Ром муслиман, трага се за хоџом који је Ром. Некада их је било у Нишу доста, а данас су ретки. Било би добро када би држава створила могућности, а родитељи прихватили, да ромска деца похађају веронауку. Ти нови нараштаји би онда могли бити носиоци нових трендова о којима смо говорили".)

22. У једном напису стоји: "Може ли народ који не живи на заједничкој територији, не говори истим језиком, а уз то није поклоњен истом Богу, формирати чврсту основу националне еманципације?" Питамо Вас у којој је мери верска подељеност препрека развоју националног идентитета Рома?

Треба, пре свега, поради на ускорењивању конзервативне свести самих Рома, а затим и других са којима Роми живе и раде. Ромска проблематика је врло сложена и заједнички је проблем свих Рома, без обзира на верску опредељеност. На Другом конгресу Савеза Рома Југославије, одржаном 15. априла 1997. године у Нишу, пред 250 делегата разних конфесија била је изложена платформа заједничког наступа у решавању ромских проблема. Тада нико од њих није устао и рекао како се та платформа коси са интересима Рома православца, католика или будиста.

23. Да ли су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу, задржавајући неке православне карактеристике, ипак обојени исламом?

Моја сазнања са подручја Косова, где у појединим селима живе православни Роми у муслиманском окружењу, одржавају ме у уверењу да они нису склони прихватању муслиманске вере, иако се интензивно са муслиманима друже.

24. Славите ли славу?

Да, славим. Моја слава је Св. Јован Крститељ.

25. Нема појединца који на почетку трећег миленијума не проблематизује свој однос према вери: неко је убеђени верник и све прима што његова вера проповеда, други је религозан, премда усваја само нешто од религијског учења, трећи се двоуми поводом вере, четврти је апсолутно равнодушан, пети није религиозан и нема ништа против религије, шести није религиозан али је противник вере, и тако редом. Да ли Ви, попут ове множине, преиспитујете свој однос према религији и верским заједницама и до чега Вас је то довело?

Право је сваког човека да у нешто верује и да своја уверења мења. Ствар је то личног убеђења, индивидуалног избора, али и породичног и друштвеног васпитања. Мени, као и многим другима, школа није дала ни елементарна знања о вери. У разговорима са теолозима и свештеницима, кад год сам у прилици, изражавам жељење због мањка сопствених религијских осећања. Волео бих да се у школе uvede изучавање религије, јер оно не може штетити човеку.

Вера и религија нас уче да верујемо у једног Бога да не убијемо и крадемо, да будемо поштени и искрени грађани. Лично не подозревам од људи који у нешто верују, под претпоставком да је то истинска вера, а не импровизација. Роми су познати као велики импровизатори и зато сам у више наврата током нашег данашњег разговора наглашавао да Роми нису превише побожни људи и да не верују у Бога. Постоји једна митска прича о томе како су баши Роми исковали оне проклете клинџе којима је разанет Исус Христ, због чега их је Бог проклео да се никада не врате истим путем, никада не напију воде са истог бунара, итд. Иако је реч о легенди, можда она, сама по себи, много тога говори о ромској религиозности.

Разговарали
Јован Живковић и Драган Тодоровић

РАЗГОВОР СА ВЕРОМ КУРТИЋ*

1. Као што је познато, госпођо Куртић, сваки човек – био религиозан или не – поседује конфесионално порекло, најчешће утемељено на "религији дедова и очева", па је тако: муслиман, православлац, римокатолик, протестант, будиста или шта друго. Које је Ваше конфесионално порекло?

Ја не знам тачно конфесионално порекло својих предака јер се код Рома, нишких и у широј околини, то просто не зна. Отац мог деде имао је српско презиме, да би, са доласком у овај град, узео презиме Куртић. Он никада није славио Барјам или Рамазан, славио је православне празнике, али се сахранио на муслиманском гробљу. Битан утицај на конфесионално изјашњавање моје породице је имао и комунизам.

По мом личном мишљењу, религија је индивидуална ствар и ја је уопште не везујем за нацију, чак не волим да причам о томе, јер не могу, нити желим, да одредим себе унутар постојећег институционалног религиозног поља.

2. Истине ради, уколико не признаје или одбија конфесионалну идентификацију, појединац може бити и безконфесионалац. Да ли се Ви и како вероисповедно опредељујете?

За себе не могу да кажем да сам муслиманка, без обзира што је за моју породицу карактеристично сахрањивање на муслиманском гробљу. Али, тиме унутар моје породице престаје свака друга веза са муслиманством. Ја сам се, када сам имала 19 година, крстила у једној протестантској цркви што је део мог пута трагања за суштинском религиозношћу. Без обзира на то, не осећам, нити ми је блиска припадност било којој цркви.

3. Какав је Ваш однос према религији? Да ли сте лично религиозни, равнодушни, тј. индиферентни према њој, нисте религиозни, атеиста сте или гностик?

Као што сам већ поменула, питање религиозности је лично питање. На неки начин ја јесам религиозна, али је то доиста некаква индивидуална религиозност. Залажем се за то да се не говори о групној, националној, већ искључиво о личној религиозности, тј. јединки која са својим искуством јесте средиште вере у неко више Биће.

4. Једни тврде да су национално и верски хомогене државе напредније од вишенационалних и вишеверских, други мисле сасвим супротно. Молимо Вас, госпођо Куртић, изнесете Ваше гледиште о томе.

Вишенационалне и вишеверске државе су напредније државе, узмимо као пример Америку. Супротан став је нелогичан, јер различитост људи доприноси разноврсности погледа на свет, а затим и општем напретку. Нарочито је то одлика протестантских држава. Та чињеница не може да се занемари.

5. Роми су изгубили постојбину религију. Сада су они припадници религија оних народа у чијем непосредном окружењу живе. Шта су Роми (они у Вашем комшилuku и они које познајете) по вероисповести – конфесионалном пореклу?

На становништу сам да су Роми ослобођени притиска националног, за разлику од Срба код којих се српство везује уз православље. Познајем Роме православце, али они углавном живе северније и западније од Ниша, као и Роме муслимане, нарочито оне придешле са Косова као расељена лица. Такође, пуно Рома протестаната. Ромско становништво Ниша, у суштини, припада различитим конфесијама.

6. Имате ли утисак да су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу изгубили исламске карактеристике и прешли на православну позадину?

Могу да говорим о ситуацији у нишким селима, јер ми је она најпознатија. Чини ми се да је, уместо о утиску, правилније говорити о чињеници да Роми у селима јесу православни, у смислу да имају православна презимена. Они се придржавају немуслиманских обичаја, али је све то условљено окружењем. Они су били муслимани, али су, животом у православном окружењу, све те карактеристике изгубили.

7. Да ли Вам је познато да код нас постоји извесна нетрпељивост међу Ромима различите религије и вероисповести, између Рома муслимана и Рома православлаца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната, Рома православлаца и Рома протестаната? Примера ради, не мешају се, међусобно не склапају бракове, забрањују сахране на истом гробљу и сл. Како тумачите тај податак и какав је Ваш однос према томе, гледано из угла интеграције ромског етноса?

Нетрпељивости има, али сам је приметила у много мањој дози него међу већинским, српским становништвом према осталим националностима или конфесијама. Између Рома муслимана и Рома православлаца нема толико велике нетрпељивости. Пре бих рекла да православни сматрају да су за лествицу више у поређењу са муслиманском сабраћом. У Београду је то видно кад се упореде православна и муслиманска ромска насеља: прва су напреднија и уређенија, а друга напуштенија, ближа депонијама. Дакле, није реч о нетрпељивости, већ о чињеничном стању. Искуства са Ромима католицима немам, како у Нишу, тако и у Србији. Што се тиче Рома протестаната, нетрпељивост према њима пројектована је из укупне нетрпељивости према протестантима на овим просторима, али опет много мање неголи у одношењу већинског становништва према адвентистима, Јеховиним сведоцима и осталима.

8. На ком се гробљу сахрањују Ваши укућани и уопште Роми из Вашег места: да ли на градском и сеоском месном гробљу или постоји нека друга варијанта – на пример, засебно "циганско" гробље?

У Нишу постоји муслиманско гробље, где се сахрањују углавном Роми. Нисам сигурна, али мислим да се на

* Вера Куртић (Ниш /Србија, Југославија/, 1972), студенткиња социологије, координаторка у НВО-у "Женски простор".

њему сахрањују и Роми протестанти. Моји умрли укућани сахрањени су на овом гробљу, док ми ситуација ван Ниша није позната.

9. Има мишљења да Роми не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Какво је Ваше мишљење о томе да ли они могу бити добри: православци, муслимани, римокатолици, протестанти?

Наравно да могу, као и сви други, јер је религиозност питање човековог избора да ли жели да се стриктно придржава прописаних догми једне конфесије. Мишљење да они нису добри верници пре проистиче из чињенице да Роми базично немају своју религију, па су стога помало муслимани или православци, а може да их занима и нека протестантска црква. Доста Рома обележава познати католички празник "мајка", који се слави у августу, али то не значи аутоматски да су они католици. Изгледа да тај микс "од свега по мало" највише твори преубеђење да Роми не могу да буду добри верници. Ја познајем више Рома, припадника протестантских цркава, који су јако добри верници, онако како то црква од њих захтева. Код њих се најјасније може видети колико су привржени својој вери јер протестанти, уопште, на овим просторима се суочавају са негодовањем и осудом околине, тако да морају бити довољно јаки да би остали у томе. До скоро је протестантизам код Рома у овом делу Србије био потпуно стран, тако да је тешко бити другачије вере од своје породице. Често је, и то не само код Рома, да се православље, католичанство или ислам практикује само ритуално и то због традиције, али да лична духовност остаје нетакнута.

10. Да ли би Роми били бољи верници ако би се део богослужења, у верској заједници којој припадају, вршио на ромском језику или на њему превеле верске књиге и публикације?

Сваки народ има право да верске публикације чита на матерњем језику, али је проблем са ромским језиком што није стандардизован, због чега је немогуће на њему превести сваку литературу на ромски језик. У сваком случају, Роми заслужују да имају преведено Свето писмо на ромски језик, али не могу да оцинем да ли би у том случају били "бољи" верници. Разговарала сам са неким девојкама и женама, које посећују нашу организацију, а припаднице су Пентекосталне цркве. Оне су ми причале да су у свом насељу биле у прилици да од свештеника Рома чују религиозне приче и песме, али да им све то није било најјасније, да су бројни термини остали нејасни. Ромски језик се конбинује са српским да би се правилније изјаснило.

(Д. Годоровић: "Да ли Вам је познато да је Трифун Димић превео, за потребе православних Рома, Библију на ромски језик?" В. Куртић: "Да, чула сам за то, али је нисам имала у рукама. Мислим да на изграђивању ромског језика треба још доста да се ради и да је ту садржан један други проблем. Ромски језик није пратио еволуцију појединих појмова, већ је остао непромењен у дужем историјском интервалу, тако да се за неко компликованије изражавање морамо послужити речима из окружења. Зато ми је прилично незамисливо да се један комплексан садржај, као што су то религиозни садржаји, адекватно изрази постојећим домаћим, ромским језиком, који је упрошћен и сведен на говорни језик, ни приближан универзалном, европском ромском језику. У тој врсти ромског језика постоји велики број термина узетих из латинског, есперанта, енглеског, чак и руског и српског, па познавање истог зависи и од познавања неких од тих језика. Ромска популација, на жалост, још није на том образовном нивоу.")

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци, Јеховини сведоци...). Каква су Ваша сазнања о томе и да ли овај процес шкоди ромској интеграцији?

Наравно да сам упозната са овим процесом и он није одлика само југа Србије. Тачно је да Роми приступају разним малим верским организацијама, али мислим да тако нешто не шкоди ромској интеграцији и да оваква питања не треба проблематизовати. Интеграција Рома не значи потпуно стапање са већинским становништвом, дакле, потпуно прихватање језика и религије окружујуће већине, мада се ова два термина често третирају као синоними, односно интеграција признаје једино као неприметно утапање у већину. Ако, пак, на интеграцију гледамо позитивно, нпр. у виду економског јачања ромске популације, не видим зашто би прихватање протестантизма, нарочито протестантске економске етике од стране Рома, било лоше, с обзиром на значај који је она имала у формирању савременог западног света.

12. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана и њиховој практичној религиозности – при неком чину, обичају или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, примеса и из хришћанства код Рома муслимана. Гледате ли на то са похвалом, као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву, или не?

Оваква тенденција сигурно говори у прилог развоја интеркултурног друштва, али не могу да оцинем да ли је то добро и похвално или не. Слично се понаша и већинско становништво, нпр. православни прослављају празнике и обичаје који потичу из паганског доба. Ромима се овако нешто не може замерити, због прости чињенице да су иначе склони да славе све што могу да славе. То је у менталитету Рома.

13. Држите ли Рамазански пост и славите Рамазански и Курбан барјам?

Моја породица и ја лично не. Иначе сам, као мала, питала родитеље шта смо ми према конфесионалној припадности. Они су одговорили да смо муслимани, али не и шта би припадност овој вери подразумевала у ширем смислу, осим придржавања обичаја сахрањивања, јер ни њима то није било нарочито битно. За поменуће празнике сам чула каснијих година, али се они никада нису обележавали у нашем дому.

14. Да ли Вам је познато како су Роми, као верници, примљени од религијске већине у одговарајућој верској заједници? Радо ли људи са њима врши религијске обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у храму, цамији, молитвеном дому?

Мислим да ствари не стоје најсјајније, али да то није ситуација само са Ромима, већ и са осталим националним мањинама, женама као највећој маргиналној групи, хендикепираним особама и другим мањинским групама. Такође, сматрам да каснија хришћанска литература, не Библија, потенцира непожељност нпр. бракова између људи различитог националног и верског порекла. Како Роми, генерално, нису прихваћени у друштву, за очекивати је да и у овим мањим друштвеним, тј. верским заједницама имају неко своје, посебно место.

15. Слави ли Ваша породица Ђурђевдан и Василицу?

Моја породица да, али ја лично не, јер нисам православне вере. Мени је важно да знам зашто се нешто слави, није довољан разлог то што је неколико прошлих генерација мојих сродника сматрало да тако треба.

16. У религијском животу сваког народа континуирано се појављују примери религиозне нетрпеливости, али и секвенце религијске горљивости, па и фанатизма. Тако и у Рома, конфесионално различито обојених, можда има унутрашње и спољашње религијске нетолеранције! Јесу ли Роми религијски толерантни или су религиозни фанатици?

У поређењу са већинским становништвом, Роми јесу толерантни. Могућа су индивидуална одступања, опет захваљујући преликаној понашању које долази из одношења већинског становништва према другим вероисповестима. Оштри закључак је да су Роми толерантни верници, јер су иначе навикли да буду другачији и различити, да немају своју религију. Било би другачије да Роми имају своју религију коју носе још из Индије, па би онда, попут Јевреја, поред језика и културних обичаја, и религију задржавали и бранили је од туђих утицаја.

17. Да ли градски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу попримају исламску позадину?

Што се тиче Ниша и овог дела Србије, нисам то приметила, јер је правослађе доста јако, па и међу Ромима верницима. Исламски обичаји се не прихватају тако лако, пре бих рекла, имајући у виду искуство моје породице, да се Роми муслимани лакше одлучују на практиковање православних обичаја. Чисто хипотетички посматрано, могуће је да се у већинском муслиманском окружењу, уколико је то окружење једно ромско насеље, православни верник придружи прославању неког муслиманског празника, нпр. као гост, али је за тако нешто неопходно више времена.

18. Пошто изврсно познајете душу свога народа, реците нам, госпођо Куртић, да ли је то што особе припадају различитим религијама и вероисповестима, понекад или често, препрека заснивању брака?

Ако то посматрам као индивидуални став, онда је таква једна одлука могућа, нпр. протестанти се на такав корак неће одлучити, јер такво поступање налаже сама верска доктрина. Уколико говоримо са аспекта традиционалне свести, онда се мешовити бракови у ромској заједници не доживљавају као непремостива препрека. Осећај припадности одређеној конфесији нешто је израженији на селу, али није важна одредница ромског идентитета.

19. Наводимо два супротна мишљења о Ромима православцима: по првом ставу Роми "управо кроз прихватање конфесионалног идентитета Срба покушавају да пониште свој национални идентитет и претопе се у други етнос"; по другом Роми "израстајући у православне и стичући кључне верске и празничарске навике, не потврши и не оставивши старе културне одреднице, интегришу се на своју и добробит локалног и ширег друштва". Ваш коментар?

Како је стање да је већина нишких Рома муслимански оријентисано, макар се тако изјашњавају, могу да се уоче и неке савремене тенденције. Они који почињу да се крсте, да зову православног свештеника у кућу и обављају обичаје којих се раније нису придржавали, обично настоје да изгубе претходни идентитет и претопе се у други етнос, уз одбијање да се изјашњавају као Роми, нажалост. Посматрајући северну Србију, у којој су Роми нешто дуже припадници православне традиције, приметно је да се они не стиде обележја своје нације. Хоћу да кажем да Роми, који данас постају православци, иако су њихови родитељи муслимани, теже да изгубе тај свој национални идентитет и постану неко други. У задњих десетак година, због ситуације у којој се земља нашла, национализма и ретрадиционализације, бити Ром или бити муслиман није било нешто с чиме би се млад и амбициозан човек осећао комотно. Прихватање православља је за неке било и доказивање пристojности, добрих намера итд. према припадницима већинског народа. То је за неке био искорак из гетоизације од стране оних којима су тежили да се приближе.

20. Слажете ли се са тврдњом да градски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу комбинују исламске са православним карактеристикама?

Ја нисам стручњакиња за те обичаје и није ми познато како у овој области ствари прецизно стоје. Од Рома муслимана сам сазнала да се пажња посебно придаје посту, значајним празницима, као и породичним односима. Иако се то на први поглед не може јасно уочити, сматрам да су строги патријархални односи важно обележје муслиманских ромских породица.

21. Социолози религије сматрају да Роми прелазе у разне и мале протестантске верске заједнице јер су оне

анационалне и протежирају једнакост и братство, а теолози разлог налазе у чињеници да оне економски помажу, најчешће, сиромашне Роме. По Вашем суду, које у праву?

Сигурно је да Роми имају добра искуства са малим верским заједницама, јер су оне бројчано мање, они се тамо лепо осећају и остају за дужице време. У својој свакодневници, ван живота у гету, тј. својим махалама, Роми редовно наилазе на предрасуде и дискриминацију, због чега се ствара потреба да буду прихваћени као равноправни људи. Тачно је и да се у овим верским заједницама дели хуманитарна помоћ и сигурно је то нешто што Роме прво привуче њима. Исту делатност обавља и Српска православна црква, уз, међутим, другачији третман Рома, и Рома муслимана, расељених лица са Косова нарочито. Од православних свештеника они бивају неприхваћени у расподели хуманитарне помоћи, само зато што су муслимани. Православни теолози могу да кажу да та помоћ привлачи Роме цркви, али они сами нису искористили прилику да на тај начин, једнаким третманом Рома-припадника других конфесија, увећају сопствену верничку популацију.

22. У једном напису стоји: "Може ли народ који не живи на заједничкој територији, не говори истим језиком, а уз то није поклоњен истом Богу, формирати чврсту основу националне еманципације?" Питамо Вас у којој је мери верска подељеност препрека развоју националног идентитета Рома?

Мислим да није. Налазимо се на ступњу цивилизацијског развоја који више не подразумева колективно поимање вере. Читав свет данас тежи рационализацији и прагматизму, тако да више није неопходно, зарад постизања националног идентитета, веровати у истог Бога. На својим честим путовањима, све више примећујем да се осећај ромског идентитета не повезује нужно са припадношћу једној конфесији. Роми из читавог света, који раде на учвршћавању тог заједничког ромског идентитета, заправо више и не обраћају пажњу које је вероисповести онај други Ром или Ромкиња.

(Д. Тодоровић: "Неки ромски интелектуалци наглашавају да би вид интеграције Рома представљала јединствена, оригинална ромска црква или, пак, ромска религија. Шта Ви мислите о томе?"; В. Куртић: "Био би то корак уназад за Роме. Свет се све више окреће прагматичном размишљању, а демократију не обавезује колективна свест, па ни колективна религија. Сваки човек има право да верује у оног Бога кога изабере и једно овакво колективисање религије Рома било би, доиста, корак уназад јер би то изнедрило нове проблеме. Противим се и томе да једна конфесија буде проглашена за државну и оствари превласт у школи и уопште институционалном образовању или целом систему. Ако неко жели да проучи религију, не као феномен, већ да постане верник, да изучи религију на неки унутрашњи начин, дакле, прихватањем љубави, онда не може да прихвати становиште по коме је њено проучавање ствар националног приступа. Такође, сасвим је нормално да људи исте нације прихватају различите религијске погледе на свет.")

23. Да ли су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу, задржавајући неке православне карактеристике, ипак обојени исламом?

Није овде реч само о практиковању конкретних обреда, већ се морају уважавати и неки други фактори, пре свега, патријархални односи међу становништвом. Роми јесу затворена, патријархална заједница, нарочито је то случај са припадницима исламске вере, али и код припадника других конфесија.

24. Славите ли славу?

Не.

25. Нема појединца који на почетку трећег миленијума не проблематизује свој однос према вери: неко је убеђени верник и све прима што његова вера проповеда, други је религиозан, премда усваја само нешто од религијског учења, трећи се двоуми поводом вере, четврти је апсолутно равнодушан, пети није религиозан и нема ништа против религије, шести није религиозан али је противник вере, и тако редом. Да ли Ви, попут ове множине, преиспитујете свој однос према религији и верским заједницама и до чега Вас је то довело?

На свом личном путу тражења Бога и смисла живота, кренула сам од источњачке филозофије и религије, преко ислама, до хришћанства. За себе не могу да кажем да сам присталица једне одређене, институционализоване верске организације, али религиозна јесам. Иако је за мене религија ствар индивидуалног избора, не осуђујем присталице колективне религије, јер поједини људски ментални склопови захтевају колективну свест и колективну религију са позитивним атрибутима. Религиозност је индивидуални феномен,

а

не ствар било каквог националног наслеђа.

Разговарао
Драган Тодоровић

РАЗГОВОР СА РАДЕТОМ ВУЧКОВИЋЕМ - НИШКИМ*

1. Као што је познато, господине Вучковићу, сваки човек – био религиозан или не – поседује конфесионално порекло, најчешће утемељено на "религији дедова и очева", па је тако: муслиман, православца, римокатолик, протестант, будиста или шта друго. Које је Ваше конфесионално порекло?

Моје конфесионално порекло је православно.

2. Истине ради, уколико не признаје или одбија конфесионалну идентификацију, појединац може бити и безконфесионалац. Да ли се Ви и како вероисповедно опредељујете?

Наследио сам традицију мојих предака, уназад педесетак година. Они су православци, ја и даље следим њихове обичаје и осећам се православцем.

3. Какав је Ваш однос према религији? Да ли сте лично религиозни, равнодушни, тј. индиферентни према њој, нисте религиозни, атеиста сте или гностик?

Поштујем православље, уједно и све друге субјекте и њихова верска опредељења.

4. Једни тврде да су национално и верски хомогене државе напредније од вишенационалних и вишеверских, други мисле сасвим супротно. Молимо Вас, господине Вучковићу, изнесете Ваше гледиште о томе.

Верска хомогеност не би требало да буде предуслов узајамног поштовања личности. Према мом личном убеђењу, верски хомогене државе нису напредније од вишенационалних и вишеверских држава.

5. Роми су изгубили постојбинску религију. Сада су они припадници религија оних народа у чијем непосредном окружењу живе. Шта су Роми (они у Вашем комшилуку и они које познајете) по вероисповести – конфесионалном пореклу?

Роми из мог комшилука су за мене, пре свега, моје драге комшије и моја браћа по крви. Они су припадници вере својих предака, али та припадност за мене нема никаквог значаја.

6. Имате ли утисак да су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу изгубили исламске карактеристике и прешли на православну позадину?

Како сам ја један од сеоских Рома, аргументовано и одговорно тврдим да су данас сви Роми са села православни; по конфесионалном пореклу они јесу муслимани, али су се у међувремену асимилirали, изгубили исламске карактеристике и прешли на православну веру. Била је то нормална реакција, јер их је непосредно окружење неретко доживљавало као номаде, лопове, прљаве, називало свакаким погрдним именима. Да би избегли сва та понижења, Роми су почели да својој деци дају српска имена, да се крсте и практикују обреде из православне вере.

7. Да ли Вам је познато да код нас постоји извесна нетрпељивост међу Ромима различите религије и вероисповести, између Рома муслимана и Рома православца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната, Рома православца и Рома протестаната? Примера ради, не мешају се, међусобно не склапају бракове, забрањују сахране на истом гробљу и сл. Како тумачите тај податак и какав је Ваш однос према томе, гледано из угла интеграције ромског етноса?

Мени није познато да постоји нетрпељивост међу Ромима различитих религија. Иако се уназад Пре двадесетак година најчешће се није практиковало склапање бракова изван сопствене конфесије; данас је мешање, дружење и узајамно поштовање између припадника различитих религија на завидном нивоу. Општа људска еманципација, па и Ромска, допринела је превазилажењу и искорењивању оваквих предрасуда. Гледано из угла интеграције, ромски етнос је пригрлио изреку: "Волите се људи!"

8. На ком се гробљу сахрањују Ваши укућани и уопште Роми из Вашег места: да ли на градском и сеоском месном гробљу или постоји нека друга варијанта – на пример, засебно "циганско" гробље?

Моји су умрли укућани сахрањени на месном гробљу, као и сви остали Роми из села. Засебно циганско гробље постојало је све до 1958. године. Те године, на радној акцији негде код Загреба, настрадао је несрећним случајем мој брат од стрица Славко Вучковић и сахрањен на заједничком сеоском гробљу. Од тада се сви Роми из мог села уповавају на заједничком месном гробљу. Сматрам да другачије варијанте сахрањивања Рома не би требало да постоје. Као истакнути ромски публициста, искористио бих прилику да се јавно захвалим својим комшијама Србима на томе што нас поштују и имају коректне међуљудске односе са нама, што нас доживљавају као своје комшије, кумове, побратиме...

9. Има мишљења да Роми не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Какво је Ваше мишљење о томе да ли они могу бити добри: православци, муслимани, римокатолици, протестанти?

Нисам таквог мишљења – количина верских осећања је индивидуална ствар, а не ствар припадности појединачном етносу. Ако, нпр. некога снађе каква несрећа, страда му неко од укућана и слично, он бива више окренут цркви и вери, јер га је мука натерала да буде чврст у вери, да практикује обреде. Моје лично мишљење је да су Роми добри поштоваоци вере којој припадају.

10. Да ли би Роми били бољи верници ако би се део богослужења, у верској заједници којој припадају, вршио на ромском језику или на њему превеле верске књиге и публикације?

* Раде Вучковић Нишки (Каменица, Ниш /Србија, Југославија/, 1951), главни и одговорни уредник ромског програма ТВ Belle Amie (Ниш), композитор, песник, ромски публициста, превео на ромски језик "Коштану", "Православни молитвеник" и друге списе.

Слажем се са таквом оценом. Били би бољи верници, јер би боље разумели црквене садржаје који се читају на литургијама. Искусство ми говори да би их и без тога данас било више у верским храмовима, али да се управо стиде сопственог непознавања вере којој припадају: не знају када да пољубе руку свеитенику, која се икона љуби, када се прима печат раба божјег, како се улази и излази из цркве, када се пали кандило и много тога другог. Зато ћу ја, слуга божји, Раде Вучковић-Нишки ускоро својим сународницима подарити једну публикацију путем које ће се упознати са основним правилима богослужбеног понашања.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православаца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци, Јеховини сведоци...). Каква су Ваша сазнања о томе и да ли овај процес шкоди ромској интеграцији?

У последње време има таквих изнимки. Сигуран сам да оне шкоде интеграцији Рома.

12. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана и њиховој практичној религиозности – при неком чину, обичају или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, примеса и из хришћанства код Рома муслимана. Гледате ли на то са похвалом, као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву, или не?

Истраживачи морају да имају на уму следеће: Роми муслимани задржавају свој идентитет гдегод да су, док Роми православци нису задржали ништа од муслиманске вере, већ се понашају једнако као и остали православци. Мишљења сам да ово не шкоди ромској интеграцији, јер се Роми узајамно поштују из ма ког да су места и ма које да су вере. Резултат је то и живота у мултиверском и мултикултурном друштву какво је наше.

13. Држите ли Рамазански пост и славите Рамазански и Курбан барјам?

Не.

14. Да ли Вам је познато како су Роми, као верници, примљени од религијске већине у одговарајућој верској заједници? Радо ли људи са њима врши религијске обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у храму, цамији, молитвеном дому?

Да, уколико су исте вероисповести.

15. Слави ли Ваша породица Ђурђевдан и Василицу?

Василицу не славим, а Ђурђевдан прослављам као литије.

16. У религијском животу сваког народа континуирано се појављују примери религиозне нетрпеливости, али и секвенце религијске горљивости, па и фанатизма. Тако и у Рома, конфесионално различито обојених, можда има унутрашње и спољашње религијске нетолеранције! Јесу ли Роми религијски толерантни или су религиозни фанатици?

Као и у сваком народу, међу Ромима има и толерантних и верских фанатика.

17. Да ли градски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу попримају исламску позадину?

Не. Они држе до своје православне вере.

18. Пошто изврсно познајете душу свога народа, реците нам, господине Вучковићу, да ли је то што особе припадају различитим религијама и вероисповестима, понекад или често, препрека заснивању брака?

Такво је гледиште превазиђено. Данас се склапају бракови између припадника различитих вера, нарочито је то обележје млађих Рома.

19. Наводимо два супротна мишљења о Ромима православцима: по првом ставу Роми "управо кроз прихватање конфесионалног идентитета Срба покушавају да пониште свој национални идентитет и претопе се у други етнос"; по другом Роми "израстајући у православне и стичући кључне верске и празничарске навике, не потврши и не оставивши старе културне одреднице, интегришу се на своју и добробит локалног и ширег друштва". Ваш коментар?

Стотинак година уназад Роми су, нарочито на селу, у потпуности прихватили конфесионални идентитет Срба, поништавајући своју претходну конфесионалну припадност.

20. Слажете ли се са тврдњом да градски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу комбинују исламске са православним карактеристикама?

Таква констатација није тачна. Они не комбинују исламске са православним карактеристикама, већ се придржавају одредница своје вере.

21. Социолози религије сматрају да Роми прелазе у разне и мале протестантске верске заједнице јер су оне анационалне и протежирају једнакост и братство, а теолози разлог налазе у чињеници да оне економски помажу, најчешће, сиромашне Роме. По Вашем суду, које у праву?

Сложио бих се и са социолозима и са теолозима, јер су међу мојим сународницима присутна оба разлога. Чини ми се да сиромаштво нешто више наводи Роме да се приклањају различитим сектама.

22. У једном напису стоји: "Може ли народ који не живи на заједничкој територији, не говори истим језиком, а уз то није поклоњен истом Богу, формирати чврсту основу националне еманципације?" Питамо Вас у којој је мери верска подељеност препрека развоју националног идентитета Рома?

Верске заједнице су увек играле доминантну улогу у националној подељености једног народа. Сматрам да је наша домовина Југославија одувек била толерантна према Ромима и да није била препрека развоју националног идентитета Рома.

23. Да ли су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу, задржавајући неке православне карактеристике, ипак обојени исламом?

Не.

24. Славите ли славу?

Да, Св. Николу.

25. Нема појединца који на почетку трећег миленијума не проблематизује свој однос према вери: неко је убеђени верник и све прима што његова вера проповеда, други је религиозан, премда усваја само нешто од религијског учења, трећи се двоуми поводом вере, четврти је апсолутно равнодушан, пети није религиозан и нема ништа против религије, шести није религиозан али је противник вере, и тако редом. Да ли Ви, попут ове множине, преиспитујете свој однос према религији и верским заједницама и до чега Вас је то довело?

Свој однос према вери изградио сам још када сам имао седам дана живота. Да Вас то не збуњује, од тада датира моје крштење у цркви и ја сам од тог дана припадник православне вере. Међутим, морам и то да кажем, да сам се родио у некој другој породици и да су моји родитељи били поштоваоци неке друге вере, вероватно да бих и ја следио све њихове обичаје.

Разговарали
Драгољуб Б. Ђорђевић и Драган Тодоровић

РАЗГОВОР СА РАМАДАНОМ -ДАНЕТОМ САЋИПИЈЕМ*

1. Као што је познато, господине Саћипи, сваки човек – био религиозан или не – поседује конфесионално порекло, најчешће утемељено на "религији дедова и очева", па је тако: муслиман, православцац, римокатолик, протестант, будиста или шта друго. Које је Ваше конфесионално порекло?

Моје конфесионално порекло је муслиманско.

2. Истине ради, уколико не признаје или одбија конфесионалну идентификацију, појединац може бити и безконфесионалац. Да ли се Ви и како вероисповедно опредељујете?

У потпуности се слажем и прихватам могућност да појединац може бити без конфесије. Најпознатији пример таквог опредељивања је Касијус Клеј, који је променио име у Мухамед Алија.

3. Какав је Ваш однос према религији? Да ли сте лично религиозни, равнодушни, тј. индиферентни према њој, нисте религиозни, атеиста сте или гностик?

Припадник сам муслиманске вероисповести по свом конфесионалном пореклу, али тиме престаје свака даља веза са овом вероисповести. Нисам религиозан, шта више, потпуно сам равнодушан по том питању.

4. Једни тврде да су национално и верски хомогене државе напредније од вишенационалних и вишеверских, други мисле сасвим супротно. Молимо Вас, господине Саћипи, изнесете Ваше гледиште о томе.

Сматрам да друштво, засновано на позитивним нормативним актима која регулишу национална и верска питања на основама правде и једнакости, има велике шансе да се развије у модерно и напредно друштво. Примера има на претек, почев од Швајцарске и других земаља, које су учиниле велики помак у том правцу.

5. Роми су изгубили постојбинску религију. Сада су они припадници религија оних народа у чијем непосредном окружењу живе. Шта су Роми (они у Вашем комшилуку и они које познајете) по вероисповести – конфесионалном пореклу?

Одговор на ово питање садржан је у првој реченици ове ваше констатације. Православци насељавају северни и централни део Републике, а муслимани околину Ниша, све до Косова, где чине преко 90% становништва.

6. Имате ли утисак да су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу изгубили исламске карактеристике и прешли на православну позадину?

Не видим разлоге за разликовање Рома који живе на селу и граду.

7. Да ли Вам је познато да код нас постоји извесна нетрпељивост међу Ромима различите религије и вероисповести, између Рома муслимана и Рома православцаца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната, Рома православцаца и Рома протестаната? Примера ради, не мешају се, међусобно не склапају бракове, забрањују сахране на истом гробљу и сл. Како тумачите тај податак и какав је Ваш однос према томе, гледано из угла интеграције ромског етноса?

* Рамадан Дане Саћипи (Гњилане /Србија, Југославија/, 1946), после гимназије, студирао језике, економију и војнотехничку академију, полиглота, аматерски сликар, песник, професионални музичар, уредник програма на ромском језику на ТВ Belle Amie (Ниш).

Познато ми је постојање овог проблема и он је сигурно велика препрека успостављању јединства Рома, како код нас, тако и у свету. Међутим, оваква појава није нешто ново. Приметна је она и код других народа. Узмите само, као пример, рат у Босни, који је, по мом мишљењу, вођен на основама верске нетрпељивости, иако се радило о истом народу.

8. На ком се гробљу сахрањују Ваши укућани и уопште Роми из Вашег места: да ли на градском и сеоском месном гробљу или постоји нека друга варијанта – на пример, засебно "циганско" гробље?

У нашем граду постоји посебно гробље на коме се сахрањују Роми, али то не значи да се припадници овог народа не сахрањују и на градском православном гробљу. Доста је примера који ово потврђују.

9. Има мишљења да Роми не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Какво је Ваше мишљење о томе да ли они могу бити добри: православци, муслимани, римокатолици, протестанти?

Чињеница да Роми у веома малом проценту посећују верске храмове (цркве, џамије), потврђује слику о њима као лошим верницима.

10. Да ли би Роми били бољи верници ако би се део богослужења, у верској заједници којој припадају, вршио на ромском језику или на њему превеле верске књиге и публикације?

Има таквих примера који су учинили некакав помак у том правцу, али је, по мом мишљењу, у питању само почетна знатижеља.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци, Јеховини сведоци...). Каква су Ваша сазнања о томе и да ли овај процес шкоди ромској интеграцији?

Реч је о појави која представља велики светски проблем, са којим се сусрећу многе нације, па и ромска. Секте су веома моћне и организоване и њихов утицај је изузетно јак. Њихов (не)успех ће зависити од степена образовања и економске моћи ромске популације, познајући методе деловања ових секти.

12. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана и њиховој практичној религиозности – при неком чину, обичају или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, примеса и из хришћанства код Рома муслимана. Гледате ли на то са похвалом, као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву, или не?

Оваква је појава неминовност код Рома, јер су они, насељавајући ове просторе, прихватили све оно што би утицало на њихов опстанак. У питању је једна врста улагивања неромском становништву.

13. Држите ли Рамазански пост и славите Рамазански и Курбан барјам?

Моји родитељи су држали Рамазански пост. Ја не практикујем ни једно ни друго.

14. Да ли Вам је познато како су Роми, као верници, примљени од религијске већине у одговарајућој верској заједници? Радо ли људи са њима врши религијске обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у храму, џамији, молитвеном дому?

Није ми познато да је било неких ексцеса у том погледу, сматрам да Роми немају никаквих проблема у вези овог питања.

15. Слави ли Ваша породица Ђурђевдан и Василицу?

Да, и једно и друго.

16. У религијском животу сваког народа континуирано се појављују примери религиозне нетрпељивости, али и секвенце религијске горљивости, па и фанатизма. Тако и у Рома, конфесионално различито обојених, можда има унутрашње и спољашње религијске нетолеранције! Јесу ли Роми религијски толерантни или су религиозни фанатици?

Као што сам нагласио у претходном питању, познати су разлози ромског прихватања верских обичаја већинског становништва, у већом или мањој мери. Самим тим, Роми не могу представљати популацију која има примесе фанатизма, што не искључује могућност појединачних случајева.

17. Да ли градски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу попримају исламску позадину?

Изузетно ретко, најчешће несвесно и по инерцији тока догађаја.

18. Пошто изврсно познајете душу свога народа, реците нам, господине Саћипи, да ли је то што особе припадају различитим религијама и вероисповестима, понекад или често, препрека заснивању брака?

Сматрам да је ова појава код Рома изразито мало изражена. Штавише, Роми склапају бракове и са неромским становништвом, без икаквих националних и верских баријера.

19. Наводимо два супротна мишљења о Ромима православцима: по првом ставу Роми "управо кроз прихватање конфесионалног идентитета Срба покушавају да пониште свој национални идентитет и претопе се у други етнос";

по другом Роми "израстајући у православне и стичући кључне верске и празничарске навике, не потврши и не оставивши старе културне одреднице, интегришу се на своју и добробит локалног и ширег друштва". Ваш коментар?

Реч је о изузетно широкој теми о којој се мора више разговарати. Постоје нека уврежена мишљења код појединих група Рома, који су склони да културно благо и сопствену верску опредељеност жртвују у име добросуседских односа и уклапања у средину у којој живе. Али, овакав приступ не мора да буде основа напретка целокупне ромске популације.

20. Слажете ли се са тврдњом да градски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу комбинују исламске са православним карактеристикама?

Већ сам изнео своје слагање са оваквом тврдњом, која је последица суживота са већинским окружењем другачијег конфесионалног порекла.

21. Социолози религије сматрају да Роми прелазе у разне и мале протестантске верске заједнице јер су оне анационалне и протежирају једнакост и братство, а теолози разлог налазе у чињеници да оне економски помажу, најчешће, сиромашне Роме. По Вашем суду, које у праву?

Мислим да су и једни и други у праву, с тим да је аргументација више на страни теолога, познавајући економску немоћ Рома и њихов низак образовни ниво.

22. У једном напису стоји: "Може ли народ који не живи на заједничкој територији, не говори истим језиком, а уз то није поклоњен истом Богу, формирати чврсту основу националне еманципације?" Питамо Вас у којој је мери верска подељеност препрека развоју националног идентитета Рома?

Веома је тешко разговарати на тему испуњености неопходних услова за стварање чврсте заједнице Рома, јер је могуће супротстављање две групе аргумената. Једни сматрају да томе може помоћи јасна верска опредељеност, док су за друге то напори у правцу побољшања образовања, културе становања и општег просперитета у савременом друштву.

23. Да ли су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу, задржавајући неке православне карактеристике, ипак обојени исламом?

Да.

24. Славите ли славу?

Не.

25. Нема појединца који на почетку трећег миленијума не проблематизује свој однос према вери: неко је убеђени верник и све прима што његова вера проповеда, други је религиозан, премда усваја само нешто од религијског учења, трећи се двоуми поводом вере, четврти је апсолутно равнодушан, пети није религиозан и нема ништа против религије, шести није религиозан али је противник вере, и тако редом. Да ли Ви, попут ове множине, преиспитујете свој однос према религији и верским заједницама и до чега Вас је то довело?

Роми су припадници свих религија које постоје на овом свету, јер су Роми распрострањени по целом свету. Нисам лично религијски опредељен, мада сам муслиман по наслеђу. То ми, међутим, никада није представљало препреку за уклапање у друштво, нити ми је, пак, омогућило неке посебне привилегије.

Разговарали

Драган Тодоровић и Драгољуб Б. Ђорђевић

РАЗГОВОР СА СЛАВИЦОМ ВАСИЋ*

1. Као што је познато, госпођо Васић, сваки човек – био религиозан или не – поседује конфесионално порекло, најчешће утемељено на "религији дедова и очева", па је тако: муслиман, православцац, римокатолик, протестант, будиста или шта друго. Које је Ваше конфесионално порекло?

Православка.

2. Истине ради, уколико не признаје или одбија конфесионалну идентификацију, појединац може бити и безконфесионалац. Да ли се Ви и како вероисповедно опредељујете?

Као православка.

3. Какав је Ваш однос према религији? Да ли сте лично религиозни, равнодушни, тј. индиферентни према њој, нисте религиозни, атеиста сте или гностик?

Религиозна.

4. Једни тврде да су национално и верски хомогене државе напредније од вишенационалних и вишеверских, други мисле сасвим супротно. Молимо Вас, госпођо Васић, изнесете Ваше гледиште о томе.

Ја мислим да јесу верски хомогене државе напредније од националних и вишеверских.

5. Роми су изгубили постојбину религију. Сада су они припадници религија оних народа у чијем непосредном окружењу живе. Шта су Роми (они у Вашем комшилуку и они које познајете) по вероисповести – конфесионалном пореклу?

* Славица Васић (Земун /Србија, Југославија/, 1968), председница ромског женског центра "Бибија", секретарица Друштва за унапређивање ромских насеља, познати преводилац са ромског на српски и обрнуто.

Углавном православци.

6. Имате ли утисак да су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу изгубили исламске карактеристике и прешли на православну позадину?

Па имам такав утисак. Тамо доле, у Нишу, Лесковцу, Врању, чини ми се да јесу.

7. Да ли Вам је познато да код нас постоји извесна нетрпељивост међу Ромима различите религије и вероисповести, између Рома муслимана и Рома православца, Рома муслимана и Рома католика, Рома муслимана и Рома протестаната, Рома православца и Рома протестаната? Примера ради, не мешају се, међусобно не склапају бракове, забрањују сахране на истом гробљу и сл. Како тумачите тај податак и какав је Ваш однос према томе, гледано из угла интеграције ромског етноса?

Познато ми је, и ја никада не бих склопила брак са Ромом муслиманом. Такав је мој однос према томе.

8. На ком се гробљу сахрањују Ваши укућани и уопште Роми из Вашег места: да ли на градском и сеоском месном гробљу или постоји нека друга варијанта – на пример, засебно "циганско" гробље?

Не постоји циганско гробље. Значи, сахрањују се на сеоском гробљу где и сви остали.

9. Има мишљења да Роми не могу бити добри верници, да нису чврсти у вери, да не практикују прописане обреде... Како је Ваше мишљење о томе да ли они могу бити добри: православци, муслимани, римокатолици, протестанти?

Мислим да то није тачно. И Роми могу бити добри верници, исто као и сви народи.

10. Да ли би Роми били бољи верници ако би се део богослужења, у верској заједници којој припадају, вршио на ромском језику или на њему превеле верске књиге и публикације?

Не мислим да је то тако. Нема везе на ком језику се врши служба. Једноставно, људи верују или не верују.

11. Вероватно знате да је на делу, барем на југу Србије, својеврсна конверзија, преобраћење Рома муслимана и православца у разне и мале протестантске верске заједнице, које технички називамо сектама (адвентисти, баптисти, пентекосталци, Јеховини сведоци...). Каква су Ваша сазнања о томе и да ли овај процес шкоди ромској интеграцији?

Нисам знала за те Јеховине сведоке који се појављују свуда, али мислим да Роми, као и остали народи, или прихватају то или не прихватају. Сматрам да преобраћање шкоди ромској интеграцији.

12. Истраживачи извештавају да у Рома хришћана и њиховој практичној религиозности – при неком чину, обичају или празнику – има примеса и из ислама. И обрнуто, примеса и из хришћанства код Рома муслимана. Гледате ли на то са похвалом, као резултат живота у интеркултурном, односно мултикултурном и вишеверском друштву, или не?

Не гледам повољно на то.

13. Држите ли Рамазански пост и славите Рамазански и Курбан барјам?

Не.

14. Да ли Вам је познато како су Роми, као верници, примљени од религијске већине у одговарајућој верској заједници? Радо ли људи са њима врши религијске обреде и прослављају празнике? Да ли су пожељни у храму, цамији, молитвеном дому?

Да, у мом случају да.

15. Слави ли Ваша породица Ђурђевдан и Василицу?

Слави Ђурђевдан, Василицу не.

16. У религијском животу сваког народа континуирано се појављују примери религиозне нетрпељивости, али и секвенце религијске горљивости, па и фанатизма. Тако и у Рома, конфесионално различито обојених, можда има унутрашње и спољашње религијске нетолеранције! Јесу ли Роми религијски толерантни или су религиозни фанатици?

Религијски толерантни.

17. Да ли градски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу попримају исламску позадину?

Не.

18. Пошто изврсно познајете душу свога народа, реците нам, госпођо Васић, да ли је то што особе припадају различитим религијама и вероисповестима, понекад или често, препрека заснивању брака?

На питање сам већ одговорила - јесте.

19. Наводимо два супротна мишљења о Ромима православцима: по првом ставу Роми "управо кроз прихватање конфесионалног идентитета Срба покушавају да пониште свој национални идентитет и претопе се у други етнос"; по другом Роми "израстајући у православне и стичући кључне верске и празничарске навике, не потврши и не оставивши старе културне одреднице, интегришу се на своју и добробит локалног и ширег друштва". Ваш коментар?

Мислим да не губе свој идентитет због тога што су православне вероисповести.

20. Слажете ли се са тврдњом да градски Роми, по конфесионалном пореклу муслимани, у већинском православном окружењу комбинују исламске са православним карактеристикама?

Мислим да да. (Објасните то мало шире.) Знам да Роми муслимани славе Бурђеждан који је православни празник или славе Василицу.

21. Социолози религије сматрају да Роми прелазе у разне и мале протестантске верске заједнице јер су оне ационалне и протежирају једнакост и братство, а теолози разлог налазе у чињеници да оне економски помажу, најчешће, сиромашне Роме. По Вашем суду, које у праву?

Мислим да су теолози, зато што оне економски помажу.

22. У једном напису стоји: "Може ли народ који не живи на заједничкој територији, не говори истим језиком, а уз то није поклоњен истом Богу, формирати чврсту основу националне еманципације?" Питамо Вас у којој је мери верска подељеност препрека развоју националног идентитета Рома?

Мислим да је у великој мери та подељеност препрека за развој идентитета Рома.

23. Да ли су сеоски Роми, по конфесионалном пореклу православци, у већинском муслиманском окружењу, задржавајући неке православне карактеристике, ипак обојени исламом?

Чиними се да не, ја немам такво искуство.

24. Славите ли славу?

Да. (Коју?) Свети Николу.

25. Нема појединца који на почетку трећег миленијума не проблематизује свој однос према вери: неко је убеђени верник и све прима што његова вера проповеда, други је религиозан, премда усваја само нешто од религијског учења, трећи се двоуми поводом вере, четврти је апсолутно равнодушан, пети није религиозан и нема ништа против религије, шести није религиозан али је противник вере, и тако редом. Да ли Ви, попут ове множине, преиспитујете свој однос према религији и верским заједницама и до чега Вас је то довело?

Па не нешто много. Немам неки однос према религији. Једноставно, верујем у нешто и то је то. Али, нисам баш нешто дубоко религиозна.

Разговарали
Драгољуб Б. Ђорђевић и Јован Живковић

ПИСМО ВЛАДИКЕ ФИЛАРЕТА
LIL KATAR O VLADIKA FILARET
BISHOP FILARET'S LETTER

Поштовани Господине Професоре,*

Његово Преосвештенство Епископ милешевски Господин Филарет примио је Ваше писмо са питањима за научни интервју на тему *Верски живот Рома православца и муслимана у југозападној и југоисточној Србији*.

Владика је захвалан што сте се њему обратили да помогне у научном истраживању верског живота Рома и искрено поздравља ту акцију. Истраживање захтева велико и свестрано ангажовање и максимално познавање живота Рома, њихове верске припадности и дешавања кроз историју. Да би се одговорило на сва питања која су припремљена за интервју, заиста се све то мора узети у обзир. Потребно је и доста времена и доста истраживања у насеобинама где живе Роми.

Пошто је јануар месец пун великих хришћанских и српских Празника Преосвећени Владика је максимално заузет посетама и служењима у Црквама и црквеним јединицама у Епархији тако да му није остало много времена да се одговорно припреми за интервју који је планиран за крај јануара.

Поред овога, можда Вам је познато, у Епархији милешевској не живи ни једна православна ромска породица а мали је број и оних Рома који припадају другим вероисповестима а говорити о онима које човек добро не познаје није много упутно.

С тога Вас Владика моли да разумете због чега није у могућности да Вам уприличи тражени интервју. То не значи да Ви нисте добродошли као гост Владике и Епархије милешевске него напротив врата су Вам увек отворена. То такође не значи да треба да одустанете од истраживања јер сви људи, ма коме припадали, заслужују пажњу јер су пред Богом сви људи једнаки.

У име Владике милешевског Господина Филарета Вас поздрављам и желим много успеха у даљем животу и раду.

С поштовањем,

Архијерејски намесник пријеполски
протојереј ставрофор Душан Јанковић

* Писмо је, у име владике Филарета, протојереј ставрофор Душан Јанковић упутио проф. др Драгољубу Б. Ђорђевићу, који је испред истраживачког тима био у преписци са управитељем милешевске епархије.

Владимир Ж. Јовановић

**РОМСКО-СРПСКО-ЕНГЛЕСКИ РЕЧНИК
РЕЛИГИЈСКИХ РЕЧИ И ИЗРАЗА**

**RROMANO- GADŽIKANO-ANGLIKANO ALIVARI KATAR
E RELIGIJSKI SVATURA**

**ROMANY-SERBIAN-ENGLISH DICTIONARY
OF RELIGIOUS WORDS AND PHRASES**

1. УВОД

Ова социолингвистичко-лексиколошка студија настала је у оквиру социолошког истраживачког пројекта под називом "Верски живот Рома православаца и муслимана у западно-југоисточној Србији". На самом почетку ваља истаћи да је и речник сачињен за потребе овог истраживања и, као такав, превасходно је намењен не-ромском становништву, које ће уз овај речник можда боље разумети Роме у својој околини, или барем нешто више сазнати о њима и њиховом језику. Оно што је веома важно када се говори о ромском језику на овим просторима је разумевање њихове посебности, а тиме и језичких особености, у смислу уже или "субетничке" идентификације. Како се зна да се Роми на Балканском полуострву могу поделити у две велике групације, једну влашку, а другу турску (невлашку), вероватно је разумљиво што ће и религијско опредељење Рома ове две групе нагињати ка вероисповести матичних народа по којима су назване. Дакле, у том смислу говоримо о Ромима православцима и муслиманима, који услед различитог религијског одређења носе у својим језицима печате тих конфесија. Из тог разлога, речник који је овде приложен доноси религијске термине, али из говора како православних Рома, тако и Рома који исповедају Ислам на просторима централног Балкана. Са друге стране, велико је разноврсеје говора и дијалеката, чак и у окриљу ових група. Нешто одређеније о томе говори Раде Ухлик:

Пошто су влашки Цигани у југословенске земље надирали у неколико таласа, развило се међу њима више наречја. То су, пре свега, дијалекти влашких Цигана у ужем смислу, у источним областима Србије (с Банатом), и у Славонији, а затим наречја српских Цигана, распрострањених по Босни и Херцеговини и по неким деловима Србије и Црне Горе, а у мањој мери и по Македонији. ...Невлашкој групи припадају већим делом и масе Цигана у Македонији и у јужном делу Србије. У мањем броју налазимо их и у северној Србији.

(Ухлик 1948:6-7)

По наводима Раде Ухлика, пионира у изучавању ромске културе и језика код нас, у Србији постоји преко двадесет ромских дијалеката.¹ Оваква разноликост у дијалектима неумитно са собом носи и разноликост у облицима појединих речи које се односе на верски живот, било да су резлике мале, или значајене до мере да се може говорити о две потпуно другачије речи.

Па ипак, тешко да би се на основу лексичког фонда ромског који се односи на веру могло рећи да су Роми изразито религиозан народ. Чињеница је, међутим, да у ромском језику постоји термин којим се означава врховна божанска сила, што је карактеристика монотеистичких религија, равноправно са речима које се односе на паганизам или празноверје.

2. РОМСКИ ЈЕЗИК

Ромски језик је један од географски најраспрострањенијих и најразуђенијих језика на свету, захваљујући чињеници да су Роми у својим непрестаним миграцијама доспели готово у сваки кутак планете. Са друге стране, спада у ред језика који упркос наведеној чињеници није довољно систематски истраживан и студиозно описан. Многоструки су разлози за то. Међутим, свако ново настојање да се допринесе укупности изучавања ромске културе и језика од великог је значаја, како за саме Роме, тако и за средину у којој они живе.

Језик ромске заједнице спада у индо-аријску грану индо-европске породице језика, пракритску подгрупу која је ареално везана за северни део индијског потконтинента. Према налазима упоредне лингвистике, ромски језик се негде око 1000. године одвојио од матичне групе, да би се даље делио на бројне дијалекте како су се Роми насељавали на одређеним просторима, а њихов језик био изложен утицају локалних језика. Данас се њиме највише служе у источној Европи, иако се у тим земљама, а ни другде у свету, ромски језик не третира као признати језик, превасходно зато што се пре може говорити о групи дијалеката који немају јединственог репрезента у облику стандардног језика. Према подацима изнетим у најобимнијем делу светског знања (1), ромским језиком се људи служе као матерњим још само на Балкану, у Велсу и Финској, мада ромски језик у ове две земље говори још само мали број људи. У новије време бележимо на овим просторима настојања да се на ромском пише и објављују књиге, као и да се приређују редовнији програми на локалним електронским

¹ Види Ухлик 1983:11

медијима. Оно што је за ромски језик и културу од посебне важности је да је у протеклој деценији интензиван рад на превођењу капиталних дела светске културне баштине на ромски језик. У том смислу, објављен је први превод комплетног *Новог завета* на ромски (1991), као и *Службеник* Српске православне цркве (1993), оба дело Трифуна Димића из Новог Сада, који је превео и целокупну Библију на ромски, мада још увек није објављена (3). Такође, треба нагласити да постоји и завршен превод *Курана*, који услед различитих отежавајућих околности, још није угледао светлост дана. Веома актуелно је и питање отварања катедре за ромологију на Универзитету у Београду. Па ипак, чини се да све то још увек не може бити адекватно или довољно када се имају на уму реалне потребе ромског становништва.

Ромски је језик без писане традиционалне књижевности, релативно оскудне инокосне лексике, али са друге стране богатог усменог предања, стабилне и добро развијене граматике која одговара онима у савременим језицима са севера Индије, засноване на традиционалној подели на десет различитих врста речи. Именичке категорије подразумевају два рода (мушки и женски) и два броја (једину и множину). Падешки систем именица ромског језика базира се на осам падежа, где директни падеж представља санскритски номинатив и акузатив, док је коси падеж настао од генитива. Глаголски систем је врло развијених глаголских облика, где лични облици познају три лица и два броја. Постоји пет глаголских времена: презент, перфекат, имперфект, плусквамперфект и футур, као и три начина. Поред свега тога, још се може истаћи да ромски обилује карактеристичним примерима примене диминутива.

Основни проблем везан за проучавања ромског језика је непостојећа стандардна варијанта језика, мада се можда може рећи да је процес стандардизације само делимично извршен,² као и читаво богатство дијалеката и наречја које одликују овај језик не само на Балканском полуострву, већ и шире у Европи, где су Роми најраспрострањенији. Словенац Франц Миклошич је у 19. веку дијалекте ромског језика сврстао у 13 већих група, а према географским одредницама или националним државама (садашњим или бившим) у којима се могу чути. То су грчка, румунска, мађарска, моравско-чешка, немачка, пољска, пољско-литванска, руска, финска, скандинавска, италијанска, англо-велшка (шкотска), и шпанска (баскијска). Варијетети ромског језика су до те мере истакнути у својој различитости, да могу у великој мери да отежавају комуникацију међу самим Ромима који су непосредно врло блиско настањени. Оваква тенденција се и даље наставља под утицајем других језика у чијем се окружењу налазе они којима је ромски језик матерњи. Међутим, актуелно стање у ромском језику ни у ком случају не треба да значи да је "Цигански језик ... примитиван језик, запустен језик..." (Ухлик 1948:12). Ниједан језик се не може сматрати примитивним или заосталим, све док у потпуности задовољава потребе матичне групе, т.ј. све док обавља своју основну функцију у друштву - примарно средство комуникације међу људима. Сваки језик одражава, са друге стране, потребе људи који се њиме служе као матерњим, односно служи као средство одсликавања објективне или екстралингвистичке стварности дате говорне групе. Стога се став Рада Ухлика о ромском језику уопште и његовом тадашњем актуелном тренутку мора сматрати преоштрим и недовољно основаним.

2.1 Фонологија

Гласовни систем свих дијалеката ромског језика несумњиво води порекло од Санскрита, прајезика већине језика индијског полуострва. Међутим, промене су се неумитно десиле у свим аспектима језика, па и у гласовном систему, и поред тога што су остале неке одлике Санскрита које су другде ишчезле. Ту се у првом реду мисли на очување почетног консонантског скупа у речима какви су **dr-** и **tr-**, а затим и средишњег **st[h]**, **st[h]**). Систем самогласника европских дијалеката, какви су централноевропски краковско-ловарски, па и гурбетски, заснован је на пет гласова **a**, **e**, **i**, **o**, **u**. У сугласничком систему су прихваћени африкати и фрикативи, док су се индо-ирански ретрофлекс консонанти изгубили.

За оне који српски језик говоре као матерњи није превелика потешкоћа препознати и разликовати поједине гласове ромског језика. Ово стога што, пре свега, ромски језик у многоме чине гласови који су сличне фонетске и фонолошке вредности као и они у српском. Од оних који су посвем другачији, говори се најчешће о три гласа. Од вокала, ту је пре свега реч о муклом задњонепчаном вокалу /ъ/ који је карактеристика тзв. влашких дијалеката ромског језика, затим консонанти као што је гутурални или грлени безвучни спирант /x/, грлено /r/ које је можда предњонепчаног порекла, а који је данас језични или задњонепчани глас, при чијем изговору врх језика интензивније вибрира него код српског /r/. Овај сугласник врши врло јак утицај на високи самогласник /i/ који претвара у мукли вокал /ъ/. На самогласник /i/ слично утичу два језична гласа /l/ и /n/.

Што се тиче акцентуације у ромском језику, она такође није стабилна категорија. Акценти и наглашавање слогова варира од једног дијалекта до другог, мада то, вероватно, важи и у оквиру појединих дијалеката, чиме језик тако носи својства групе или индивидуе.³

Следећа карактеристика влашкоромских дијалеката је аспирација непчаних консонаната /č/ и /ć/, као и задњонепчаног /k/, лабијалног /p/ и денталног /t/, те се овако аспирирани гласови обележавају као /čh/, /ćh/, /kh/,

² Види Бугарски (1993:92)

³ У наречју босанских Цигана речи су наглашене већином на задњем слогу. Од тог општег правила одступају глаголи са наставком -dav, придеви изведени из генитива, именице итд. Изузетак чине и речи страног порекла које се обично наглашавају на предзадњем слогу. Потребно је узгред напоменути да мали одречни предметак bi- и предлог dži у сложеницама паралишу главни акценат осталих делова речи или следеће речи и превлаче га на себе". (Ухлик 1948:11-12)

/ph/ i /th/. Аспирација је значајно обележје идентитета гурбетског говора, упркос томе што се у доброј мери губи или већ изгубила на северу и код румунских цигана. У Босни и Херцеговини аспирација још одржава, док на југу Србије и Македонији, где преовладавају невлашки Роми, аспирација се не осећа и сматра се "примитивношћу и знаком сирове простоте".⁴

2.2 Ортографија

С обзиром на то да не постоји стандардна варијанта ромског језика, лако је претпоставити да за овај језик нису одређени ни ортографски систем, ни правописна правила. Услед тога се ромски у писаном облику може представљати различитим абецедним системима, мада ни једним на потпуно задовољавајући начин. У највећем броју случајева, ромски језик се пише уз помоћ латинске абецеде, уз напомену да постоје гласови који се не могу представити ни једним од слова те абецеде, иако комбинација слова у неким деловима може да премости проблем. Овде смо као различите третирали два сродна гласа /č/ и /kj/ један из дијалеката Рома у Србији, а други у Македонији, и тако их и презентовали. Такође, задржано је и двојно репрезентовање гласа /đ/ из разлога који се наводе у литератури.⁵ У свом раду који се тиче фонологије ромског, Ибрахим Османи, нудећи предлог абецеде ромског, уврштава и аспироване гласове у ортографски систем од 32 знака. Осим што не прихвата да у ромском постоје **č** и **dj**, код њега су посебна обележја резервисана за **ch**, **kh**, **ph**, **th**, као и нешто другачија репрезентација гласова чији би српски парњаци били **j** (y) и **dž** (j) у писању.⁶ Међутим, абецеда која следи је она која је узета за основу рада на сачињавања овог глосара, и као таква чини основни скелет речника у наставку.

ROMANI ABECEDA - РОМСКА АБЕЦЕДА

Aa	Ee	Ll	Ss
Bb	Ff	Lj lj	Šš
Cc	Gg	Mm	Tt
Čč	Gj gj	Nn	Uu
Ćć	Hh	Nj nj	Vv
Dd	Ii	Oo	Xx
Dj dj	Jj	Pp	Zz
Dž dž	Kk	Rr	Žž
	KJ kj		

2.3 Лексика

Лексички фонд ромског језика, као и другде, фундиран је на двома компонентама. У једном делу је основни скуп аутохтоних ромских (индо-иранских) речи који одражава најосновније егзистенцијалне појмове од значаја за Роме и њихов начин живота. Други део се односи на позајмљенице из других језика, у зависности од територијане распоређености дијалекта, а у односу на развој вањезичке стварности. Како се најчешће наводи у литератури, број позајмљеница у ромском је велики (око половине речи), међутим мора се сматрати само релативно великим када се узме у обзир доба у које се одвојио од матичне групе. Међутим, данас се у ромском употребљавају речи позајмљене из српског и прилагођене ромској фонологији и морфологији, иако постоје сасвим легитимне, одговарајуће оригиналне ромске речи. То, разуме се, не говори ништа особено о овом језику, пошто и још неки језици на овим просторима (албански, на пример) добар део свог фонда речи дугују посуђивању из језика суседа. У ромском је највише позајмљеница из словенских језика (*glas* "глас," *rebniko* "рибњак," *grob* "гроб," *dosta* "доста," *ale* "али"), затим румунског (*bolta* "продавница," од *bolta*), мађарског (*bino* "грех," од *bun*), грчког и јерменског.

⁴ Види Ухлик 1948:10-11 и Ухлик 1983:15

⁵ "У овом речнику применио сам фонетски принцип. Изузетак чини двојако приказивање гласа /d/, на име са **dj** и **gj**. То сам урадио да бих нагласио његово двојако порекло. Реч **djive** (дан) на пример, води порекло од речи **dive**, а **gjiv** (пшеница) од **giv**." Ухлик 1947:12

⁶ Види Османи 2000:144

3. РОМСКИ ЈЕЗИК У ЈУЖНОСЛОВЕНСКИМ ЗЕМЉАМА

Мада под значајним утицајем језика средине у којој су се нашли, очували су се различити дијалекти ромског језика на просторима бивше и садашње Југославије. Када је реч о Ромима на Балканском полуострву, вероватно су најдоминантнији утицај на ромски језик и дијалекте извршила два језика, турски и румунски. Пошто су заједно са осталим становништвом и Роми на овим просторима били изложени турској власти и култури, сасвим је разумљиво да је доста речи из турског прешло у ромски. Ово се посебно односи и на вокабулар оних Рома који су религијски везани за ислам, а преко турске доминације од пола века на територији Балкана. То се манифестује и у овом речнику религијских термина који обилује речима преузетим из турског. О утицају румунског, односно романских језика на ромске дијалекте на овим просторима, писао је Раде Ухлик:

Наречја српских Цигана нису била подједнако изложена романском утицају...босански Цигани имају сразмерно најмањи проценат романских речи, јер су већ одавно напустили крајеве насељене Власима. Наречје српских Цигана садржи већи број таквих речи. Разни цигански дијалекти у Србији и Славонији обилују у већој или мањој мери позајмљеницама из романске речничке грађе.

(Ухлик 1948:7,8)

Влашкоромским говором служе се следеће етничке групе Рома у јужнословенским земљама: Гурбети, Лејаши, Колдераши и Ловари, те се може рећи да се они служе заједничким дијалектом, који се општим именом назива **лејашки**. Невлашка племена Арлије, Бургијаши, Гопти и Синти служе се заједничким дијалектом који се у литератури назива **арлијским** дијалектом, док све остале групе користе **тамарски** дијалекат.⁷

4. РОМСКО-СРПСКО-ЕНГЛЕСКИ РЕЧНИК РЕЛИГИЈСКИХ РЕЧИ И ИЗРАЗА

Ова студија је производ истраживања двојаке врсте. Са једне стране, она представља производ аналитичког проучавања литературе о ромском језику, као и доступног лексикографског рада на централно-балканском простору. Други део је непосредно истраживање терминологије и вокабулара везаног за религијски искуствени живот Рома у Србији на основу језичке интуиције и компетенције матичних говорника ромског језика. Што се тиче првог вида рада на овом пројекту, он се у многоме ослања на драгоцену лексикографско деловање Рада Ухлика на ромском језику. Како су његови речници једини ове врсте у нашој земљи, сасвим је разумљиво да велика заслуга и неизмерна помоћ у изради оваквог глосара припада управо њима. Међутим, с обзиром на то да су оба речника сачињена и издата у једно друго доба, односно између 1945. и 1990. године, када је на просторима бивше СФРЈ доминантна идеологија била социјалистичка или комунистичка, приметан је одређен недостатак у речима које имају ближе религијско одређење. Другим речима, вероватно би речници Рада Ухлика били богатији када је реч о религијским појмовима да је његов рад био обављен у једном мање тоталитарном окружењу. Са друге стране, овај речник, имајући за циљ поређење облика ромског језика на нешто ширем географском подручју од Србије, носи одлике речничких подухвата Ухлика и Петковског, симбиотички и комплементарно. Симбиотички, јер се термини из једног користе да би се увидела разлика у односу на други и тиме оба добила подједнаку вредност у општем прегледу. Комплементарно, јер термине које не доноси један, доноси други речник, посебно ако су из друге вероисповести. Стога, речнички фонд чине речи гурбетског говора Рома у Србији као и арлиског, цамбаског и ковачког дијалекта у Македонији.

Речник обухвата све забележене облике за поједине појмове, било да се ради о дијалектолошким варијацијама, односно различитим облицима речи које су у употреби у одређеним ареалима где се користи ромски језик (Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Македонија) или дијалектима унутар њих, било да је реч о минималним фонолошким одступањима која имају семантичке дистинктивне функције. На пример: **devlikanlo** *adj.* - божански, божији и **devlikano** *adj.* - боговски, божански, божји; побожан. Такође су и под посебним одредницама унети исти облици који се у различитим изворима јављају као посебне речи за неке сличне појмове који су константа у различитим религијским заједницама, као код **chorvitalo** *s /m./* - хоџа, односно **chorvitalo** *s /m./* - свештеник. Како ромски језик не познају инфинитив, глаголи су дати као и другде у лексикографији ромског у облику првог лица једнине за садашње време, док су придеви дати у мушком роду једнине. На крају треба истаћи да је у оквиру овог глосара место нашло 630 термина, имена и израза, и да су у обзир узимане само речи које недвосмислено припадају регистру религије, односно да су овде забележене речи које се доводе у везу једино са религијским животом и праксом.

Дакле, речник који је производ ове студије одселикава са језичког становишта улогу религије у свакодневном животу Рома. Од колике је важности религија и верски живот у одређењу националног, или народног идентитета других у поимању Рома, потврдиће и чињеница коју наводимо:

*У разним областима Цигани називају припадник других народа различитим именима. Именом **Gadžo** означавају припадника оног народа у чијој се земљи налазе. Име **Das** означава редовно припадника оног*

⁷ Види Вукановић 1983:324-336.

народа који је у недавној прошлости био у мање-више потчињеном положају. ... Има још и симболичних имена, као на пример у Бос. Крајини. **Trinenajengo** значи Србин, **Pandženajengo** Хрват, а **Dešenajengo** Муслиман, јер се једни моле богу са три (*trin*) прста, други са пет (*pandž*), а трећи са десет (*deš*) прстију.

Са друге стране, следећа кратка легенда говори доста о ромском поимању животних приоритета и посвећености религији:

Силни ромски цар Пенга саградио небеску богомољу која је била направљена од масног сира и суџука. Али сироти Роми, онакви какве их је бог дао, гладни и мршави, жељни доброг залогаја, навалили на божију кућу, па је за три дана смазали. (Ухлик 1983:9)

Мада овај речник религијских термина не претендује на исцрпност и треба га схватити као иницијални напор или основу за даља проучавања, извесне генерализације у вези са ромском религијском лексиком се могу извести. На основу анализе материјала прикупљеног за речник, могу се извести четири закључка:

- Унутар религијског појмовника у ромском језику издваја се једно лексичко језгро састављено од речи које су у оптицају на широком простору говорне заједнице без обзира на вероисповест говорника. Поменути закључак се огледа како кроз појмове општијег карактера: бог (**del, devel**), божанство (**devlipe**), вера (**pašape, pašape**), грешност (**došalipe**), тако и посебнијег: светиња (**sumnalipe**), крштење (**trušulipe**), нечастиви (**beng**) и богомоља (**kangeri**). Велика разлика није уочљива ни када се узимају у обзир различити дијалекти, што се види упоређењем речи које се односе на ове појмове са македонског и српског говорног подручја.
- Наредна специфичност односи се на различите облике речи које означавају свештена лица. Постоје опште речи којима се реферира на свештенике, као што су **čhorvitalo** и **rašaj**. Међутим, за свештено лице муслиманске вероисповести на српском говорном подручју издваја се реч **gjlabno** као посебна (што бележи Р. Ухлик), а на македонском **hodža**.
- Уочљива је велика варијабилност у називима за припаднике појединих веросиповести. Зависно од подручја и припадности вери, хришћанин је **balamno, das, trušulalo, gadžo, xristijani**, муслиман **dešenajengo, gadžo, gomi, muslimani, xoraxaj** а јеврејин **audija, biboldo, čhindebalengo, džut, jahudija, xalo, xoxalo**.
- Као последње уопштавање може се извести постојање високе хомогености у називима за главне верске празнике код Рома различитих конфесија. За Рома хришћане то су **Patradji** и **Kulunda**, а за припаднике Ислама **Vajram** и **Ramazani**.

Имајући у виду другу, трећу и четврту тезу, може се закључити да начин живота Рома и историјски контекст који детерминише њихов положај битно одређује појмовник којим се служе у религијској комуникацији. Утолико се потврђује правило да између социјалног и лингвистичког аспекта постоји узајамна спрега, односно да су ове сфере нераздвојиве, посматрајући општу ситуацију у којој су се Роми налазили.

РОМСКО-СРПСКО-ЕНГЛЕСКИ РЕЧНИК РЕЛИГИЈСКИХ РЕЧИ И ИЗРАЗА

Скраћенице и симболи коришћени у речнику

<i>s. substantivum</i> - именица	<i>gr.</i> - грчки
<i>v. verbum</i> - глагол	<i>arap.</i> - арапски
<i>adj. adjectivum</i> - придев	<i>xindu</i> - хинди
<i>adv. adverbum</i> - прилог	<i>pers.</i> - персијски
<i>m. masculinum</i> - мушки род	<i>tur.</i> - турски
<i>f. femininum</i> - женски род	<i>mak.</i> - македонски
<i>interj. interjectum</i> - узвик	<i>srp.</i> - српски
<i>hipoc.</i> - <i>hipocoristicum</i> - хипокористик	<i>pl.</i> - <i>pluralium</i> - множина
<i>dem.</i> - <i>deminutivum</i> - деминутив	

^a - одредница се уже употребљава на подручју Србије, Црне Горе и Македоније

A

Alah *s /m./ arap.* - Alah, svevišnji, vrhovno biće Islama - **Allah**
alali *s /m./ tur.* - blagosloveno - **blessed**
Amen! *interj.* - Amen! - **Amen!**
apakjaba *s /m./* - vera, verovanje - **creed, belief**
apakjav *v* - verujem - **I believe**
arlime a invar *adj.* - blagosloven - **blessed**
armajalo *s /m./* - hulitelj - **blasphemer**
ateisti *s /m./ gr.* - ateist, bezbožnik - **atheist**
Audija *s /m./* - Jevrejin - **Jew**
Audika *s /f./* - Jevrejka - **Jewish woman**

B

badži *s /f./* - žena derviša - **wife of dervish**
bahtali *s /f./* - svetinja - **sacred object, holy thing**
bahtjarav *v* - blagoslovim - **I bless**
bahvaljako *s /m./* - avet, prikaza, duh - **apparition, spirit**
bajram *s /m./ tur.* - bajram - **Bairam**
bajrami *s /m./ tur.* - muslimanski praznik, bajram - **Bairam**
balamni *s /f./* - hrišćanka - **Christian woman**
balamno *s /m./* - hrišćanin - **Chrisitan**
balamori *s /f./* - hrišćanka - **Christian woman**
balavni *s /f./* - hrišćanka - **Christian woman**
balavno *s /m./* - hrišćanin - **Christian**
bangipe *s /m./* - grešnost - **sinfulness, sinning**
bangjepakjasko *adj.* - krivoveran - **heretical, heterodox**
bangjipe *s /m./* - grešnost - **sinfulness, sinning**
bango *adj.* - grešan - **sinful, sinning**
bangoro *adj.* - grešan - **sinful, sinning**
Bari Paraštuj *s /f./* - Sveta Petka - **St. Paraskeve**
Bari Paraštuj *s /f./* - Veliki Petak - **Good Friday**
baro beng *s /m./* - Sotona, Antihrist - **Satan, Antichrist**
baro čhorvitalo *s /m./* - vladika - **bishop**
baro dive *s /m./* - praznik - **holiday**
baro kolako *s /m./* - slavski kolač - **ritual bread for family patron's day, Slava bread**
baro raj *s /m./* - gospod - **the Lord**
baro rašaj *s /m./^a* - vladika, protojerej - **bishop**
bax *s /f./* - blagoslov - **blessing, benediction**
bax dav *v* - blagoslovim - **I bless**
bax tarav *v* - blagoslovim - **I bless**
baxtali *s /f./* - ikona; crkva - **icon; church**
baxtalimata *s /f./* - blaženstvo - **bliss, blissfulness, beatitude**
baxtalo *adj.* - blagosloven, blažen - **blessed, blissful**
baxtardino *adj.* - blagosloven, blažen - **blessed, blissful**
baxtardo *adj.* - blažen - **blissful**
baxtaripe *s /m./* - blagoslov - **blessing, benediction**
baxtjardo *adj.* ^a - blagosloven - **blessed**
beng *s /m./* - djavo, vrag, nečastivi - **devil, Satan**
bengalić bing *s /m./* - djavo - **devil**
bengalipe *s /m./* - djavolština - **devilry**
bengipe *s /m./* - djavolština - **devilry**
bengjalengji *s /f./* - djavolica - **she-devil**
bengjalo *adj.* - djavolski, djavolji, vražiji - **devilish, Satanic**
bengjalo *s /m./* - djavo - **devil**
bengjardo *adj.* - djavolski, djavolji - **devilish, fiendish**
bengjehko *adj.* - djavolski, djavolji - **devilish, fiendish**
bengjengo *adj.* - djavolski, djavolji - **devilish, fiendish**
bengoro *s /m./* - djavolče - **little devil, fiend**
berand *s /m./* - crkveni brod - **church nave**
bezax *s /m./^a* - greh - **sin**
bezaxalo *adj.* ^a - grešan - **sinful, sinning**

bezehalipe *s /m./* - grešnost - **sinfulness**
bezehalo *adj.* - grešan - **sinful, sinning**
bezehalo *s /m./* - grešnik - **sinner**
bezex *s /m./^a* - greh - **sin**
bezexalo *adj.*^a - grešan - **sinful, sinning**
bezexalo *s /m./^a* - grešnik - **sinner**
bibangjipe *s /m./* - bezgrešnost - **sinlessness**
bibango *adj.* - bezgrešan - **sinless**
bibija *s /m./* - litija kod pravoslavnih Roma - **Orthodox religious procession**
Bibliako pandžengo lilaripe *s* - Biblijsko petoknjžje - **Pentateuch**
Biblija *s /f/ gr.* - Biblija - **the Bible**
Biblijako Dive *s /m./* - Sv. Atanas - **St. Atanasius**
bibolavdo *adj.* - nekršten - **unbaptized**
biboldengo *adj.*^a - jevrejski - **Jewish**
biboldi *s /f./^a* - Jevrejka, nehriščanka - **Jewish woman, non-Christian**
biboldino *adj.*^a - nekršten - **unbaptized, non-Christian**
biboldo *adj.*^a - nekršten - **unbaptized, non-Christian**
biboldo *s /m./^a* - Jevrejin, nehriščanin - **Jewish**
bibolduno *adj.*^a - jevrejski - **Jewish**
bibolno *adj.* - nekršten - **unbaptized, non-Christian**
bidevlehko *adj.* - bezbožan - **godless, atheistic**
bidevlehko *s /m./* - bezbožnik - **atheist, infidel**
bidevlesko *adj.* - ateistički, bezbožan - **atheistic, godless**
bidevlesko *adj.*^a - bezbožan - **godless, atheistic**
bidevlesko *s /m./^a* - bezbožnik - **atheist, infidel**
bidevlikano *adj.* - ateistički, bezbožan - **godless, atheistic**
bidevlikano *s /m./* - ateist, bezbožnik - **atheist, infidel**
bidžesa *adv.* - bezdušno - **mercilessly**
bilačo *s /m./* - djavo, nečastivi - **devil, Satan**
bilimoresko *adj.* - bezgrobni - **tombless**
bimerimahko *adj.* - besmrtn - **immortal**
bimerimasko *adj.*^a - besmrtn - **immortal**
bimeripe *s /m./* - besmrtnost - **immortality**
bipačano *adj.* - neveran - **irreligious, infidel**
bipakano *adj.* - bezveran - **irreligious, infidel**
bipakiano *adj.* - neveran - **irreligious, infidel**
bipakjavno *s /m./* - nevernik - **infidel**
Bismilaj! *interj. arap. tur.* - pomozi Bože! - **God help!**
biužesko *adj.*^a - djavolski, djavolji - **devilish, Satanic**
biužo *adj.*^a - djavolski, djavolji - **devilish, Satanic**
biužo *s /m./^a* - djavo, nečastivi - **devil, Satan**
bivodžesko *adj.* - bezdušan - **merciless**
blagosarav *v mak.* - blagoslovljavam - **I bless**
bojtar *s /m./* - drugi dan slave kod pravoslavnih Roma - **the second day of Slava**
bolav *v^a* - krstim - **I baptize**
bolavdo *adj.* - kršten - **baptized**
bolavipe *s /m./* - krštenje - **baptism, christening**
boldijav *v^a* - krstim se - **I get (am) baptized**
boldimo *adj.* - kršten - **baptized**
boldinajvav *v^a* - krstim se - **I get (am) baptized**
boldinava *ma v* - krstim se - **I get (am) baptized**
boldino *adj.*^a - kršten, pokršten - **baptized, christened**
boldipe *s /m./* - krštenje - **baptism, christening**
boldipe ani khangjeri *s /m./* - krstionica - **baptistry**
boldo *adj.*^a - kršten, pokršten - **baptized, christened**
bolipe *s /m./^a* - krštenje, pokrštanje - **baptism, christening**

bolno *adj.* - kršten - **baptized**
bosloimos *adj.* - blagosloven - **blessed**
bosloisarav *v* - blagoslovljavam - **I bless**
božikano *adj.* - božični - **Christmas**
Božiko *s /m./^a* - Božić - **Christmas**
božikone *adv.^a* - o Božiću - **at Christmas**
božikosko *adj.^a* - Božični - **Christmas**
breš *s /m./* - godišnji pomen pokojniku
kod čergara - **annual commemoration of the deceased with nomad Romanies**
bujužo *s /m./* - djavo - **devil**

C

cikni kulunda *s /f./^a* - Mali božić - **Little Christmas**
cikni patradji *s /f./^a* - Mali uskrs - **Little Christmas**
Cikni Patradži *s /f./* - Mali Uskrs - **Little Easter**

Č

čačepakjasko *adj.* - pravoveran; religiozan - **Orthodox; religious**
čadime *adj.* - okadjen - **fumigated**
čaro devlesko *s /m./* - sin božiji - **the Son of God**
čhindo *adj.* - obrezan - **circumcised**
čhoradarav *v^a* - raspem - **I crucify**
čhorvalo *s /m./* - sveštenik - **priest**
čhorvitalenho *adj.* - sveštenečki - **priestly**
čhorvitalesko - *adj.* - sveštenečki - **priestly**
čhorvitalo *s /m./* - hodža - **khoja, Muslim priest**
čhorvitalo *s /m./* - sveštenik - **priest**
čindo *adj.* - obrezan - **circumcised**
čirvav *v* - okumim se - **I become godfather (best man)**
čirvi *s /f./* - kuma - **godmother**
čirvipe *s /m./* - kumstvo - **the relationship of godfather (best man)**
čirviri *s /f./ /dem./* - kumče žensko - **female godchild**
čirvo *s /m./* - kum - **godfather; bestman**
čirvoro *s /m./ /dem./* - kumče - **godchild**
čučo dive *s /m./* - praznik - **holiday**
čučo gjive *s /m./* - praznik - **holiday**

Ć

ćelija monaško *s /f./* - monaška ćelija - **monk's cell**
ćerav baro dje *v^a* - slavim slavu (praznik) - **I celebrate Slava (holiday)**
ćerav bezex *v^a* - grešim - **I sin**
ćerav djes *v^a* - slavim slavu (praznik) - **I celebrate Slava (holiday)**
ćerav djive *v* - slavim slavu (praznik) - **I celebrate Slava (holiday)**
ćerav mangji trušul *v^a* - prekrstim se, krstim se - **I cross myself**
ćhinadipe *s /m./* - zavet - **pledge, oath**
ćhindebalengo *s /m./* - Jevrej - **Jew**
ćhindekarehko *adj.* - obrezan - **circumcised**
ćirvajjav *v* - okumim se - **I become godfather (best man)**
ćirvavav *v^a* - okumim se - **I become godfather (best man)**
ćirvi *s /m./* - kuma - **godmother**
ćirvipe *s /m./* - kumstvo - **the relationship of godfather (best man)**
ćirvo *s /m./* - kum - **godfather; bestman**
ćirvoro *s /m./* - kumče - **godchild**
ćivri *s /m./^a* - kuma - **godmother**
ćivripe *s /m./^a* - kumstvo - **the relationship of godfather (best man)**
ćivro *s /m./^a* - kum - **godfather; bestman**
ćivoro *s /m./^a* - kumče - **godchild**

D

d̂l *s /m./* - bog - **god**
d̂loro *s /m./* - bogo - **god**
da muj devleh *v* - nazovem boga - **I call upon god for (I greet)**
darma *s /f./ xindu* - vera - **belief, creed, religion**
darutnalo krisi *s /m./ tur.* - strašni sud - **Judgement day**
das *s /m./* - hrišćanin - **Christian**
dasutno *adj.* - pravoslavno - **Orthodox**
dav armaja *v* - hulim - **I blaspheme**
dav devle *v* - nazovem boga - **I call upon god for (I greet)**
dav romaja *v* - hulim - **I blaspheme**
del *s /m./* - bog, gospod - **god**
del ma dovaja *v* - daje mi blagoslov, blagosilja me - **god blesses me**
deloro *s /m./* - bogo - **god**
deloro *s /m./ /hipoc./* - mali bog - **little god**
derviši *s / m./ tur.* - derviš - **dervish**
dervišluko *s / m./ tur.* - dervištvo - **dervishhood**
dešenajengi *s /f./* - muslimanka - **Muslim woman**
dešenajengo *s /m./* - musliman - **Muslim**
dešengo *s /m./* - musliman - **Muslim**
devel *s /m./* - bog, gospod - **god, the Lord**
devi *s /m./* - duh - **spirit, ghost**
devja *s /pl./* - duhovi - **spirit, ghosts**
devla! *interj.* - bože! - **god!**
Devla! *intrej. tur.arap.* - Bože! Gospode! - **God! Lord!**
devleči dej *s /f./* - bogorodica - **mother of God, Virgin Mary**
devlehko *adj.* - bogovski, božanski; božji - **godlike, divine; God's**
devlehko manuš *s /m./* - svetac, sveti čovek - **saint, holy man**
devlehko phakalo *s /m./* - andjeo - **angel**
devleja! *interj.* - bože! - **God!**
Devleski xoli *s /f./* - Božiji gnev - **God's wrath**
devleski daj *s /f./* - bogorodica - **mother of God, Virgin Mary**
devlesko *adj.* ^a - bogovski, božanski; božji; pobožan - **godlike, divine; God's; pious**
devlesko kandlipe *s /m./* - bogosluženje - **religious service**
Devlesko Lil *s /m./* - Sveto Pismo - **the Holy Scriptures**
devlesko manuš *s /m./* - svetac, sveti čovek, božji čovek - **saint, holy man**
devleskoro *adj.* - bogovski, božanski; božji - **godlike, divine; God's**
devleskoro manuš *s /m./* - svetac, sveti čovek - **saint, holy man**
devleti *s /m./ tur.* - raj - **Paradise, Heaven**
devletleko *adj.* - rajski - **heavenly**
devlikani *s /f./* - bogomolja, crkva - **church, place of worship**
devlikanipe *s /m./* - božanstvo; pobožnost - **deity, divinity; piety, religiousness**
devlikanlo *adj.* - božanski, božji - **godlike, divine**
devlikano *adj.* - bogovski, božanski; božji; pobožan - **godlike, divine; God's; pious**
devlikano *s /m./* - svetac - **saint**
Devlikano dikhibe *s /m./* - bogojavljanje - **Epiphany, Twelfth-day**
Devlikano Lil *s /m./* - Sveto Pismo - **the Holy Scriptures**
devlimata *s /f./* - božanstvo - **deity**
devlipe *s /m./* - božanstvo - **deity**
devloreja! *interj.* - bože! - **God!**
devloro *s /m./* - bogo - **god**
din-dušmani *s /m./* - verski neprijatelj - **religious adversary, infidel**
dini *s /m./ tur.* - verski zakon, vera - **religious code, religion, creed**
dol *s /m./* - bog - **god**
doloro *s /m./* - bogo - **god**

doš *s /f./* - greh - **sin**
doš *s /m./* - grešnost - **sinfulness**
došalimata *s /f./* - grešnost - **sinfulness**
došalipe *s /m./* - grešnost - **sinfulness**
došalno *s /m./* - grešnik - **sinner**
došalo *adj.* - grešan - **sinful**
došalo *s /m./* - grešnik - **sinner**
došano *adj.* - grešan - **sinful**
došorendji *s /f./* - crkva sa dva tornja - **double-towered church**
dova *s /f./ tur.* - blagoslov; molitva - **blessing; prayer**
dovadžija *s /m./ tur.* - molitelj - **prayer**
duješorengi *s /f./* - crkva sa dva tornja - **double-towered church**
durdjesko *s /m./^a* - djavo - **devil**
Durja *s /pl./^a* - Sveta trojica - **the Holy Trinity**
durkatar *s /m./* - djavo - **devil**
durkataro *s /m./* - djavo - **devil**

DJ

dji *s /m./* - duh, duša - **soul, spirit**

DŽ

džamija *s /f./ tur.* - džamija - **mosque**
džebraili *s /m./ tur.* - Arhangel Gavriilo - **Archangel Gabriel**
džemati *s /m./ tur.* - muslimanska verska opština - **Muslim religious municipality**
dženaza *s /f./* - molitva za pokojnika pre pogreba - **prayer for the deceased before burial**
dženeti *s /m./ arap. tur.* - raj - **Paradise**
dži *s /f./* - duša - **soul, spirit**
džini *s /m./ tur.* - duh - **spirit, ghost**
Džoro *s /m./* - pokršteni Ciganin - **baptized Romany**
Džut *s /m./* (kovački) - Jevrej - **Jew**
džutanes *adv.* - na jevrejskom - **in Hebrew**
džutano *adj.* - jevrejski - **Jewish**
Džutni *s /f./* (kovački) - Jevrejka - **Jewish woman**
džuvli *s /f./* - muslimanka - **Muslim woman**

E

edželi *s /m./ tur.* - sudnji čas - **the time of judgement**
efta dive *s /m./* - sedmi dan od smrti pokojnika - **the seventh day after death**
ekvašo breš *s /m./* - pomen nakon 40 dana
od smrti kod Roma čergara - **commemoration of the dead 40 days after death**
ekvašomasek *s /m./* - polumesec - **crescent**
erbapi *adj. tur.* - podvižen - **ordained**
Erdelezi *s /m./* - Novo leto, turski naziv za praznik 7. maja (Djurdjevdan) - **Spring Holiday**
eresi *s /m./ gr.* - jeres - **heresy**
evlija *s /m./ tur.* - sveti čovek - **holy man**
evandjelje *s /m./* - jevandjelje - **gospel**

F

frima *s /f./* - duša - **soul, spirit**

G

gadžikane *adv.* - muslimanski - **Muslim**
gadžikane *adv.* - hrišćanski - **Christian**
gadžikano *adj.* - muslimanski - **Muslim**
gadžikano *adj.* - hrišćanski - **Christian**
gadžo *s /m./* - musliman - **Muslim, Christian, Jew**
gadžutno *adj.* - muslimanski - **Muslim, Christian, Jewish**

Golijato thaj David /m./ - Golijat i David - **Goliath and David**
gomi s /m./ - musliman - **Muslim**
gomini s /f./ - muslimanka - **Muslim woman**
gris s /m./ - muslimanski sudija, kadija - **Muslim judge, qadi**
gudlo deloro! *interj.* - mili bože! - **Good God!**

GJ

gjeraši v - obrežem - **I circumcise**
gjerašisarav v - obrežem - **I circumcise**
gjilabno s /m./^a - hodža - **khoja, Muslim priest**
gjirašime *adj.* - obrezan - **circumcised**
gjurgjesko s /m./ - djavo - **devil**

H

hadžiluko s /m./ *tur.* - hadžiluk - **pilgrimage to Mecca (Jerusalem)**
haini s /m./ *tur.* - nevernik - **infidel**
halali s /m./ *tur.* - blagosloveno - **blessed**
halaluko s /m./ *tur.* - apsolicija, praštanje grehova; blagoslov - **absolution; blessing**
halifi s /m./ *arap. tur.* - kalif- **caliph**
hazreti *adj. arap. tur.* - svet, duhovan, sakralan - **holy, sacred**
Herdelezi s /m./ - Djurdjevdan - **Spring Holiday for Romanies**
hodža s /m./ *pers. tur.* - muslimanski sveštenik - **Muslim priest, khoja**
hramo s /m./ - Sveto Pismo - **the Holy Scriptures**

I

ikalipe s /m./ - spasenje - **Salvation**
indi s /f./ - crkva - **church**
indjer s /m./ - andjeo - **angel**
inzaripe s /m./ - raspinjanje - **crucifixion**
Isuso /m./ - Isus - **Jesus**

J

Jahudija s /m./ *tur.* (džambaski) - Jevrejin - **Jew**
Jahudijka s /f./ *tur.* (džambaski) - Jevrejka - **Jewish woman**
jarabi! *interj. tur. arap.* - Bože! Gospode! - **God! Lord!**
jaratindža v /preterit/ - blagoslovi - **blessed us**
jaratinel v - blagoslovljava - **bless you**
jaratinel tu o Del! *interj.* - Bog te blagoslovio! - **God bless you!**
javišta s /f./ - avet, prikaza, duh - **apparition, ghost**
Jehova /m./ - Jehova - **Jehova**
jertisar Devla! *interj.* - Oprosti Bože! - **God forgive me/us!**
jodži s /m./ - duša - **soul, spirit**
jračako s /m./ - avet - **apparition**
Judo /m./ - Juda iskariotski - **Judas**

K

kabaeti - *adj. tur.* - grešan - **sinful, sinning**
kabaeti s /m./ *tur.* - grešnost - **sinfulness**
kabaetlija s /m./ *tur.* - grešnik - **sinner**
kadari *adj. tur.* - kadarski - **khadari**

kadarimalo *adj. tur.* - kadarski - **khadari**
kadimo *adj.* - okadjen - **fumigated**
kadro *adj. tur.* - kadarski - **khadari**
kakkava *s /m./* - naziv za Novo leto kod Roma u Trakiji
- **Romany New Year in Trakia**
kalifi *s /m./ arap. tur.* - kalif - **caliph**
kandili *s /m./* - kandilo - **icon lamp**
kangjirako bašaldo *s /m./* - crkveno zvono - **church bell**
kangjirako šoro *s /m./* - crkveni toranj - **bell tower, bell fry**
kandžirako *adj.* - crkveni - **church**
kandžiri *s /f./* - crkva - **church**
kangeri *s /f./* - crkva - **church**
kangerina *s /f./* - crkva - **church**
kangiri *s /f./* - crkva - **church**
karakonči *s /m./^a* - vodeni duh - **water spirit**
karankoči *s /m./* - vodeni duh - **water spirit**
kaštuno *s /m./* - krst - **cross**
Kasumi *s /m./ tur.* - Mitrovdan (8. novembar) - **St. Demetrius' day**
katoličko *adj.* - katolički - **Catholic**
katoliko *s /m./* - katolik - **Catholic**
khanali *s /f./* - hodžinica - **khoja's wife**
khangeri *s /f./* - crkva - **church**
khangiri *s /f./* - crkva - **church**
khangjirač gjili *s /f./* - crkvena pesma - **religious hymn**
khangjirako *adj.* - crkveni - **church**
khangjirako édinipe *s /m./* - crkveni sabor - **church fair**
khangjiraši *s /m./* - crkvenjak - **churchman**
khangjirako *s /m./* - crkvenjak - **churchman**
khangjiri *s /f./* - bogomolja, crkva - **church, place of worship**
khangjirin *s /f./* - bogomolja, crkva - **church, place of worship**
khangjernjako slovensko čib *s /f./* - crkvenoslovenski jezik - **Church Slavonic language**
khangjirori *s /f./* - crkvica, kapela - **little church, chapel**
khangjirori *s /f./ /dem./* - crkvica - **little church**
khasehko bilačo *s /m./* - zli duh u senu - **evil spirit residing in hay**
khuvav *v* - prekrstim - **I cross**
kimetlija *adj.* - blagosloven - **blessed**
kirvi *s /f./* - kuma - **godmother**
kirvipe *s /m./* - kumstvo - **the relationship of godfather (best man)**
kirvo *s /m./* - kum - **godfather (best man)**
kivri *s /f./* - kuma - **godmother**
kivribe *s /m./* - kumstvo - **the relationship of godfather (best man)**
kivro *s /m./* - kum - **godfather (best man)**
kolako *s /m./* . kolač slavski, obredni hleb - **ritual bread, Slava bread**
konaklija *s /m./* - položajnik - **the first person to come in a home on holiday**
Kòrani *s /m./* - Koran - **Koran**
Krečun *s /m./* - Božić - **Christmas**
krečunesko *adj.* - božićni - **Christmas**
kris *s /m./* - muslimanski sudija, kadija - **Muslim judge, qadi**
krisi *s /f./* - muslimanski sudija, kadija - **Muslim judge, qadi**
krisimalo dive *s /m./* - sudnji dan - **Judgement day**
kulunda *s /f./^a* - Božić - **Christmas**
kulundako *adj.* ^a - Božićni - **Christmas**
kulundako *adv.* ^a - o Božiću - **at Christmas time**
kulundango *adj.* ^a - Božićni - **Christmas**
kulundango *adv.* ^a - o Božiću - **at Christmas time**
kumbari *s /m./* - kum - **godfather (best man)**

KJ

kjerav bezeha *v* - grešim - **I sin**
kjerav bezex *v* - grešim - **I sin**
kjerav mangje trušul *v* - krstim se, prekrstim se - **I cross myself**

L

lačho *s /m./* - svetac - **saint, holy man**
lačšo dive *s /m./* - praznik - **holiday**
lav dži *v* - uzimam dušu - **I take someone's soul**
lav jakha *v* - omadjijam - **I cast a spell**
lav minci *v* - omadjijam - **I cast a spell**
lav trušul *v^a* - prekrstii se - **I cross myself**
Lazaro */m./* - Lazar - **Lazarus**
lešma *s /f./* - praznik - **holiday**
lilarno *s /m./^a* - hodža - **Muslim priest, khoja**
lilvarno *s /m./* - hodža - **Muslim priest, khoja**
liturgija *s /f./* - liturgija - **liturgy**
livarnehko *adj.* - sveštenički - **priestly**
livarnehko lil *s /m./* - hodžin zapis - **khoja's writing, amulet**
livarni *s /f./* - bogomolja - **place of worship**
livarni *s /f./* - džamija - **mosque**
livarni *s /f./* - hodžinica - **khoja's wife**
livarno *s /m./* - hodža - **khoja**
livarno *s /m./* - sveštenik - **priest**
lokas *adj.* - svet - **holy, sacred**
lol dži *v* - ispusti dušu - **pass away**
lošandipe *s /m./* - blaženstvo - **bliss**
lošano *adj.* - blažen - **blessed**
luludjengo kurko *s /m./* - Cveti, Cvetna nedelja - **Palm Sunday**

M

majbareder *adj.* - svemočan - **almighty**
majbareder *s /m./* - Svevišnji - **the Almighty God**
Maslinsko plain *s /f./* - Maslinska Gora - **Mount of Olives**
Mateo */m./* - Matej - **Matthew**
mentisaripe *s /m./* - spasenje - **Salvation**
mermahko *adj.* - smrtan - **mortal**
miradži *s /m./ arap. tur.* - uspenje - **ascension**
mitropolija *s /f./* - mitropolija - **diocese of a Orthodox metropolitan**
Mojsije */m./* - Mojsije - **Moses**
monaho *s /m./* - monah - **monk**
mulesko dji *s /m./^a* - avet - **apparition, ghost**
mulo *s /m./* - prikaza, duh - **apparition, ghost**
muntipe *s /m./* - spasenje - **Salvation**
musafi *s /m./* - jevandjelje (muslimansko) - **Muslim gospel**
Muslimani *s /m./ tur.* - Musliman - **Muslim**

N

nakhav an xoraxani *v* - poturčim se - **I become a Muslim**
nakhavav an xoraxani *v* - poturčim - **I convert into Islam**
namazi *s /m./ tur.* - molitva - **prayer**
neužo *s /m./* - djavo - **devil**
Nevi Vastia *s /f./* - Novi Zavet - **The New Testament**
Nevo breš *s /m./* - Vasuljica - **Romany New Year**

O

odjalipe *s /m./* - duševnost - **spirituality**
odji *s /m./* - duh - **soul, spirit**
odjori *s /m./* - dušica - **little spirit**
odža *s /m./ tur.* - muslimanski sveštenik - **Muslim priest**
odžestar *adv.* - od duše - **from the soul**
odži *s /m./* - duša - **soul, spirit**
oltari *s /m./* - oltar - **altar**
opašomilaj *s /m./* - Ilindan - **St. Elias day**

P

pačamnipe *s /m./* - verovanje - **religion, creed, belief**
pačano *adj.* - verski, religiozan - **religious, pious**
pačape *s /m./* - vera - **religion, creed, belief**
pačape *s /m./* - vera - **religion, creed, belief**
pačav *v* - verujem - **I believe**
pačav *v* - verujem - **I believe**
pačavipe devlesko *s /m./* - veroispovest - **religion, creed, belief**
pačavnipe *s /m./* - verovanje - **religion, creed, belief**
pačavnipe *s /m./* - religija, verovanje - **religion, creed, belief**
pačivako *adj.* - veran - **pious, religious**
pačivalo *adj.* - religiozan, veran - **pious, religious**
pačivalo *s /m./* - vernik - **believer**
pačivalo *adj.* - verski, religiozan - **religious**
pačivala phen *s /f./* - časna sestra - **nun**
pačivano *adj.* - veran - **pious, religious**
pajehko bilačho *s /m./* - vodeni zli duh - **evil spirit from water**
pakalo *adj.* - verski, religiozan - **religious**
pakano *adj.* - verski, religiozan - **religious**
pakiano *adj.* - verski, religiozan - **religious**
pakipe *s /m./* - vera - **religion, creed, belief**
pakjala *v* - veruje - **believes**
pakjamno *adj.* - verski, religiozan - **religious**
pakjape *s /m./* - vera - **religion, creed, belief**
pakjasko *adj.* - verski, religiozan - **religious**
pakjav *v* - verujem - **I believe**
pakjivalipe *s /m./* - verovanje - **religion, creed, belief**
palmako *s /m./* - katolik - **Catholic**
palmači *s /f./* - katolkinja - **Catholic woman**
palmaki *s /f./* - katolkinja - **Catholic woman**
pandženajengji *s /f./* - katolkinja - **Catholic woman**
pandženajengo *s /m./* - katolik - **Catholic**
pandžengji *s /f./* - katolkinja - **Catholic woman**
pandžengo *s /m./* - katolik - **Catholic**
pangjenajengo *adj.* - katolički - **Catholic**
pangjenajengo *s /m./* - katolik - **Catholic**
papa - **katoličko baro rašaj** *s /m./* - papa - **the Pope**
papzi *s /m./ gr.* - pop, sveštenik - **priest**
paraščuvi *s /m./* - četvrti dan Vasuljice - **fourth day of Romany New Year**
pari rut *s /m./* - prva noć (teška noć)
Vasuljice kod Roma muslimana - **the first night of New Year for Muslim Romanies**
parnavi *s /m./* - kuma - **godmother**
parnavipe *s /m./* - kumstvo - **the relation of godfather (best man)**
parnavo *s /m./* - kum - **godfather (best man)**
patradjako *adv.* ^a - O Uskrsu - **at Easter time**
patradjako *adj.* ^a - uskršnji - **Easter**
Patradji *s /f./* - Uskrs - **Easter**
Patradjin *s /f./* - Uskrs - **Easter**
patradžako *adj.* - uskršnji - **Easter**
patradžako kolako *s /m./* - uskršnji hleb - **Easter bread**

Patradži *s /f./* - Uskrs - **Easter**
Patradžin *s /f./* - Uskrs - **Easter**
patragjako *adj.* - uskršnji - **Easter**
Patragji *s /f./* - Uskrs - **Easter**
patrijarho *s /m./* - patrijarh - **patriarch**
patrijaršija *s /f./* - patrijaršija - **patriarchy**
petula *s /m./* - kulturni kolač
 pri sunečenju kod Roma muslimana - **ritual bread at circumcision for Muslim Romanies**
phagav o šukjaripe *v* - omrsim se - **I do not fast**
phirno *s /m./* - kapelan - **chaplain**
phirutno *adj.* - podvižen - **ordained**
Phurani Vastia *s /f./* Stari Zavet - **the Old Testament**
pojralo *s /m./* - djavo - **devil**
poralo *s /m./* - djavo - **devil**
polazniko *s /m./* - položajnik - **the first person to come in a home on holiday**
pomana *s /f./* - parastos, zadušnica - **commemoration of the dead**
post-lil *s /m./* - Sveto Pismo - **the Scriptures, the Bible**
proroko *s /m./* - prorok - **prophet**

R

rabin - o jevrejsko rašaj *s /m./* - rabin - **rabbi**
raj *s /m./* - gospod - **the Lord**
ramazani *s /m./ arap. tur.* - post, ramazan - **Ramadan**
rašaj *s /m./* - kaludjer, fratar - **monk, friar**
rašaj *s /m./^a* - sveštenik - **priest**
rašajane *adv.^a* - sveštenički - **priestly**
rašajano *adj.^a* - sveštenički - **priestly**
rašajesko *adj.^a* - sveštenički - **priestly**
rašajesko čekatosko maklibe *s /m./* - miropomazanje - **unction, chrism**
rašajeso *adj.^a* - sveštenički - **priestly**
rašajkane *adv.^a* - sveštenički - **priestly**
rašajkano *adj.^a* - sveštenički - **priestly**
rašajni *s /f./* - sveštenica - **female priest**
rašani *s /f./* - sveštenica - **female priest**
rašasko *adj.^a* - sveštenički - **priestly**
rituali *s /m./* - ritual - **ritual**
rogjipe *s /m./^a* - molitva - **prayer**
rogjisavav *v^a* - molim se - **I pray**
romajalo *s /m./* - hulitelj - **blasphemer**
rovli *s /f./* - paterica - **day after Slava**
rudisaravma *v* - molim se - **I pray**
rudiv tu Devla! - Molim te, Bože ! - **Pray, God!**
rugiv ma *v^a* - molim se - **I pray**
rugjipe *a* - molitva - **prayer**
rugjisavav *v^a* - molim se - **I pray**
ruhesko *adj.* - duhovan - **spiritual**
ruhi *s /m./* - duh - **spirit, ghost**
ruhujalo *adj.* - duhov - **spiritual**
ruj *s /m./* - duh - **spirit**
Ružalja *pl.^a* - Sveta trojica - **the Holy Trinity**
rgjipe *a* - molitva - **prayer**
гъспi *v* - raspem - **I crucify**
гъспi ma *v* - raspem se - **I get crucified**
гъспisajvav *v* - raspem se - **I get crucified**
гъспisarav *v* - raspem - **I crucify**

S

sabarluko *s /m./* - egzorcizam, isterivanje djavola - **exorcism**
sainčarimatari *s /m./* - svedržitelj, pantokrator - **Pantocrator**
sekta *s /f./* - sekta - **sect**
selam *s /m./ arap. tur.* - muslimanski pozdrav - **Muslim greeting**
selamet *s /m./ arap. tur.* - spasenje - **salvation**
seljami *s /m./ arap. tur.* - muslimanski pozdrav - **Muslim greeting**
sfinto ramope *s /m./* - Sveto Pismo - **the Holy Scriptures, the Good Book**
sim *s /m./* - svetac, sveti čovek - **saint, holy man**
simbolo pačivako *s /m./* - simbol vere - **symbol (of faith)**
Sim Petar *s /m./* - Sveti Petar - **St. Peter**
sim Petre *s /m./* - Sveti Petar - **St. Peter**
sinodo khangjerjako *s /m./* - crkveni sinod - **synod**
solax *s /f./* - zavet - **pledge, vow, oath**
somalo *adj.^a* - svet (božiji) - **sacred, divine**
somlal *adj.^a* - svet (božiji) - **sacred, divine**
somnal *adj.^a* - svet (božiji) - **sacred, divine**
somnalo *adj.* - svet (božiji) - **sacred, divine**
sorande dive *s /m./* - polugodišnji pomen od smrti pokojnika - **commemoration of the deceased 6 months after death**
sovel *s /f./* - zavet - **pledge, vow, oath**
sovil *s /f./* - zavet - **pledge, vow, oath**
sovlal *s /f./* - zavet - **pledge, vow, oath**
sovli *s /f./* - zavet - **pledge, vow, oath**
sovol *s /f./* - zavet - **pledge, vow, oath**
sovlji *s /f./* - zavet - **pledge, vow, oath**
sumal *adj.* - svet (božiji) - **sacred, holy, divine**
sumalipe *s /m./* - svetinja - **holy thing, sacred entity**
sumnakano *s /m./* - Sveti Petar - **St. Peter**
Sumnakuni Gora *s /f./* - Sveta Gora - **Mount Sacred**
sumnal *adj.* - svet (božiji) - **sacred, divine**
sumnale odjatar *pl. /m./* - Svete duše - **Sacred souls**
sumnalipe *s /m./* - svetinja - **holy thing, sacred entity**
sumnalo garavipe *s /m./* - Sveta tajna - **Holy Secret**
sumnalo lil *s /m./* - Sveto Pismo - **the Scriptures, the Bible**
sunal *adj.* - svet (božiji) - **sacred, divine**
sunalipe *s /m./* - svetinja - **holy thing, sacred entity**
sunetlija *s /m./ arap. tur.* - obrezan - **circumcised**
Sunti Marija *s /f./* - Gospojina - **the Assumption**
suvnal *adj.* - svet (božiji) - **sacred, holy, divine**
svjtonale *adj. srp.* - sakralan, svet - **sacred, divine**
svuntimos *s /m./* - svetinja - **holy thing, sacred entity**
Svunto Del *s /m./* - Gospod bog - **Our Lord, Lord God**

Š

šingalo *s /m./* - djavo - **devil, Satan**
šučarav *v* - postim - **I fast**
šučaripe *s /m./* - post - **fasting**
šužo dive *s /m./* - praznik - **holiday**

T

tabut *s /m./* - mrtvački kovčeg kod Roma muslimana - **coffin with Muslim Romanies**
täläsämi *s /m./ tur.* - blagoslov - **blessing**
täläsämilija a invar *adj. tur.* - blagosloven - **blessed**
täläsäminava *tur.* - blagoslovljavam - **I bless**
Talmud - jevrejsko lil *s /m./* - Talmud - **Talmud**
tarafija *s /f./ arap. tur.* - molitva - **prayer**
thagar *s /m./* - bog - **god**
tikori rat *s /m./* - treća noć (mala noć)

Vasuljice kod muslimanskih Roma - **the third night of New Year with Muslim Romanies**
tradino andar i khangjeri *s /m./* - ekskomunikacija, izopštenje iz crkve - **excommunication**
trinenajengi *s /f./* - pravoslavka - **Orthodox woman**
trinenajengo *adj.* - pravoslavan - **Orthodox**
trinenajengo *s /m./* - pravoslavac - **Orthodox man**
trinengi *s /f./* - pravoslavka - **Orthodox woman**
trinengo *s /m./* - pravoslavac - **Orthodox**
trušo *s /m./* - krst - **cross**
trušovava *v* - krstim - **I cross myself, I baptize**
trušovava *v* - prekrstim - **I cross myself**
trušuj *s /m./* - ikona - **icon**
trušni *s /f./* - ikona; svetinja - **icon, sacred object**
trušnjori *s /f./* - ikona - **icon**
trušul *s /m./^a* - krst - **cross**
trušulali *s /f./^a* - hrišćanka, pravoslavka - **Christian, Orthodox woman**
trušulalo *adj.* - kršten - **baptized**
trušulalo *s /m./^a* - hrišćanin, pravoslavac - **Christian, Orthodox man**
Trušuleskoro dive *s /m./* - Krstovdan
trušulime *adj.* ^a - pokršten - **converted to Christianity**
trušulinava *ma v* - krstim se - **I get baptized, I cross myself**
trušulipe *s /m./^a* - krštenje, pokrštavanje - **baptism**
trušulisajvav *v^a* - pokrstim se - **I convert to Christianity**
trušulisarav *v^a* - krstim - **I baptize**
trušulisardijav *v^a* - krštavam se - **I get baptized**
trušulisardijav *v /i. /* - prekrstim se - **I cross myself**
trušulisardinajvav *v^a* - krštavam se - **I get baptized**
trušulisardo *adj.* ^a - pokršten - **converted to Christianity**
trušulisavav *v^a* - krstim se - **I cross myself, I get baptized**

U

ukubeti *s /m./ tur.* - božija kazna - **God's punishment**
umaljako bilačo *s /m./* - poljski zli duh - **evil spirit of the fields**
užo *s /m./* - djavo - **devil**

V

Vasilehko *adv.* - o Malom božiću - **at Little Christmas time**
vasili *s /m./* - Mali božić - **Little Christmas**
vodjalipe *s /m./^a* - duševnost - **spirituality**
vodji *s /m./^a* - duša - **spirit, soul**
vodžesko *adj.* - duhovan - **spiritual**
vogesko *adj.* - duhovan - **spiritual**
vogestar *adv.* - od duše - **from soul, from spirit**
vogi *s /m./* - duša - **spirit, soul**
vošehko bilačo *s /m./* - šumski zli duh - **evil spirit from forest**

X

Xalo *s /m./* - Jevrej - **Jew**
xarvasara *s /f./* - sinagoga - **synagogue**
xaxa jano *adj.* - jevrejski - **Jewish, Hebrew**
Xaxali *s /f./* - Jevrejka - **Jewish woman**
xaxaljano *adj.* - jevrejski - **Jewish, Hebrew**
Xaxaljika *s /f./* - Jevrejka - **Jewish woman**

xaxaljikane *adv.* - jevrejski - **Jewish, Hebrew**
Xaxaljiko *s /m./* - Jevrejĭn - **Jew**
Xaxalo *s /m./* - Jevrejĭn - **Jew**
Xaxo *s /m./* - Jevrejĭn - **Jew**
xolipe *s /m./* - Božĭji gnev - **God's anger, wrath**
xoljaripe *s /m./* - Božĭji gnev - **God's wrath**
xoraxahko *adj.* - muslimanski - **Muslim**
xoraxaj *s /m./* - musliman - **Muslim**
xoraxajvav *v* - poturčĭm se - **I convert to Islam**
xoraxane *adv.* - muslimanski - **Muslim**
xoraxango *adj.* - muslimanski - **Muslim**
xoraxano *adj.* - muslimanski - **Muslim**
xoraxarav *v* - poturčĭm - **I covert to Islam**
xoraxni *s /f./* - muslimanka - **Muslim woman**
xramondo *s /m./* - Sveto Pismo - **the Holy Scriptures, the Bible**
xristijani *s /m./* - hrišćanin - **Christian**
xristijanka *s /f./* - hrišćanka - **Christian woman**
xristijansko *adj.* - hrišćanski - **Christian**

Z

zadušnica *s /m./ tur.* - zadušnica - **commemoration of the dead**
zumavipe *s /m./* - iskušĕnje - **temptation**

ЛИТЕРАТУРА

1. БУГАРСКИ, Ранко (1993) *Језици*, Матица српска, Нови Сад.
2. ДИМИЋ, Трифун (2000) *Светописамски текстови на ромском језику*, у: *Цигани/Роми у прошлости и данас*, Научни скупови, књига ХСП, стр.135-138, САНУ, Београд
3. ЂОРЂЕВИЋ, Драгољуб Б. и ТОДОРОВИЋ, Драган (1999) Јавор изнад главе – класична вера и ромско-православна сеоска гробља, КСС, Ниш
4. ENCYCLOPEDIA BRITANNICA (1994-1999), *The Romany Language*, CD-ROM
5. ОСМАНИ, Ибрахим (2000), *Гласовни систем у ромском језику*, у: *Цигани/Роми у прошлости и данас*, Научни скупови, књига ХСП, стр.139-152, САНУ, Београд
6. ПЕТРОВСКИ, Трајко / Величковски Боне (1998) *Македонско-ромски и Ромско-македонски речник*, Worldbook, Скопје.
7. УХЛИК, Раде (1947) *Српскохрватско-цигански речник (Romane alava)*, Свијетлост, Сарајево.
8. УХЛИК, Раде (1983) *Српскохрватско-ромско-енглески речник*, Свијетлост, Сарајево.
9. ВУКАНОВИЋ, Татомир (1983) *Роми (Цигани) у Југославији*, Штампарѝја "Нова Југославија", Врање.

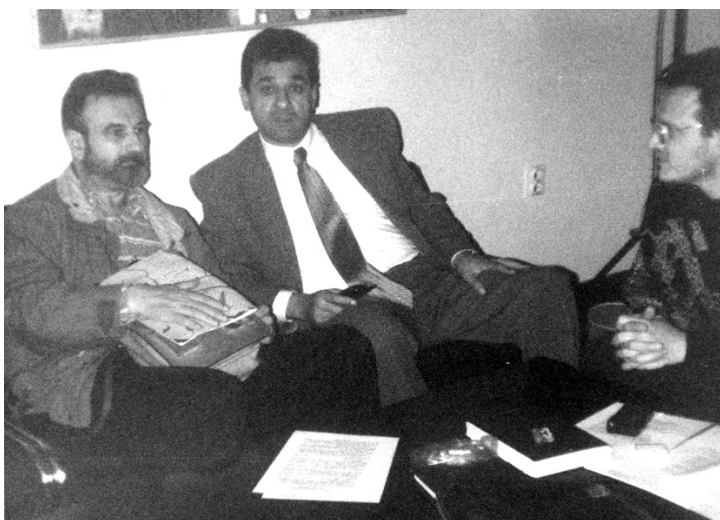
ФОТОГРАФИЈЕ

Трифун Димић у разговору са В. Јовановићем
Тодоровићем

Владика Иринеј у разговору са Д. Б. Ђорђевићем и Д.
Тодоровићем

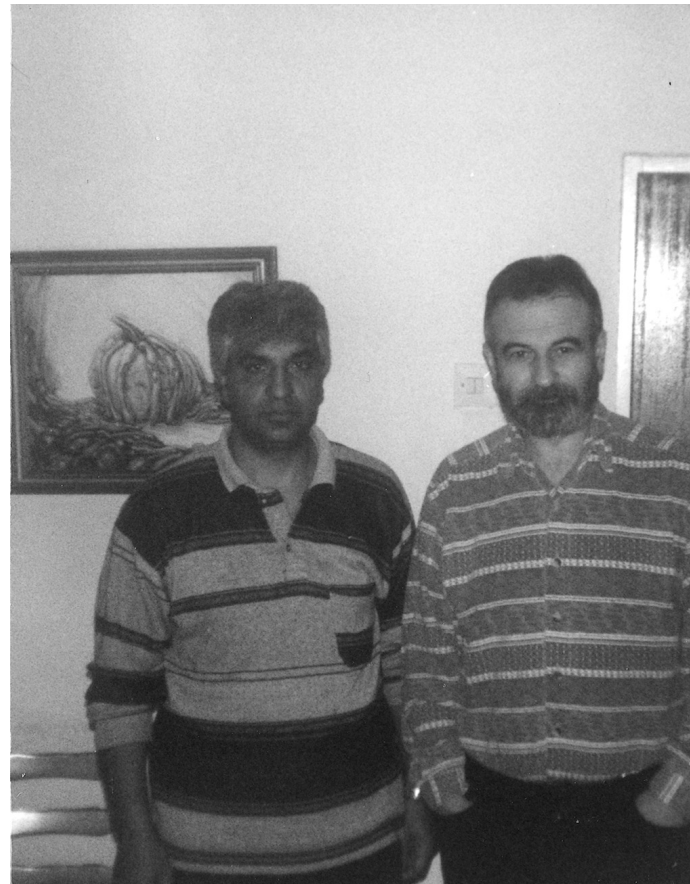
Осман Балић у разговору са Д. Б. Ђорђевићем и Д. Тодоровићем

Господин Андрија Копиловић у разговору
са Д. Б. Ђорђевићем и Ј. Живковићем

Отац Раша Петровић у друштву са Ј. Живковићем и Д. Тодоровићем

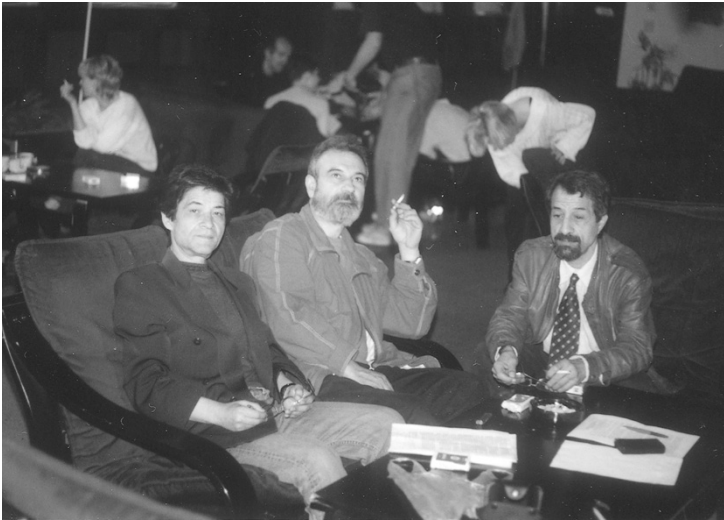
Ивица Дурмишевић у друштву са Д. Б. Ђорђевићем

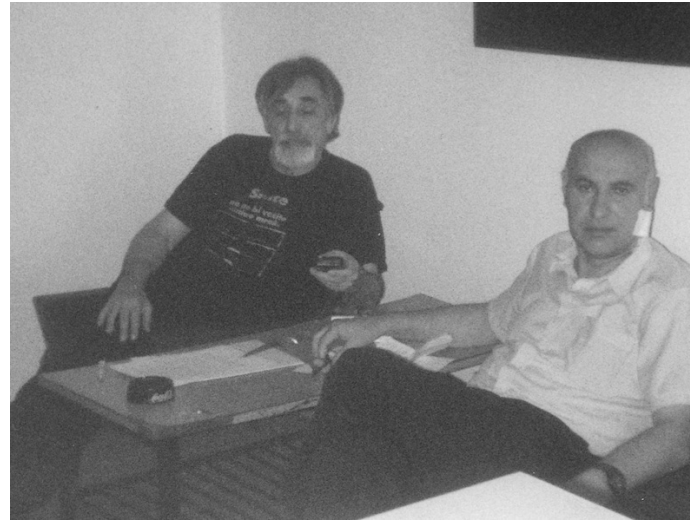
Рефика Мустафић у разговору са Ј. Живковићем

Вера Куртић у разговору са Д. Тодоровићем

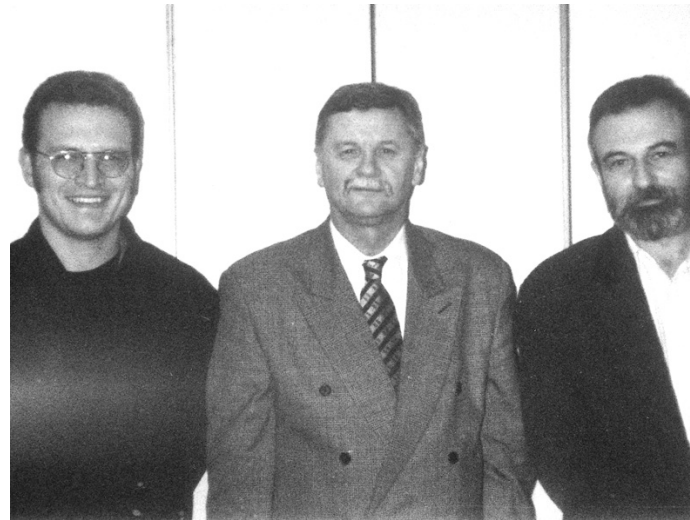
Раде Вучковић Нишки и Рамадан Дане Саћипи
у разговору са Д. Б. Ђорђевићем

Ђура Симић у разговору са Ј. Живковићем

Баја Саитовић - Лукин у разговору са Д. Б. Ђорђевићем
Тодоровићем

Лазар Стојшић у друштву са Д. Б. Ђорђевићем и Д.

Петар Антић у друштву са Д. Б. Ђорђевићем и Д. Тодоровићем

Драгољуб Ацковић у разговору са Ј. Живковићем и Д. Б. Ђорђевићем